

**T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

SAMED VURGUN'UN ŞİİRLERİNDE YAPI VE İZLEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yavuz Sinan ULU

ARDAHAN-2014

**T.C.
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

SAMED VURGUN'UN ŞİİRLERİNDE YAPI VE İZLEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yavuz Sinan ULU

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ

ARDAHAN-2014

ONAY

Yavuz Sinan ULU tarafından hazırlanan “Samed Vurgun’un Şiirlerinde Yapı ve İzlek” adlı bu çalışma 23.01.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Başkan)

Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ (Danışman)

Prof. Dr. Gürkan DOĞAN (Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım **23/01/2014**

Yrd. Doç. Dr. Levent KÜÇÜK
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Yavuz Sinan ULU
23.01.2014

İÇİNDEKİLER

Önsöz	VII
Özet	X
Abstract	XI
Kısaltmalar	XII

1. Başlangıçtan Samed Vurgun'a Kadar Azerbaycan Sahası

Türk Şiiri	1-14
1.1. Azerbaycan Sahası Türk Şiirinin Kapsamı	1
1.2. Azerbaycan Sahası Türk Şiirinin Başlangıcı	1
1.3. 14-18. Yüzyıl Arası Azerbaycan Şiiri	3
1.4. Modern Azerbaycan Şiiri	9

2. Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri

2.1. Hayatı	15
2.1.1. Doğumu ve Çocukluğu	15
2.1.2. Gençlik Yılları	16
2.1.3. Sovyet Etkisindeki Yıllar	17
2.1.4. İkinci Dünya Savaşı Yılları	18
2.1.5. Son Yılları ve Ölümü	19
2.2. Şiir ve Sanata Dair Görüşleri	20
2.3. Edebi Şahsiyeti	25
2.4. Eserleri	32

3. Şiirlerinin İzleksel Açından İncelenmesi

3.1. Vatanseverlik	33
3.1.1. Kalbî/Hissi Vatanseverlik	35
3.1.2. Fikrî/Siyasi Vatanseverlik	40
3.2. Tabiat	43
3.2.1. Tasvir Unsuru Olarak Tabiat	44
3.2.2. İlham Kaynağı Olarak Tabiat	45
3.2.3. Kültürel Kimlik Göstergesi Olarak Tabiat	48
3.2.4. Tabiatı Bozan, Bireyi Yalnızlaştıran Mekân: Kent	50
3.3. İstirap/Bedbinlik	51
3.4. Aşk, Güzellik ve Kadın	55
3.5. Yaşama Sevgisi/Hayata Bağlılık	59
3.6. Yabancılaşma/Kaçış/Sığınma	62
3.7. Hayatın ve Varlığın Karşıt Değeri: Ölüm	67
3.8. Komünizm ve Sovyet Yönetimi Övgüsü	70
3.9. Uyum-Uyumsuzluk Paradoksu ve Tenkit	75

3.10. Bunaltıdan Kaçış Yolu: Umut ve Bunaltının Kaynağı: Umutsuzluk	78
--	----

4. Dil ve Üslûp / Sembol ve İmge Dünyası 82-114

4.1. Dil	82
4.1.1. Şiir Dili ve Dile Dair Düşünceleri	82
4.2. Üslûp.....	85
4.2.1. Üslûba Dair Düşünceleri	86
4.2.2. Slogan Dil ve Konuşma Dili	89
4.2.3. Resim Dili.....	91
4.2.4. Sembol ve İmge Dünyası.....	92
4.2.4.1. Özel/Kişisel Sembolizm	93
4.2.4.2. Geleneksel Sembolizm	94
4.2.4.3. Radikal İmgeler	99
4.2.4.4. Batık İmgeler	100
4.2.4.5. Süsleyici ve Bayat İmgeler	101
4.2.5. Yinelemeler	102
4.2.5.1. Sesbirimsel Yinelemeler.....	102
4.2.5.2. Biçimbirimsel Yinelemeler	104
4.2.5.2.1. Önyineleme.....	104
4.2.5.2.2. Ardyineleme	105
4.2.5.2.3. Bağlaç Yinelemesi.....	105
4.2.5.2.4. Zıt Koşut Yineleme	106
4.2.5.2.5. İkizleme	106
4.2.5.2.6. Ek Yinelemesi	107
4.2.5.2.7. Çok Ekli Yineleme	107
4.2.5.2.8. Koşut (Paralel) Yineleme	107
4.2.5.3. Anlambilimsel Yinelemeler.....	108
4.2.6. Sapmalar	108
4.2.6.1. Yazımsal Sapmalar	108
4.2.6.2. Anlamsal Sapmalar.....	109
4.2.6.3. Tarihsel Dönem Sapmaları	109
4.2.7. Atasözü ve Deyim Kullanımı	110
4.2.8. Metinlerarasılık.....	111

5. Şiirlerinin Yapı Bakımından İncelenmesi 115-118

5.1. Nazım Birimi	115
5.1.1. Dörtlük.....	115
5.1.2. Beyit.....	116
5.1.3. Beşli, Altılı, ve Yedili (v.d.) Mısra Terkibinden Kurulu Şiirler.....	116

5.1.4. Serbest Nazım.....	116
5.1.5. Poema	117
5.2. Şiirde Uyum ve Ahenk Unsurları	117
5.2.1. Ölçü ve Duraklar	117
5.2.2. Kafiye ve Redif.....	118
Sonuç.....	119
Kaynakça.....	124
Özgeçmiş.....	129

ÖNSÖZ

Samed Vurgun Azerbaycan halkının tarihini, geleneğini, kültürünü, yaşayışını sade, samimi, edebî bir dil ve üslûpla yansıtmış, halkın duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş, “Halk şairi”, “Milli şair” gibi unvanları almaya hak kazanmış, çok yönlü bir şairdir.

“Samed Vurgun'un Şiirlerinde Yapı ve İzlek” isimli tez çalışmamız bir eksiklikten yola çıkılarak hazırlanmıştır. “Tek millet iki devlet” olarak gördüğümüz Azerbaycan'da ilk halk şairi unvanını alan, milli şair olarak kabul edilen, ortaya koyduğu eserlerle Azerbaycan'ı aşmış bir sanatçı olan Samed Vurgun üzerine ülkemizde birkaç makale ve Yücel Feyzioğlu'nun hazırladığı, az sayıda şiirlerinin toplandığı küçük çaplı kitap dışında hiçbir çalışma bulunmamaktadır. Nitekim çalışmamızı hazırlarken kullandığımız Samed Vurgun ile ilgili kaynakların hemen hepsi Azerbaycan kütüphanelerinden edinilmiş kaynaklardır. Hazırladığımız çalışma ülkemizde bu konuda yapılmış ilk tez çalışmasıdır. Samed Vurgun'un şiirleri, şiir ve sanat üzerine yazdığı yazılar, Azerbaycanlı araştırmacıların şair üzerine yaptığı çalışmalar dikkate alınarak, psikoloji ve felsefe alanından yaptığımız kuramsal okumalarla zenginleştirmeye çalıştığımız tezimizde Samed Vurgun şiirlerine bütüncül ve kapsamlı bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalıştık.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Başlangıcından Samed Vurgun'a kadar Azerbaycan sahası Türk şiiri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu bölümde Azerbaycan sahası Türk şiirini; kapsamı, başlangıcı, 14-18. yüzyıllardaki görünümünü ve Modern Azerbaycan şiiri bağlamında değerlendirdik. Şiir geleneğinin bir birikim olduğundan hareketle Samed Vurgun şiirinin arka planını, beslendiği kaynakları belirttik.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Samed Vurgun'un hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verdik. Bu bölümde şairin hayatındaki önemli olayları kronolojik olarak verdik ve bu olayların şairin şiirini nasıl etkilediği ve şiire nasıl aksettğini irdeledik. Samed Vurgun'un edebi şahsiyetini şairin şiir ve sanat üzerine söylediği, yazdığı ifadeler doğrultusunda, poetik anlayışındaki kırılmaları, değişimleri göz önünde bulundurarak yine kronolojik olarak belirttik. İkinci bölümün son kısmında ise Samed Vurgun'un yayımlanan eserlerinden bahsettik.

Üçüncü bölüm, Samed Vurgun'un şiirlerinin izleksel bağlamda değerlendirilmesini içermektedir. Şairin şiirlerinde işlediği izlekler yoğunluk sırasına göre sıralanmıştır. Bu kısımdaki başlıkların alt kısmında yer alan epigraflar Samed Vurgun'un söz konusu izleğe bakış açısını gösterecek nitelikte seçilmiştir. Metin odaklı bir çalışma

yürüttüğümüz bu bölümde Samed Vurgun'un şiirlerini psikolojik ve felsefi alt yapı oluşturmak suretiyle inceledik.

Çalışmamızın dördüncü bölümü dil ve üslûp incelemesine ayrılmış olup, bu başlık altında ayrıca sembol ve imge dünyası da incelemeye dâhil edilmiştir. Bu bölümde Samed Vurgun dil ve üslûpla ilgili yazılarından hareketle şiirlerinde görülen dil ve üslûp özelliklerini şiirlerden örnekler vererek tespit ettik. Samed Vurgun'un şiirlerindeki sembol dünyasını özel/kişisel ve geleneksel olmak üzere iki başlıkta inceledik.

Beşinci bölümde Samed Vurgun şiirlerinin yapı bakımından inceledik. Şairin şiirlerinde kullandığı nazım birimi, nazım biçimi, ölçü, kafiye ve redifler üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmada Samed Vurgun'un farklı tarihlerde yayınlanan kitaplarına ulaşamamışsa da 1985 ve 2005'te yayımlanan toplu eserleri üzerinden metinlere ulaşılmış olup, incelemeler bu eserler üzerinden yürütülmüştür.

Çalışmamızın 'Sonuç' kısmında Samed Vurgun'un poetik anlayışı, Azerbaycan edebiyatındaki yeri ve çalışmamızın geneli hakkında çıkarımlarda bulunduk. 'Sonuç' bölümünden sonra çalışmamızda faydaladığımız kaynaklara yer verdik.

Çalışmalarım esnasında teşvik ve desteğini her zaman üzerimde hissettiğim, bilgi ve tecrübesiyle çalışmama ışık tutan danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Mitat DURMUŞ'a, tez konusunun belirlenmesinde ve kaynak taraması için Azerbaycan'a gitmemde büyük yardımlarını gördüğüm Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ'a, Bakü'deki Samed Vurgun müzesi müdürü ve aynı zamanda Samed Vurgun'un torunu olan Aygün VEKİLOVA'ya ve müze çalışanı Cemale QULİYEVA'ya gösterdikleri ilgiden ve sağladıkları kaynaklar dolayısıyla teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışma Atatürk Kültür Merkezi'nin “Kafkaslarda Türk Edebiyatı” adlı projesi kapsamında desteklenmiştir. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı'na ve proje yetkililerine katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Çalışma süresince beni yalnız bırakmayan arkadaşlarım Arş. Gör. Uğur UZUNKAYA'ya, Arş. Gör. Züleyha Hande AKATA'ya, Arş. Gör. Abdullah ELCAN'a ve kaynak konusunda desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Arş. Gör. Nilüfer AKA'ya çok teşekkür ederim. Her zaman yanımda olan ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen aileme minnet duyguları ile teşekkürlerimi bildirmeyi bir vefa borcu bilirim.

Yavuz Sinan ULU

20.01.2014

ÖZET

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Ekim devrimi ve Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgali Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatını başlatmıştır. Başlangıçta sanatçılara özgür bir sanat ortamı sunan Sovyet yönetimi, sonrasında devlet güdümünde bir sanat yaratmaya başlamıştır. Sanatçılar baskıcı, devlet tarafından kontrol altında oldukları bir ortamda eserlerini vermek zorunda bırakılmışlardır. Samed Vurgun da sözünü ettiğimiz sanatçılardan biridir. Şair böyle bir ortamda Sovyet yönetiminin istediği tarzda eserler yazmakla birlikte Azerbaycan halkının tarihini, geleneğini, kültürünü, yaşayışını sade, samimi, edebî bir dil ve üslûpla yansıtmış, halkın duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş, “Halk şairi”, “Milli şair” gibi unvanları almaya hak kazanmış, çok yönlü bir şairdir. Samed Vurgun'un şiir serüvenini iki kısımda incelenebilir. Şairliğinin ilk döneminde bireysel temalara ağırlık veren, yetiştiği çevrenin ve okuduğu şairlerin etkisiyle şiirler kaleme alan Samed Vurgun'un, 1930'lu yıllarla beraber baskıcı Sovyet yönetiminin de etkisiyle “Toplumcu Gerçekçilik” akımı doğrultusunda eserler kaleme aldığı, toplumsal konuları yoğun olarak işlediği görülmektedir. Şairin izleksel bağlamdaki bu değişim ve dönüşümü üslûbu da etkilemiştir. İlk şiirlerinde Aşık tarzı şiir geleneği, Vakıf, Fuzûlî, Tevfik Fikret gibi şairlerin üslûbundan etkilenen Samed Vurgun, şairliğinin ikinci döneminde kendi üslûbunu yaratmış, dörtlüklerin yanı sıra poema ve serbest nazımı şiirlerinde yoğun olarak kullanarak şiir dünyasını zenginleştirmiştir. Şairin şiirlerindeki değişimin, şiirdeki tüm bileşenlerle paralellik gösterdiği açıktır. Gençlik dönemi şiirlerinde geleneksel sembollerin ve bayat imgeleri yoğun olarak kullanan Samed Vurgun, bütünüyle kendi edebi kimliğini yansıttığı şiirlerde söz konusu sembol ve imgelerin yanı sıra özel/kişisel sembollere, radikal ve batık imgelere yer vermiştir.

Beş bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde Samed Vurgun'a kadarki Azerbaycan Türk şiiri, ikinci bölümde şairin hayatı, edebi şahsiyeti, eserleri, üçüncü bölümde sanatçının şiirlerinin izleksel olarak tahlili, dördüncü bölümde dil, üslûp, sembol ve imge dünyası, beşinci bölümde ise şiirlerinin yapısı ele alındı.

Açar Sözcükler: Azerbaycan Edebiyatı, Samed Vurgun, şiir, yapı, izlek.

ABSTRACT

Occuring in 1917 The October revolution and occupaying of Azerbaijan by Soviets began period of Soviet in Azerbaijan literature. Initially, governance of Soviets tendered art environment to artist and after it began to create art directed by government. Artists were obligated to give work in contralled by government setting. Samed Vurgun is also one of the this artists. Although poet wrote work desired type by governance of Soviets, he also reflected history, tradition, culture, way of living of Azerbaijani people with simple, sincere, literary language and style, articulated emotion and ideas of people and deserved some title for example “Peoples poet”, “National poet”. Samed Vurgun is versatile poet. Adventuring of Samed Vurgun’s poems can be analyzed in two parts. Samed Vurgun who consantrated on individual theme in first period of his poesy, wrote poems with the effect of environment and the poets read, after than he wrote works in the direction of “Socialist realism”, under the influence of Soviet governance. He handled social themes in this period. This alteration and transformation of poet in tematic context affected also stylistic. Samed Vurgun drew inspiration from minstrelsy, some poets such as Vâkîf, Fuzûlî, Tevfik Fikret in the first period. He created selfstylistic in the second period of his poesy and he enriched his world of poetry by using quatrain as well as poema, vers libre frequently. Alteration of Samed Vurgun’s poems show parallelism with all components in his poems. Samed Vurgun used traditional symbols and classic images typically in the periof of youth poems. Samed Vurgun included mentioned symbols and images as well as particular/personel symbols, radical and submerged image in poems which reflected own literary personalty complately.

This thesis comprises of five parts. First one is Azerbaijan Turkish Poetry until Samed Vurgun. Second one is Samed Vurgun’s life, literary personality and works. Thirdly is analysis of Samed Vurgun’s poems in terms of thematic. Fourth one is language, stylistic, world of symbol and image. Fifth one is structure of Samed Vurgun’s poems.

Key Words: Azerbaijan literature, Samed Vurgun, poem, structure, theme.

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m: Adı Geçen Makale

ev: Çeviren

c. : Cilt

S. : Sayı

s.Sayfa

1. Başlangıçtan Samed Vurgun'a Kadar Azerbaycan Sahası Türk Şiiri

1.1. Azerbaycan Sahası Türk Şiirinin Kapsamı

Türkler, çok çeşitli coğrafyalarda yaşamış dinamik bir millettir. Bu durum onların kültür, sanat ve edebiyatlarının şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. *“Türk milletinin edebiyatı diğer bazı milletlerde olduğu gibi yalnız bir coğrafyada ortaya konulmuş bir edebiyat değildir. ... Türk edebiyatı var olduğu bölgeye göre belirli özelliklerle ortaya çıkıp gelişir. Bunda yerleşilen bölgede gelişen hadiseler büyük rol oynamıştır. Azerî Türklerinin meydana getirdiği edebiyat da aynı safhalardan geçmiştir.”*¹

Tarihsel olarak Azerbaycan sahası, Asya'nın batısında yer alan Azerbaycan Cumhuriyeti ile İran'ın kuzey bölgesini içerir. Azerbaycan toprakları, coğrafi konumu ve zengin yer altı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmasından kaynaklanan stratejik önemiyle birçok ulusun büyük mücadelelerine sahne olan bir bölgedir. Azerbaycan topraklarındaki istikrarsızlık edebiyatın da tarihi hadiselerle göre teşekkül etmesine sebebiyet vermiştir. *“Âzerbaycan Türk Edebiyatı veya daha kısa bir adlandırma ile Âzerî Edebiyatı, Kafkasya, Âzerbaycan (Kuzey ve Güney), İran, Irak ve Doğu Anadolu yörelerinde yaşayan Türklerin, “Doğu Oğuzca” olarak tanımladığımız Türk şivesiyle oluşturdukları, genel Türk edebiyatının bir koludur.”*²

Azerbaycan, hem coğrafi özelliği hem de dil ve edebiyat bağlamında Orta Asya ve Türkiye arasında bir köprü vazifesi görür. Bu bölgede Türk unsurunun ortaya çıkışından beri Azerbaycan Türk Edebiyat'ı aktif bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Azerbaycan Türklerinin bin yıllık tarihleri boyunca geçtikleri mücadelelerle dolu hayat yolu, yaşadıkları sevinçli ve kederli dönemler, elde ettikleri bilge ve tecrübeler, inandıkları manevî ve ahlâkî kanaatler tüm yönleri ile bu edebiyatta yansımıştır.

1.2. Azerbaycan Sahası Türk Şiirinin Başlangıcı

Azerbaycan edebiyatının bölgedeki Türk varlığıyla başladığını belirtmiştik. Bölgede Sakalar ve onları izleyen Hunlarla edebî hareketlilik başlamıştır diyebiliriz. Elbette bu dönemki eserler yazılı eser olmaktan uzaktı. Efsane, masal ve şiir türlerinde

¹ Kemal Yavuz - Erol Ülgen, **Örneklerle XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.9.

² Ahmet Caferoğlu - Yavuz Akpınar, **Türk Dünyası El Kitabı**, C. 3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 597.

verilen eserler Azerbaycan edebiyatının en güçlü yanını temsil eden sözlü edebiyatın temelini oluşturmaktadır.

*“Yazılı kaynaklardan tesbit edilebilen ilk edebiyat eserleri, bölgenin özelliklerine ve geçirdiği tarihî gelişmeye bağlı olarak Arapça ve Farsça olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapların Kafkasya bölgesini işgalleri ve uzun zaman yönetimleri altında tutmaları neticesinde bölgede İslâm dini yayılmış; buna ve Arapların millî siyasetlerine bağlı olarak Arapça eserler yazılmaya başlanmıştır. VIII. asrın ikinci yarısından itibaren Azerbaycan'dan yetişmiş şahsiyetler arasında Arapça eserler vermiş olanlar “Mevalî şairler” arasında yer almışlardır. Bunlar arasında İsmail İbn Yesar (Nisai); Musa Şehavat, Ebülabbas el-A'ma bulunmaktadır”.*³

XI. yüzyıldan itibaren Selçukluların İran, Anadolu ve Kafkasya'ya hâkim olması Türk sanatçıları Farsçaya yönlendirmiş ve Farsça edebî dil haline gelmiştir. Bunda Selçuklu Devleti yöneticilerinin Fars dili ve kültürüne verdiği önemin ve Farsçayı resmi dil ilan etmesinin de payı büyüktür.

*“XI-XII. asırlar arasında Azerbaycan veya İran Türklerinden olup da Farsça eser verenler arasında Katran Tebrizî (1012-1088), Hatib Tebrizî (1030-1109), Mehsetî Gencevî (XII. yüzyıl), Hakanî Şirvânî (1126-1199), Nizamî Gencevî (1141-1209)'yi özellikle anmak gerekir. Bu gibi şahsiyetler hem Azerbaycan Türk Edebiyatı'nın hem de Türkler, Farmlar, Kürtler ve diğer bazı kavimlerin ortaklaşa oluşturdukları İran İslâm Edebiyatının temsilcileri arasında sayılırlar.”*⁴

1141-1209 tarihleri arasında yaşayan Nizamî Gencevî şüphesiz bu dönem Azerbaycan Türk şairlerinin en meşhurdur.

*“Bedîî niyeti muhteşem, bedîî nakışı eşsiz olan beş mükemmel incisi, “Sırlar Hazinesi” (1177), Hüsrev ü Şirin”i (1180), Leyla vü Mecnun”u (1188), “Yedi Güzel”i (1197) ve “İskendername”si (1201); bunları bir demette, bir çelenkte birleştiren “Hamse”si, bütünüyle Şark'ın insanlığa, ebediyet ve medeniyet tarihine hediyesi olarak itiraf ve tasdik olunmaktadır. Sekiz buçuk asırlık müddet bu itirafın da tarihidir”.*⁵

³Yavuz Akpınar, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994, s.19.

⁴ Akpınar, **a.g.e.**, s.19.

⁵ Yaşar Karayev, **Belli Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999, s.108.

Nizamî, sanatı ve dünya görüşüyle kendisinden sonra birçok ismi etkilemiştir. Bu isimlerin en önemlilerini sayarsak Nizamî'nin etkisinin boyutunu bir nebze de olsa ortaya koymuş oluruz: Şirazlı Sadi, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Molla Cami, Ali Şir Nevâî ve Fuzulî.

“Nizamî, kaynağı İslam dini olan insan ve adalet sevgisini yüceltti; müsamahakâr bir dünya görüşünü telkin etti. Edebiyata, insanın ve cemiyetin bir çok problemlerini getirdi. İdeal insan tiplerini yaratmaya, belirlemeğe çalıştı. İnsana psikolojik ve ictimaî bir varlık olarak bakabildi. Şark edebiyatında ilk müsbet kadın tiplerini yaratan Nizamî'dir.”⁶

XIII. yüzyıl ile birlikte Türkçenin egemenlik alanının genişlediği, Farsçanın ise gücünü kaybetmeye başladığı görülür. Bunda Harzemşahların, Moğolların Azerbaycan bölgesine gelmeleriyle buraya çok sayıda Türk boyunun yerleşmesinin ve İlhanlılar döneminde Türkçenin resmi devlet dilleri arasına alınmasının büyük etkisi vardır. Bu gelişmeler Azerbaycan edebî dilinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmuştur.

XIII. yüzyılda Azerbaycan sahasında Türkçe şiir yazar şairlerin sayısında artış görülmektedir. *“Şimdilik Azerî (şarkî Oğuz) lehçesinin en eski şâiri olarak, Hasan-oğlu mahlâsı ile, Türkçe ve Pür Hasan mahlâsı ile, Farsça şiirler yazmış olan Şeyh İzzü'd-dîn Esfarâyînî'yi biliyoruz. Meşhur sûfi Raziyyü'd-dîn Âlî Lâlâ (ölm. 642=1244/1245) müridi Cemâlü'd-dîn Zâkir müridlerinden olan Hasan-oğlu, takriben XIII. asır sonlarında ve XIV. asır başlarında yaşamıştır.”⁷*

Hasanoğlu'nun sadece iki Türkçe şiirine ulaşılabilmıştır. Hasanoğlu ile ilgili eldeki bilgiler oldukça sınırlıdır. Bazı araştırmacılar Hasanoğlu'nu 13. yüzyıl, bazıları ise 14. yüzyıl kapsamında ele alır. *“Onun şiiri Azerbaycan Türkçesinin o devirdeki durumunu da kısmen öğrenmemiz ve ilk örnekleri olması açısından önem taşır.”⁸*

1.3. 14-18. Yüzyıl Arası Azerbaycan Şiiri

13-14. yüzyılda Türk edebiyatının doğusu ve batısıyla bir bütünlük oluşturmuştur. *“Ancak XIV. ve XV. yüzyıllarda ortak dil varlığında görülen bazı farkların Azerî ve Osmanlı olarak seçilip benimsenmesi ile bazı eserlerin yazılması tabii olarak Azerî ve Osmanlı söyleyişinde edebî faaliyetlere yer vermiştir. İşte XIV. yüzyıldan itibaren belirginleşmeye başlayan bu farklılıklar Doğu Oğuzcası veya Azerî Türkçesi edebiyatını*

⁶ Akpınar, a.g.e., s.19-20.

⁷ Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları 2**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004, s.36.

⁸ Yavuz - Ülgen, a.g.e., s.23.

ortaya çıkarmıştır.”⁹ Azerbaycan Türkçesinin belirginleşmeye başlaması yazılı edebiyatın da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Artık Azerbaycan Türk edebiyatı sözlü ve yazılı olarak iki bölüme ayrılmıştır.

“Azerbaycan topraklarında yazılı edebiyat XIV. yüzyılda başlar, XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar İslâm medeniyeti tesiri altında devam eder. Azerbaycan dîvan edebiyatı diyebileceğimiz bu dönemin başlıca sanatkârları Hasanoğlu (XIV. yüzyıl), Seyyid Nesîmi (öl. 1404), Habîbî (1470-1520), (Şah İsmail) Hatayî (1468-1524), Fuzûlî (öl. 1556) ve Molla Penah Vâkıf (1717-1797)'tir.”¹⁰

14. yüzyılda, Azerbaycan edebî dilini ve şiirini bütünüyle temsil eden en önemli şairler şüphesiz ki Kadı Burhaneddin ve Nesimî'dir.

Kadı Burhaneddin (1344-1399) şair olmasının yanı sıra bir devlet adamıdır. Türkçe Divanı onun en meşhur eseridir.

“İslâm kültürü ve Arap-Fars edebiyatları ile kendi döneminden önceki Türk şiirini çok iyi incelediği anlaşılan Kadı Burhaneddin, İslâm kültürü ile Arap-Fars edebiyatlarından öğrendiği veya aldığı şeyleri, Türk kültürüne ve şiir geleneğine ait bazı değerlere mecz edip yeniden tanzim etmiş ve döneminin Türkçe şiir dilinin imkânlarını en iyi şekilde kullanarak sanatkârane şiirler kaleme almıştır. Estetik değer gözetilerek meydana getirilen bu şiirler, gerek ifade gerekse mazmunlar bakımından Fars şiirine biraz daha yakın olup muasırlarına nazaran daha mütekâmilidir.”¹¹

Gazellerinde derin bir tasavvufî anlayış göze çarparken, tuyuglarında mertlik, yiğitlik konuları ağır basar. Tuyug nazım biçimi Kadı Burhaneddin ile birlikte bir tür halini almıştır.

XIV. yüzyılda Azerbaycan sahasında yetişen en coşkulu ve lirik şair Nesimî'dir.

“Irak, Azerbaycan, şimâli İran ve Anadolu sahalarında süratle yayılan hurûfîlik mesleğinin en önemli erkânından yani bu mesleğin kurucusu Fazlullah Hurûfî'nin halifelerinden olan bu şâir, samimi bir vecd ile Farsça ve özellikle Türkçe şiirler yazmış, hurûfliğin İran ve Anadolu Türkleri arasına yayılışında büyük bir rol oynamak sureti ile,

⁹ Yavuz - Ülgen, **a.g.e.**, s.23.

¹⁰ Metin Akar - Sebahat Deniz - Fahrünisa Bilecik, **Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı**, Yesevi Yayınları, İstanbul 1994, s.19.

¹¹ Ahmet Atilla Şentürk - Ahmet Kartal, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s.164-165.

Anadolu'da, XV. asırdan başlayarak, Ref'i gibi, önemli halifeler ve şakirdler yetiştirmiştir. 807 (1404)'de Halep'te derisi yüzülmek suretiyle öldürülen bu şâir, dil ve hatta bazı nazım hususiyetleri bakımından daha ziyade Âzeri dairesine mensup olduğu halde, Osmanlı şiiri üzerinde de derin izler bırakmıştır."¹²

Şiirinin temelini Hurûfilik propagandası oluşturur. Azeri edebiyatında müstezad, murabba, terciibend türünde ilk örnekleri veren isim Nesimî'dir. Türkçe ve Farsça Divanı mevcuttur. Habibî, Hatâî, Fuzulî gibi birçok şairi etkilemiştir.

XV. yüzyılda Azerbaycan'da Akkoyunlular ve Karakoyunluların egemen olduğunu görmekteyiz. Bu iki Türkmen devletinin yönetiminde Türkçenin önemi biraz daha artmış, devlet yöneticileri bizzat Türkçe şiirler kaleme almış ve Arapça ve Farsçadan şiir çevirileri yapılmıştır. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen XV. yüzyılda Azerbaycan'da bir zirve şahsiyet yetişmemiştir. Bu durumu bölgedeki siyasî istikrarsızlığa bağlamak mümkündür.

XV. yüzyılda Azerbaycan'da yetişmiş en önemli şair Habibî'dir. "*Şi'i ve hurûfi olan bu şâir, Nesimî ile Şah İsmail (Hatâ'i) ve Fuzulî arasında bir merhale oluşturur. Nesimî'nin kuvvetli tesiri altında, Âzeri lehçesi ile sûfiyâne ve samimi aşk şiirleri yazmıştır.*"¹³

XVI. yüzyılda Safevi Devleti İran'da kurulmuş ve bölgeye hâkim olmuştur. Yaklaşık iki buçuk asır ömür süren Safeviler devrinde Türkçe ve Türk edebiyatı büyük önem kazanmıştır. Hükümdar ailesinin ve ordunun ana dili olan Türkçe bu dönemde hâkimiyet alanını genişletmiştir. Gerek hükümdarlardan gerekse saltanat ailesinden çok kimsenin şairleri koruyup desteklemeleri sonucu bu dönemde İranlı şairlerle boy ölçüşecek hatta onlarda daha ileri seviyede Türk şairler yetişmiştir.

Azerbaycan şiirinin XVI. yüzyıldaki en önemli şahsiyetlerinden biri Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'dir. "*Kudretli bir sanatkâr olan Şah İsmail, Hatâi mahlasıyla hem halk şiiri hem de klâsik şiir tarzında tasavvufî şiirler söylemiştir. Hatâi'nin özellikle millî nazım şekilleriyle ve hece vezniyle söylenmiş ilahîleri çok tanınmış ve yayılmıştır.*"¹⁴ Şiiliği devlet dini haline getiren Şah İsmail'in şiirleri Şii, Alevî ve Bektaşî Türkmen aşiretleri arasında büyük ilgi görmüştür. Nesimî'den etkilenen

¹² Köprülü, a.g.e., s.37-38.

¹³ Köprülü, a.g.e., s.41.

¹⁴ Şentürk - Kartal, a.g.e., 297.

Hatâf'nin şiirlerinde Hurûflilik akidelerine de rastlanır. Hatâf'nin Divanı ve Deh-nâme adlı bir mesnevisi mevcuttur.

XVI. yüzyıl Azerbaycan şiirinin zirve şahsiyeti hiç şüphesiz Fuzûlî'dir. Asıl adı Mehmed olan Fuzûlî'nin doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1480'lerde Bağdat'ta doğmuş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Fuzûlî'nin şiirlerinde en çok işlediği konu tıpkı çoğu Divân şairinde olduğu gibi "aşk"tır. Ancak Fuzûlî "aşk" konusunu farklı bir şekilde şiirlerine yansıtmıştır. Aşk, onun şiirlerindeki lirizmin kaynağıdır. Fuzûlî'de aşk dünyevi, sonra platonik, nihayet sûfiyâne bir görünüştedir; beşeri hatta cismani aşkın idealize edilmesidir. Fuzûlî'nin aşkı vuslata değil hasrete dayanan bir aşktır. Aşkın verdiği üzüntülerden memnun olması, aşk duygularını yok edeceği için vuslattan kaçması ve ayrılık üzüntüsüne seve seve katlanması, aşkı maddi hazların üstüne çıkararak ulvîleştirilmesi, Fuzûlî'nin şiirlerinin şahsi ve orijinal yönlerini oluşturmuştur. Karamsarlık ve ölüm Fuzûlî'nin şiirlerinde işlediği önemli konulardandır. Fuzûlî'nin ilk bakışta sadeliğine bakılarak kolayca anlaşılabilir gibi görünen şiirleri derinleştikçe incelen birer sehl-i mümteni örneği oluşturur. Fuzûlî'nin Türkçe, Farsça ve Arapça Divanı; Leylâ vü Mecnûn, Beng ü Bâde, Heft-câm, Hadîkatü's-süeda başlıca eserlerindedir.

Bîdârî, Sahâbî, Mesîhî, Meşrebî ve Penâhî Azerbaycan sahasında XVI. yüzyılda yetişen şairlerdendir.

XVI. yüzyıl Âşık edebiyatının başlangıcı olarak kabul edilir. Şah İsmail'in şiiliği yaymak üzere âşık tarzında koşmalar yazması, âşıkları koruyup desteklemesi, Azerbaycan sahası âşıkları için büyük bir fırsat olmuştur. Bu dönemde özellikle Hazreti Ali temi, koşmaların temel izleğini oluşturur.

XVI. yüzyılda Fuzûlî gibi evrensel değerde bir şahsiyete sahip olan Azerbaycan şiiri, XVII. yüzyılda bu gelişimi sürdürememiştir. Şah Abbas yönetiminde Azerbaycan buhranlı bir dönem geçirmiş; şairler, sanatkarlar, âlimler baskı görmüş, çeşitli ülkelere sürgün edilmiştir. Şah Abbas'ın ölümünden sonra ise şiir dünyası canlanmaya başlamıştır.

“XVII. yüzyıl umumiyetle Azerbaycan halk edebiyatının dönüm noktasını teşkil etmiştir. Siyasî şartlar durmadan bu edebiyat nevinin, parlamasına ve geniş halk arasında sempati kazanmasına vesile olmuştur. Hele Şah Abbas'la başlayan farslaşma hareketi, halkı daha fazla mazisine, eski ananesine, efsanevî hayata dönmeye mecbur kılmış ve bu elverişli ruhi

halet içerisinde, sazlı san'atkârlar, halkın ruhuna yakın koşma ve destan nevelerini yaratmaya başlamışlardır."¹⁵

Tufarganlı Âşık Abbas, Sarı Âşık, Âşık Abdullah, Hasta Kasım, Turab Dede ve Âşık Dostu XVII. yüzyılda Azerbaycan sahasında yaşayan âşıklarlardandır. *"Bu devir Azerbaycan şairleri klâsik üslûpta eser ortaya koymakla birlikte halk şiirinin şekilleri - koşma, geraylı, tecnis, bayatıda da kendi kabiliyetlerini gösterip yüksek sanat örnekleri vermişlerdir. ... Lirik şiirde klâsik üslûp (Nesimi, Fuzûlî üslûbu) ve halk şiirinin üslûbu yan yana gelişmiş ve bazı durumlarda ikinci birinciye üstün gelmiştir.*"¹⁶

XVII. yüzyılın en önemli şairi Sâib-i Tebrizî'dir (1601-1676). Şiire yeni bir tarz getiren, Sebk-i Hindî'nin büyük bir temsilcisi ve bu şiir anlayışının Türkiye'de yayılmasında etkili olan Sâib-i Tebrizî Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Şairin toplam beyit sayının 300 bini aştığı bilinmektedir. *"Bu şiirlerde içerikyi oluşturan mana dolu, fikir ve mazmunlar ince, hayaller orijinal ve güzeldir. Bunlarda ahlâkî ve tasavvufî nükteler, hizmet ve nasihatler beyitlerin temel güzelliklerini oluştururlar."*¹⁷ Sâib-i Tebrizî, Fuzûlî, Habîbî, Nevâî ve Hatâî'ye çok sayıda nazire yazmıştır. Sâib-i Tebrizî'nin Divân'ı, Kandahâr-nâme ve Mahmûd u Ayâz adlarında iki mesnevisi ve kendi şiirleri ile 800 kadar şairini şiirlerinden oluşan 25 bin beyitlik Sefine-i Sâib veya Beyâz adıyla bilinen bir mecmuası vardır.

Tarzî, Derunî, Mirza Celâl Şehristanî, Mirza Salih Tebrizî, Tebrizli Te'sirî, Melik Beg Avcı, Mevcî, Mirî Beg, Avare Beg ve Mehmed Sadık Tebrizî bu dönemin önemli şairlerindendir.

XVIII. yüzyıl, Modern Azerbaycan edebiyatına geçiş dönemi olarak adlandırılır. Bu devrede gerçekleşen birtakım siyasî olaylar da edebiyatın modernleşme arayışına girmesine zemin hazırlamıştır. Bu yüzyılda Kuzey Azerbaycan'ın İran egemenliğine karşı ayaklanması sonucunda yerli hanlıkların kuruluşu, Azerbaycan'ı bağımsızlığa doğru götürmekte idi. Modernleşmenin birinci ölçütü bireyin kendisinin, değerlerinin, kültürünün farkına varmasıdır. Siyasî bağımsızlık da bu farkındalığın en önemli parçalarından birini oluşturur. Azerbaycan halkında 18. yüzyıl ile birlikte milli duygular güçlenmeye başlamıştır. Bu gelişmeler 19. yüzyılda zirveye ulaşacak olan "Milli Edebiyat" oluşumunun habercisidir.

¹⁵ Caferoğlu - Akpınar, **a.g.e.**, s.608.

¹⁶ Azade Rüstemova, *"Azerî (Doğu Oğuz) Sahası XI-XVIII. Yüzyıllar"*, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 468.

¹⁷ Şentürk - Kartal, **a.g.e.**, s.416.

“Azerbaycan Hanlıklar devrinin, yerli edebî-kültür gelişmesi üzerinde de oldukça geniş bir tepkisi olmuştur. Daha Şah İsmail'le başlayan sadece Türkçecilik cereyanı Vakıf, Vidadî gibi modern Azerbaycan edebiyatı kurucularınca da benimsenerek, Fars ve Arap dilli edebiyata karşı, bir nevi cephe alınmış ve bu suretle yerli Azerî Türkçesi geniş bir himayeye mazhar olmuştur. Millî edebiyat ekolünün kurulması da bu devreye rastlar.”¹⁸

18. yüzyıl Azerbaycan şiiri denilince akla ilk gelen isim Molla Penah Vakıf'tır. Vakıf (1717-1797) sadece edebî anlamda değil siyasî yönüyle de önemli bir şahsiyettir. Vakıf, Karabağ hanlığında başvezirliğe kadar yükselmiştir.

“Vakıf ile Türk edebiyatı Azerbaycan bölgesinde bir canlılığa kavuştu. Vakıf'ın şiirleri bütün milleti sarıyordu. O halkın dertlerini dile getirdiği gibi, şiirleri ile yeni hedefler de gösteriyordu. Canlı ve vurucu Türkçesi ile Vakıf Azerbaycan şiirinde bir edebî ekol durumuna geldi Dilin inceliklerini bilen, keskin zekası ile halktan aldığı değerleri yerli yerince işleyen şair Azerî Türk şiirinde yeni bir yol açtı. Yer yer halkın dertlerini dile getirdi. Şiirlerinde özellikle öz eleştiri yolunu tuttu. Türklüğün ve Türk halkının eksikliklerini, bunların nasıl giderilmesi gerektiğini, ayrılıkların açtığı yaraları kendi bilgelik yönünden tenkit etti.”¹⁹

Vakıf, Azerbaycan edebiyatına yalnızca içerik bağlamında etkilememiş, üslûp konusunda da Azerbaycan edebiyatına yeni bir tarz getirmiştir.

“Vakıf Azerbaycan edebiyatına millî realist üslûp havasını getirmiştir. Azerbaycan Türkününün âdetleri, yaşayış tarzı, ahlakî ve estetik normları Vakıf'ın şiirinde canlı poetik ifadesini bulmuştur. Yüzyıllar boyunca aslında gam ve kederle yoğrulmuş ve Yakın Şark şiirine Vakıf iyimser ve mutlu bir ruh katmıştır. Vakıf'ın edebî dili Azerbaycan Türkçesini zirveye ulaştırmıştır. Edebî dili halkın konuşma dilinin bütün güzelliği ve sadeliği ile sentez yapıp poetik fikre dönüştürmüştür.”²⁰

Vakıf, gelenekle modernist unsurları sentezleyerek, Azerbaycan halkının değerleriyle, Batı'dan gelen yeni fikirleri birleştirmiş ve böylece Azerbaycan edebiyatında, etkisi yaklaşık 50-60 yıl sonra görülecek kıvılcımı yakmıştır. Vakıf kendisinden sonra

¹⁸ Akpınar, a.g.e., s.31.

¹⁹ Yavuz, - Ülgen, a.g.e., s.38.

²⁰ Rüstemova, a.g.e., 485-486.

gelen sanatçıları da etkilemeyi başarmıştır. “*Hem aruz hem de hece vezni ile başarılı şiirler ortaya koyan Molla Penah Vagif, kendinden sonra gelen âşıklar üzerinde etkili olmuştur. Gerek Türkiye gerekse Azerbaycan sahasında klâsik şiirle halk şiirini birbirine yaklaştırmaya çalışan şairler ekolünün en önde gelenlerindedir.*”²¹

Molla Penah Vakıf Âşık edebiyatı sahasında da değerlendirilebilir. Vakıf; koşma, gazel, muhammes, müstezad, muaşşer, müşaire gibi nazım biçimi ve türlerinde şiirler yazmıştır. 1797 yılında idam edilen Vakıf'ın bütün eserleri yok edilmiştir. Şairin eserleri 19. yüzyılda sözlü gelenekten derlenmiştir.

XVIII. yüzyılın bir diğer önemli şairi Vidâdî'dir. Molla Penah Vakıf'ın halk söyleyişine dayanan, sade, açık, akıcı edebî üslûp ekolünü benimseyen Vidâdî (1707-1801), şiirlerini hece ve aruz ölçüsüyle yazmış, şiirlerinde halkın sorunlarını, gurbeti, vatan sevgisini dile getirmiştir. Vidâdî, halk edebiyatı ve klasik şiiri birlikte yürütebilmiş bir şairdir. En çok koşma türünde şiirler kaleme alan Vidâdî, gazel, müstezad, müseddes gibi nazım şekillerini de kullanmıştır. Hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerde oldukça sade, akıcı bir dil kullanan Vidâdî, aruzla yazdığı şiirlerinde Arapça ve Farsça kelimeleri de içeren bir üslûp kullanır.

“*Şiiri, her şeyden önce, ince, zarif, müteessir lirizmi ile dikkat çeker. Bu lirizm ince, zarif, müteessir bir hüznün ve keder hissi ile birliktedir. Şair, hangi konuda yazarsa yazsın, şiirlerinde hüznün ve kederle karışık ince, zarif, etkileyici bir lirizm vardır.*”²²

Vidâdî'nin şiirlerindeki hüznün kendi hayatının ve yaşadığı asrın hüznüdür. Vidâdî'nin zengin edebî eserlerinden çok az bir kısmı günümüze ulaşabilmiştir.

18. yüzyılda Azerbaycan Âşık edebiyatını değerlendirecek olursak; bu dönem âşıklarında görülen en önemli özellik klâsik şiirin terim ve mazmunlarının âşık tarzını güçlü bir şekilde etkilemesidir. Âşık Alı, Heste Kasım, Ezizî, Meşkinli Mehemed, Mücrüm Kerim ve Valeh 18. yüzyılın önemli âşıklarındandır.

1.4. Modern Azerbaycan Sahası Türk Şiiri

XIX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatı için bir dönüm noktası oluşturur. Bu asırda Kafkasya bütünüyle Rusya'nın egemenliği altına girmiş, bunun sonucunda Azerbaycan edebiyatı Kuzey ve Güney Azerbaycan edebiyatı olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Güney Azerbaycan edebiyatı klâsik geleneğe bağlı kalıp bir taklit ve nazire edebiyatı

²¹ Komisyon, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, İstanbul 2004, s.579.

²² Rüstemova, *a.g.e.*, s.480.

görünümünü alırken; Kuzey Azerbaycan edebiyatı, yaşanan hayatı, günlük sorunları, millî değerleri önceleyen bir poetik anlayışı temel almıştır.

Batıdaki bilim ve teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan pozitivist dünya görüşü, bireyi, onun değerlerini temel alan bir bakış açısı Rusya kanalıyla Azerbaycan'a ulaşmış ve bu durum bölgede yenileşme, bilinçlenme sürecini başlatmıştır. Bu dönemde Azerbaycan'da mükemmel eğitim görmüş, yalnız doğu dillerini değil, aynı zamanda Rus dilini ve Batı dillerini de bilen siyâsi, sosyal, hukûkî gelişmelerinden haberdar olan yeni tip yazarlar nesli yetişmekte idi. Bu sanatçılar Rus okullarından ve üniversitelerinden mezun olsalar da milliyetçilik duygularını, millî örf ve geleneklere bağlılıklarını asla kaybetmemişlerdi. Bilakis millî aidiyetlerini, millî kimliklerini muhafaza etmek için bu örf ve adetlere, bu geleneklere daha sıkı bağlanmışlardı.

19. yüzyılın özellikle son çeyreğinde Azerbaycan'da çok sayıda resmî Rus okul ve özel Azerî okulları açılmıştır. Modern Azerbaycan edebiyatının doğmasında ve gelişmesinde söz konusu okulların payı büyüktür.

“Bu asırda, cemiyette ve din anlayışında yenileşmeyi, ıslahatı arzu eden ve bu yolda faaliyette bulunan, eserler veren kimselere, Azerî Türkçesinde, aydınlanma çağı münevverleri manasında “maarifçiler” denilmektedir. İşte ilk Azerî maarifçileri sözü edilen mekteplerden yetişmişlerdir. Bu genç kuşak, XIX. asra hâkim aklî düşüncelerin, cemiyet, din ve insan anlayışının tesiri ve câzibesıyla, hurafelere, dine, eski hayat telâkkilerine, cehâlete karşı mücadeleye başladılar. Bunların bir kısmı, biraz da dıştan gelen bir tesirle İslâm dinini, Şarktaki geri kalmışlığın sebebi olarak gördüler. Bunda o devir Rus münevverleri arasındaki “nihilist” düşüncelerin de rolü büyüktür.”²³

Halkı eğitmek, cehaletten kurtarmak, kendi kendini yönetmeye hazırlamak maarifçilerin programının temelini oluşturur.

Azerbaycan Türklerinin iki bin yıl boyunca kattığı ilim, sanat, medeniyet ve edebiyat tarihi içinde en fazla ağırlığı olan 19. ve 20. yüzyıllar benzersiz eserleriyle dikkati çeker. Önceki edebî aşamalar, ilim, felsefe ve estetik, bu son iki yüzyılda zirveye çıkmıştır. 13. ve 18. yüzyıllar arası Azerbaycan Türkçesiyle ortaya konan edebiyatın gelişip kendini gösterdiği dönemdir. 19. yüzyıl ise, edebiyatın her sahasında (konu, fikir,

²³ Akpınar, a.g.e., s.38.

*tür, üslûp ve poetikada) millî realist düşüncenin çok yönlü olarak geliştiği yüzyıldır. Önceki yüzyıllarda, millî kimlik Şark, Türk ve İslâm konteksinde şekillenmişti. Bu durum ilk olarak Nizamî ve Fuzulî'de kendini gösterir. 19. yüzyılda ilk defa M. F. Ahundzâde ile birlikte Azerbaycan-Türk kimliği ortaya çıkmıştır.*²⁴

Azerbaycan'da öze dönüş hareketinin başlamasını Batı'da ortaya çıkan ve tüm dünyayı saran milliyetçilik akımına bağlayabiliriz. İmparatorlukların sonuna getiren milliyetçilik fikri Azerbaycan halkını ve sanatçıları da etkilemiş bu doğrultuda eserler verilmiş, milli benlik bilinci aşılarmaya çalışılmıştır.

*Cemiyet hayatındaki bu değişmelere paralel olarak Azerî edebiyatında da yeni yeni düşünceler, modern eserler ortaya çıkıyordu. 1850'lerden 'maarifçi demokratik' düşüncelerin ağır bastığı modern edebiyatta, cemiyette hüküm süren gerilik ve eskilik, içtimâî bozukluklar ve istibdadla mücadele gibi konular ele alınıyor; vatan ve halk sevgisi, hürriyet arzusu, yüceltiliyordu. Aslında kendi millî kökü üzerinde inkişaf eden yeni edebiyat, klasik Azerî edebiyatında insan sevgisi, zulme karşı mücadele, halkçılık düşüncelerini devralmıştı.*²⁵

19. yüzyılın birinci yarısında, Azerbaycan edebiyatı, gerek türler, gerek konular, gerek üslûp ve gerekse kullanılan sanatlar açısından, eski geleneklerden çok da uzaklaşmamıştı. Önceki dönemlerde olduğu gibi, gazel tarzı hâlâ edebiyatın öncü türüydü. Edebiyat, epiklikten, sosyal ve manevî hayatta ortaya çıkan büyük değişiklikleri hızla takip ederek değerlendirmekten henüz uzaktı. Yenileşen hayatla birlikte belli bir değişime uğrayan insanlar, edebiyatı da yeni şekil ve yeni tarzlara itiyordu. Mirza Fethali Ahundzâde ve takipçilerinin yazdıkları dram eserleri Azerbaycan edebiyatının mücerretçilikten uzaklaşmasına, yaşayan, gerçek insanların hayatlarının şiire yansımalarına milli-realist bir edebiyat anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde edebiyat halka yakınlaşmış, seçkinci anlayıştan sıyrılmıştır.

Azerbaycan edebiyatında, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte kaside, mesnevi gibi nazım şekilleri yerlerini Sovyet edebiyatında yeni form olarak kendini gösteren "poema"ya bırakmıştır.

²⁴ Rüstemova, a.g.e., s.493.

²⁵ Akpınar, a.g.e., s.50.

19. yüzyıl sonu, 20. yüzyıl başlarında Azerbaycan'da aydınların yetişmesi, onların, milletin geleceği ile ilgili önemli meselelerde fikir ve emel birliğine varmaları, ülkedeki sosyal ve kültürel gelişmeyi temin eden etkenler içerisinde idi.

20. yüzyıl Azerbaycan ve Çarlık Rusyasında büyük olayların yaşandığı bir dönemdir. Bu yüzyılın başında Bakü, Azerbaycan'ın kültür ve medeniyet başkenti olmuştur. "1905 yılı Azerbaycan'da süreli yayın tartışmalarının doruk noktaya çıktığı tarihtir. 1905 Rus İhtilali ve sonrasında İrşed, Heyat, Hümmet gibi gazetelerin de yayın hayatına başlaması, Azerbaycan'da yoğun bir süreli yayın tartışmasını da beraberinde getirir."²⁶ Kısa zamanda birçok gazete, dergi ve kitap basılmış, siyasi partiler, teşkilatlar kurulmuştur. Fikir özgürlüğü, mevcut yapının sorgulanmasına, kültür-medeniyet ve aidiyet kavramlarının tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

"Bu yüzyılın girişinde Azerîler dünyaya gözlerini çevirmişler, olan bitenleri anlamaya çalışıyorlar, kendi yurtlarının geleceği için hazırlıklar yapıyorlardı. ... 1905'ten sonraki yıllar, Azerî edebiyatının uyanma, dünyayı tanıma, silkinip şahsiyetini arama ve bulma devirleridir. Bu dönemlerde Azerî edebiyatı bir yandan Türkiye, diğer yandan da Rusya'daki edebî hareketlerin, siyasî gelişmelerin tesiri altındadır."²⁷

20. yüzyılın başları Azerbaycan edebiyatının canlandığı, kendi şahsiyetini arama ve bulma dönemidir. Bu devirde sanatçılar, yaşanılan hayatı, milli değerleri, günlük problemleri realist, bazen romantizme kayan bir anlayışla eserlerine aksettirmişlerdir. Azerbaycanlı şairler, bu dönemde siyasî-millî hadiselerin beslediği heyecanla millî eserler yarattılar. 1920'ye kadarki edebiyatın en önemli temsilcileri Hüseyin Cavid, Ahmet Cevad, Abbas Sıhhat, Abdulla Şaik, Samed Mansur, Abdulhalık Cenneti, Abdullah Bey Divanbeyoğlu, Said Selmasî'dir.

"1920'li yıllara, Sovyet devrine gelindiğinde Azerî şiiri yenileşme yolunda bir hayli yol almıştı. Özellikle Türkiye'deki yeni edebiyat anlayışının; Edebiyat-ı Cedide ve daha sonra da Servet-i Fünun ve nihayet Millî Edebiyat cereyanına katılmış şairlerin eserleri 1905'ten sonra Azerî şiirinin ilk hamleyi yapmasına büyük ölçüde tesir etmişti. Bir yandan da, daha küçük ölçüde Rus şiiri bu hususta etkili olmağa başlamıştı. Sâbir, Hüseyin Cavid, Hadi gibi büyük şairlerin elinde şekil ve dil itibariyle geniş

²⁶ Mitat Durmuş, "Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında İlk Süreli Yayın Faaliyetleri ve Molla Nesreddin Dergisi", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008, s.360.

²⁷ Akpınar, a.g.e., s.71.

imkânlara kavuşmuştu. Klasik şiirin geleneklerinden şuurlu bir şekilde yararlanılmıştı. Böylece 1920’li yıllara gelindiğinde Azerî şiiri modernleşmiş bulunuyordu.”²⁸

1900’lü yıllarda doğmuş genç nesil, Sovyet dönemi zihniyetine uygun eserler veriyordu: Mikayıl Rızağuluzade, Osman Sarıvelli, Süleyman Rüstem, Semed Vurgun, Mehdi Seyidzade, Memmed Rahim, Mikayıl Müşfik, Resul Rıza. *“Hepsi zamanla tam bir uyum içinde aynı yörüngede hareket ediyor, aynı Marksist metod ile henüz yekpare, kapalı ideolojik fasit bir daire oluşturuyordu.”²⁹*

“1930’lardan itibaren artık bütün san’at dallarında Parti eliyle yürütülen, şekillendirilen güdümlü bir anlayış hâkim kılınmıştır. San’atçılar bazen zorla, bazen de inanarak bu “sosyalist realizm” çığrına kendilerini kaptırmışlardır. II. Dünya Harbine kadar Azerbaycan edebiyatı, sosyalist cemiyeti kurma, eski cemiyet hayatını ve insanî değerleri değiştirip yıkma savaşına sahne olmuştur. Çoğu kere körü körüne ve tek taraflı bir anlayışla kaleme alınan böyle eserlerin büyük bir kısmı edebî değerden mahrum siyasî propaganda eserleri olarak kalmışlardır. Hele Stalin’in döneminde kimse ağzını açmaya cesaret edemezken san’at eseri yaratmak, hem de gerçek değerler taşıyan güzel bir eser yaratmak oldukça zordu.”³⁰

1920’li yılların sonunda, Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Memmed Rahim, Resul Rıza, Nigar Refibeyli, Osman Sarıvelli, Mikayıl Müşfik, Hüseyin Mehdi, Mirze İbrahimov, Mir Celal, Süleyman Rehimov gibi şair ve yazarlar yetişmeye başlamıştı. Bu sanatçılar genellikle yeni konuları, yeni toplumun insanını edebiyata malzeme olarak seçiyorlardı. Eserlerin ideolojik yönünü bir tarafa bırakacak olursak, adı geçen şair ve yazarların kusursuz şiir tekniğine sahip olduklarını, çağdaş Rus ve dünya edebiyatının tecrübesinden yaratıcı bir şekilde faydalandıklarını, Azerbaycan Türkçesini bir edebi dil olarak arındırmak ve zenginleştirmek yolunda çaba gösterdiklerini, halkın işgalcilere karşı gösterdiği mücadeleye, milli geleneğe, örf ve âdetlere, psikolojiye önem verdiklerini belirtmeliyiz.

²⁸ Akpınar, a.g.e., s.71.

²⁹ Karayev, a.g.e., s.360.

³⁰ Akpınar, a.g.e., s.66.

20. yüzyılla birlikte modernleşmeye başlayan Azerbaycan edebiyatı sosyal meseleleri gündeme getiriyor, kalıcı çözümler üretmeye çalışıyordu. Bir zamanlar adlarına methiyeler yazılan, şahlar, sultanlar yeni edebiyatın hedefi konumundadır.

Divan şiiri gelenekleri Azerbaycan'da hiçbir zaman bütünüyle yok olmamış, ayrı ayrı şair ve yazarlar da 20. yüzyılın sonlarına kadar bu türden şiirler yazarak bu geleneği devam ettirmişlerdir. 20. yüzyılın ortalarında Aliğa Vahid gibi bir gazel ustasının ortaya çıkması bu çalışmaların sonucudur.

19. yüzyılda Âşık şiiri gelişimini sürdürmektedir.

“Bu yüzyılda âşık tarzı adı altında eser veren halk şairlerinin sayıca geçen yüzyıllara göre daha fazla olduğu ve bunlar üzerine daha fazla çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunun temel nedenlerinden biri XIX. yüzyılın yaşadığımız yüzyıla yakınlığı ve kaynak kişilerin çokluğu olduğu kadar, örgün eğitim kurumlarının çoğalmasıyla, cönk ve mecmua veya âşıklar arasında kendi divanlarını tertip edenlerin de önceki yüzyıllara göre sayıca artmasıdır.”³¹

Âşık Musa, Mehemed Hüseyin, Varhiyanlı Âşık Mehemed, Âşık Dilgam, Âşık Recep, Âşık Hasan, Âşık Cavat, Âşık Alı, Âşık Elesger, Âşık Çoban bu dönemde yaşayan en önemli âşıklardandır.

³¹ Komisyon, a.g.e., s.582.

2. Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Eserleri

2.1. Hayatı

2.1.1. Doğumu ve Çocukluğu

Asıl adı Samed Velikov'dur. Şair, “Vurgun” mahlasını daha sonra almıştır. Samed Vurgun, 21 Mart 1906'da Kazak ilinin İkinci Kazak bölgesinin Yukarı Salahlı köyünde doğmuştur. Babası eski bir “bey” ailesindedir. Köklü bir sülale olan Vekilov'ların 300 yıllık tarihi bilinmektedir. Bu aileden birçok asker, eğitimci, doktor ve şair yetişmiştir. Şair, zor şartların hâkim olduğu bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Henüz altı yaşında annesi Mehbube Hanım vefat etmiş ve bu hazine olaydan sonra ninesi Ayşe Hanım'ın himayesine girmiştir. *“Uşaklık yaşlarından şe'ir ve müziği seven şair uşaklık yaşlarının kederli sahnelerini “Acı Hatireler” şe'irinde, sonra ise yarımçığ galmış “Şairin Hayatı” piyesinde geleme almıştır.”*³². Şairin annesini erken yaşta kaybetmesi yüreğinde derin yaralar açmıştır. Şairin bu üzüntüsünü ve anne özlemini “Ana” şiirinde açıkça görmekteyiz:

“Pek çocuqum yere gömdüler seni,
Heyata qanadsız atdılar meni.
Bax, nece pozulup ömrüm gülşeni,
Heyat sensiz mene zindandır, ana!

...

Yıxılıb payine öpmek isterem,
Analıq mehrini görmek isterem,
Seni görmek üçün ölmek isterem,
Tesellim ah ile feğandır, ana!”³³

Samed Vurgun'un “Anamın Derdi”, “Anam Gelini”, “Gözüm Yollarda Kalmışdır” şiirlerinde de anne sevgisi ve onu kaybetmenin hüznü işlenmiştir.

Babasının saz çalması, türküler söylemesi, köyün yaşlı kadınlarının anlattığı masallar, âşıklardan öğrendiği halk hikâyeleri, koşmalar Samed Vurgun'un ruhunda derin izler bırakmıştır. Musikiye ve şiire çocukluğundan beri ilgisi olan Samed Vurgun, daha o yaşlarda Molla Penah Vakıf ve Molla Veli Vidadî'nin şiirlerini ezberlemiştir.

³² Bahtiyar Vahapzade, **Samed Vurgun**, Gençlik Neşriyat, Bakı 1985, s. 9.

³³ Samed Vurgun, **Seçilmiş Eserleri**, C. 1, Şerk-Gerb Neşriyat, Bakı 2005, s. 34.

Samed Vurgun ilköğrenimini köyünde tamamlamıştır. 1918'de ailesi ile birlikte Kazak'a yerleşmiştir. Aynı yıl Firidun Bey Köçerli'nin Gori muallimler semineriasının Azerbaycan şubesini Kazak'a nakletmesiyle Samed Vurgun "Tatar Muallim Mektebi'ne kaydolmuş ve burada aldığı dersler sayesinde Rus edebiyatı ve Türkiye sahası edebiyatını tanıma fırsatı bulmuştur.

Çocukluk hatıraları, yaşadığı köyün manzarası, geçirdiği üzüntülü olaylar Samed Vurgun'un fikir ve hayal dünyasında önemli bir yere sahiptir. Şair bazen o günleri unutmaya çalışır:

"Unutdum
Tüstülü dahmasında
Yemlik yediyim
Babamın aciz hülyalarını
Unutdum
O sefil gecelerin
Serhoş rüyalarını"³⁴

Şair her ne kadar "unutdum" dese de ona bu dizeleri yazdıran çocukluk dönemi anıdır.

2.1.2. Gençlik Yılları

Samed Vurgun gençliğinde meraklı, hassas, bedence zayıf, cesur, iradeli ve hazırcevap biridir. Okula başladığı ilk günden itibaren edebiyata olan ilgi ve alakası dikkat çekmiştir. Bu yıllarda Vakıf, Vidadi, Sabir, Puşkin, Lermontov, Türk şairlerinden ise Tevfik Fikret, Namık Kemal ve Mehmet Emin'in eserleri ile tanışmış ve dikkatle okumuştur. Samed Vurgun, 1920'de Azerbaycan'da Sovyet hükümetinin kurulması üzerine okuldaki diğer öğrenciler gibi Komünist partisi gençlik koluna girer. Çeşitli yerler gezerek siyasî propaganda yapmıştır. 1922'de şairin babası Yusuf Bey, bir yıl sonra da ninesi Ayşe Hanım vefat etmiştir. Bu olaydan sonra şaire ve kardeşi Mehdihan ile halalarının kızı Hankızı Vekilov ilgilenir.

Samed Vurgun ilk şiirlerini Muallim Mektebi'nde okuduğu dönemde kaleme almıştır. Bu şiirler Halk şiiri formatında lirik koşmalardı. Şairin yazdığı ilk şiirlerin mektebin duvar gazetesinde çıkmıştır. Samed Vurgun'un ilk eseri "Cavanlara Kitap" 1925'te Tiflis'te çıkan Yeni Fikir dergisinde yayımlanmıştır.

³⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 108.

1924'te mezun olmuş ve 1926'ya kadar İkinci Şıhlı mektebinde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Daha sonra tayini Kuba'ya çıkar. (1926-1927). Öğretmenlik yılları Samed Vurgun'un halkla olan ilişkisini artırmış, toplumcu bakış açısını kazanmasında önemli pay sahibi olmuştur. Bu yıllar Samed Vurgun'un ruhî bunalımlar geçirdiği bir dönemdir. Söz konusu bunalımın iki dayanağı vardır diyebiliriz. Birincisi karşılıksız kalan ilk aşkı, ikincisi ise yeni rejimle ortaya çıkan önemli siyasi ve içtimai değişiklikler. Samed Vurgun, Dürre adlı bir kıza aşık olur. Ancak bu aşk karşılık görmez. 1927'de bir arkadaşı şaire Dürre'nin evleneceği haberini verir. Bu haber şairi oldukça üzer, hatta intihar etmeyi düşünür. Bu yıllarda Samed Vurgun'un şiirlerine umutsuzluk, karamsarlık, bedbin bir ruh hali hâkimdir. Aşağıdaki mısralar Samed Vurgun'un Dürre'ye olan aşkını ve bu aşk acısının şair üzerindeki etkisini ve bedbinliğini göstermesi açısından önemlidir:

“Fikrim düşünür o eski andı
Dürre, seni sevdiğim zamanı
Rüya mı nedir, bu gördüğüm, ah!..
Hülya mı nedir bu alem eyvah?
Artık güneşin ziyası sönsün
Artık bu diyar mezara dönsün
Eflâkı âhım dumanı sarsın,
Varlık sürünüp zavala varsın.”³⁵

Samed Vurgun, Dürre'yi kaybetmekle hayata karşı tüm pozitifliğini kaybeder. Şair varlığı ve Dürre'yi denk tutar. Dürre'nin şair için imkânsızlığı varlığın değerinin yitirmesine yol açar.

2.1.3. Sovyet Etkisindeki Yıllar

Samed Vurgun, bu dönemde bir taraftan halk şiiri geleneklerine bağlı lirik şiirler kaleme almış; bir taraftan da rejim değişikliği sebebiyle ortaya çıkan sosyalist realizm ve ihtilalci atmosfer bağlamında şekillenen yeni edebiyat anlayışının tesirinde kalmıştır. Bu dönem, Samed Vurgun'un arayış devridir diyebiliriz.

1929'da ise şair Sovyet hükümetinin istemiş olduğu doğrultuda eserler vermeye başlamıştır. 1928-1929 yılları arasında Gence'de orta dereceli mekteplerde öğretmenlik yapmış ve Gence muhiti özellikle Kızıl Kalem Edebiyat Cemiyeti şair üzerinde oldukça

³⁵ Vahapzade, a.g.e., s. 35.

etkili olmuştur. Bu dönemde çıkan Kızıl Gence dergisinde “Vurgun Samed” imzasıyla şiirler yazmaya başlamıştır. Burada bulunan Kızıl Kalem Edebiyat Cemiyeti 1929'da Moskova'ya gönderilmiş ve İkinci Moskova Üniversitesi'nin Dil ve Edebiyat Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. Moskova'da geçen bu süreç Samed Vurgun'un fikir ve görüş dünyasını pekiştirmiştir. Bu yıllarda yazdığı siyasi içerikli ve lirik şiirleri 1930'da “Şairin Andı” adlı ilk kitabında toplanmıştır. 1930-1940 yılları arası Samed Vurgun'un en verimli dönemidir.

1931'de fakülteyi bitirip Bakü'ye dönen Samed Vurgun, 1933'e kadar Azerbaycan Devlet İlmî Tedkikat Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmıştır. Bir süre sonra buradan ayrılarak sadece şiirle uğraşmaya başlar. 1931-1934 yılları arasında edebî münakaşalar içinde yer alır. 1932'de basılan “Fanar” adlı şiir kitabıyla Samed Vurgun şöhretini daha da yayma fırsatını bulmuştur. Aynı yıl Azerbaycan Sovyet Yazıcıları İttifakı'nın katipliği görevine getirilmiştir. 1934'te “Könül Defteri”, 1935'te ise “Şeirler” adlı kitabı yayımlanmıştır. Samed Vurgun'u Azerbaycan halkının gözünde zirveye taşıyan, onun geniş kitlelerce tanınmasını sağlayan eseri şüphesiz ki 1934'te kaleme aldığı “Azerbaycan” şiiridir.

1934'te Abdullah Şaik'in baldızı Haver Mirzabeyova ile evlenir. Aynı yıl Azerbaycan Sovyet Yazıcıları İttifakı'nın idare heyeti üyeliğine seçilmiştir. 1935-1937 yıllarında ise hem bir şair hem de bir devlet adamı olarak çalışır. 1935'te “Şe'rler” kitabı neşrolunur. 1936'da Puşkin'in “Yevgeni Onegün” kitabını Azerbaycan Türkçesine çevirmiş ve bu başarısından dolayı Puşkin Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1938'de Azerbaycan Sovyet Sosyalist Respublikası milletvekilliğine seçilir. Vakıf adlı eseriyle Sovyet ödülüne layık görülür. 1939'da Azad İlham adlı kitabın yayımlanmasıyla ülke dışında da tanınır. Samed Vurgun ülke dışından 1940'da Komünist Partisi'ne kabul edildi. 1941'de üçüncü piyesi olan “Ferhad ve Şirin”i yazdı. 1942'de ise Sovyet ödülüne layık görüldü.

2.1.4. II. Dünya Savaşı Yılları

II. Dünya Savaşı yıllarında faşizm aleyhinde, dönemin duygu ve atmosferine uygun şiirler kaleme almıştır. Radyodan halka seslenen Samed Vurgun, halkı faşizme karşı mücadeleye çağırır. 1941-1945 yılları arasında cephelerde askerlerle sohbet etmek, onların moralini yükseltici şiirler okumakla görevlendirilir. Bu dönemde Krim cephesinde, Mozdok'ta, Grozni'de bulunmuş, defalarca Moskova'ya gidip gelmiştir. Faşizm

aleyhinde birçok faaliyette yer almıştır. Bu dönem Samed Vurgun dünya çapında tanınmaya başlamıştır. Yazdığı “Ukrayna Partizanlarına” şiiri uçaktan halka dağıtılmıştır. 1943'te Amerika'da savaş karşıtı yazılmış en değerli eserler yarışmasında Samed Vurgun, yazdığı “Anamın Öyüdü” şiiriyle en değerli eserlerden biri olmuş ve bu şiir bu konuda yazılmış en değerli 20 eserden biri seçilmiş ve New York'ta yayımlanmıştır. Bu gayretlerinden dolayı kendisine Zagafgaziya Cephesi Harbi Sovyetinin fahrî fermanı ve madalyaları verilmiştir. 1943'te Lenin yönetiminin 25. yılı dolayısıyla Azerbaycan Sovyet Yazıcıları İttifakı olarak “Bizim Hediyeğimiz” adlı bir almanak hazırlanır. Bu almanağın redaktörü ise Samed Vurgun'dur. 1944-1945 yılları arasında şair Bakının Dastanı'nı yazar. Bu yıllarda ayrıca Süleyman Rüstem ile birlikte Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin devlet marşını yazmıştır. II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Samed Vurgun, bedîî yaratıcılık ve edebiyat nazariyesi sahasında çalışmış ve barışın kalıcı bir hale gelmesi için Polonya'ya, Almanya'ya, İngiltere'ye gitmiş, bu gezileriyle ilgili duygu ve düşüncelerini “Avrupa Hatireleri” adlı kitabında toplamıştır. Bu kitabıyla Azerbaycan'ın Emekdar İncesenet hadimi adını almıştır. 1945'te Samed Vurgun, Azerbaycan İlimler Akademiyası'nın hakiki üyesi seçilir. Samed Vurgun'un “Azerbaycan Edebiyatı Hakkında”, “Muharebe Devri ve Azerbaycan Edebiyatı”, “Azerbaycan Edebiyatı”, “ Azerbaycan Edebiyatı'nın Gelecek Vazifeleri” adlı çalışmaları şairin nazariyeci yönünü ortaya koymuştur. Şair, 1945-1948 yılları arasında Azerbaycan Yazıcılar İttifakı'nın başkanı olmuştur.

2.1.5. Son Yılları ve Ölümü

1950'de “Lenin'in Kitabı”, 1951'de “Aygün”, 1952'de ise “Zamanın Bayraktarı” adlı kitapları yayımlanır. 1951'de şair Bulgar-Sovyet Dostluğu Cemiyeti'nin vasıtasıyla Bulgaristan'da bulunur. Haricî Ölkelerle Medenî Elage Cemiyeti'nin başkanlığı gibi görevlerde bulunmuş, 1954'te ise Azerbaycan İlimler Akademiyası, Vitse başkanı seçilip ömrünün sonuna kadar bu vazifede kalmıştır. Samed Vurgun bu görevleri esnasında ülke meseleleri ile yakından alakadar olmuş, çeşitli sosyal-siyasi tedbirlerin hayata geçirilmesinde önemli rol oynamıştır. 1955'te Sovyet İttifakı Meclis Himayende heyetinin bünyesinde Vietnam'a giderken yolda hastalanmıştır. Çin'de bir süre tedavi gören Samed Vurgun, bu süreçte bir an önce iyileşip çalışmalarına kaldığı yerden devam etmek arzusunu taşımıştır. Hasta yatağında yazdığı şu şiir onun o dönemki psikolojisini göstermesi açısından önemlidir:

“Vaxtsiz ecel, menden uzaq dolan, dur
Qürbet elde can vermerem ölüme!
Qılıncını menden uzaq dolandır
Onu bil ki qelem aldım elime,
Qürbet elde can vermerem ölüme.”³⁶

Şair Bakü'de ve Moskova'da aylarca tedavi görmüştür. 1956'da Azerbaycan komünistlerinin 20, 21. kurultayında Azerbaycan KP MK'nın üyesi seçilir. Aynı yıl Azerbaycan SSC Yüksek Sovyet Başkanlığı Kurulu ilk kez “Halk Şairi” unvanını Samed Vurgun'a verir. Ayrıca fahri filoloji ilimler doktoru unvanına layık görülür. Şair ömrünün son yıllarını hakkında çıkan dedikodular ve iftiralar yüzünden psikolojik buhran içerisinde geçirir. 27 Mayıs 1956'de ise akciğer kanserinden vefat etmiştir. Amansız ölüm şairin hayat aşkıyla çırpınan yüreğini, yaratıcılık ateşiyle yanan kalbini ebediyen susturmuştur. 28 Mayıs-30 Mayıs arası şairin cenazesi Azerbaycan Devlet Filamoniyası'nın binasında bekletilir. Azerbaycan halkı matem içindedir. Üç gün boyunca şairin cenazesi çok büyük kalabalıklar tarafından ziyaret edilmiştir. Şairin naaşı Bakü'de Fahr-i Hıyaban'da defnedilir. Şairin adını ölümsüzleştirmek için çeşitli çalışmalarda bulunulmuştur. Bakü'de şairin heykeli dikilir, Azerbaycan Rus Dram Tiyatrosu'na, caddelere, sokaklara adı verilir. Samed Vurgun'un ölümü yalnızca Azerbaycan'da değil tüm Sovyetler Birliği ülkelerinde üzüntüyle karşılanır. Duşanbe, Kiev ve Moskova'da da şairin adı kütüphanelere, parklara, sokak ve caddelere verilir. Samed Vurgun adına müzeler oluşturulur. 1975'de Bakü'de Samed Vurgun Müzesi kurulur. 1976'da ise şairin Yukarı Salahlı'daki doğduğu ev Samed Vurgun Şiir Evi'ne dönüştürülmüştür.

2.2. Şiir ve Sanata Dair Görüşleri

“Şeir, senet ocağıdır.”*

Şiir ve sanat üzerine birçok şiir kaleme alan Samed Vurgun için şiir ve sanat bazen bedbinlikten ve ıstıraptan, hayatın bunaltısından kaçıp sığındığı yer, bazen milletin sıkıntılarının, sorunlarının, sevinçlerinin dile getirildiği bir mecra, bazen de milli benlik ve duyuş tarzının yansıtıldığı kaynaktır. Şiir ve sanat temalı şiirlerinden hareketle Samed Vurgun'un poetik anlayışına dair ip uçları elde etmemiz mümkün görünmektedir.

³⁶ Vahapzade, a.g.e., s. 25.

* Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 39.

“İncelik her qelbi qehr eder gerçek!
Gel bu enininden, ahından el çek.
Sen ey yazıq şerim, ey solgun çiçek
Matem deryasısan derd ümmanısan.”³⁷

Samed Vurgun, şiiri ıstırabın barındığı bir kavram olarak görmekte ve şiiri “matem deryası”, “derd ümmanı” olarak nitelendirmektedir. Şiir, Samed Vurgun için, içine kapandığı, huzur bulduğu, insanın terk edilmişliği ve bırakılmışlığını unuttuğu bir sığınaktır. Şair şiire “ey yazıq şerim” diye seslenmektedir. Burada bir yansıtma söz konusudur. Şiir, şairden bağımsız, kederli bir varlık olarak ifade edilmektedir. Aslında bu şairin kederinin, ıstırabının yansımından başka bir şey değildir.

“Azeri yurdunun zehmetkeş oğlu,
Üreyi sevinçle, ümidle dolu,
Çelikden duruşu, demirden qolu,
Zehmeti güldüren senet olacaq.”³⁸

Şiir ve sanat temalı şiirlerin Samed Vurgun'un poetikası bağlamında da önemli olduğuna değinmiştik. Şair o dönemki mevcut sanat anlayışını değerlendirir ve sorgular:

“Uyduq ezel gündən her xeyala biz,
Buludlarda söndü hissiyatımız...
Boğuldu derdlerle kainatımız,
Qaye bunlar mıdır ince senetden?”³⁹

Sanatın hayalle, şahsi sıkıntılarla boğulduğunu ifade eden Samed Vurgun, sanattan amacın yalnız bireyin duygu, düşünce, hayal ve ıstırabının olmadığını vurgular. Şairin 1931'de yazdığı “Raport” şiiri içerik bağlamında adeta “Heyata Doğru” şiirinin devamı konumundadır. Bu da şairin şiir serüvenindeki devamlılığı göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

“Men
nefesleri benzin
ve kükürd qoxulu
milyonların şairiyem,
Düşmeniyem onların
Divarları mermer

³⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 59.

³⁸ Vurgun, a.g.e., C.1, s. 49.

³⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 57.

ve ipek döşemeli
salonların...»⁴⁰

Samed Vurgun sanat anlayışını, sanatın amacını, “Heyata Doğru” şiirinde sorduğu “Qaye bunlar mıdır ince senetden?” sorusunun cevabını bu şiirde vermektedir. Şair halkın sıkıntılarını, sorunlarını, sevinçlerini çoğunlukla da çalışan/işçi sınıfının problemlerini yansıtan bir şiir poetikasına sahiptir. Halktan kopuk, şaşalı yaşama sahip olanların ise karşısındadır.

Azerbaycan'ın Sovyetler Birliği'ne dâhil olmasıyla birlikte sosyalist düşüncenin, yaşam biçimini şiirlerde yansıtan Samed Vurgun için işçi sınıfı, şiirlerinin ideal, ülkü değeridir.

“Qelbini proletarın
qelbi
kimi
duymayan
ve şeirde
şerilik izi qoymayan
bu kafiyeli dellallar!
Senetin bazarına sürülmesin
Bu saxta mallar!”⁴¹

“Şeir ve Xaltura” şiirinde Samed Vurgun işçi sınıfının duygu ve düşüncelerini şiirlerinde işlemeyen, para karşılığı şiir yazan şairleri eleştirmekte, bunları “kafiyeli dellallar”, “saxta mallar” olarak isimlendirmektedir.

Şair için şiir ve sanat, hikmetli, insan ve tabiatın bütünüyle içinde yer aldığı kavramdır.

“- Meni şerinle sevindirdin, evet!
- Yaşasın öyleyse dünyada senet!
Onun ardında ne hikmet görünür!..
Bütün insan ve tabiat görünür.”⁴²

Evrenin sırrını, gayesini, insan ve tabiatla barındırdığına inanan Samed Vurgun'a göre insan ve tabiat da bütünüyle şiir ve sanatın içinde yer almakla birlikte şiir ve sanatın

⁴⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 107.

⁴¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 126.

⁴² Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 151.

temel malzemesi konumundadır. Şiir ve sanata vurgun, insana ve tabiata aşık olan şair için şiir ve sanatın amacı “Senet Eşqi” şiirinde ifade ettiği gibi insan ve tabiattır:

“Vuruldum o gün ki, şere, senete
Unutdum sevdiyim eylenceleri.
Aşıqem insana ve tebiete
Elim qelem tutub yazandan beri.”⁴³

Sanatçı, şiir ve sanatla olan münasebetini ebeveyn-oğul ilişkisi bağlamında ifade etmektedir:

“Körpe bir oğluyam şerin, senetin,
Sinem meydanıdır sözün, söhbetin.
Başımda tutmuşam bir güneş kimi
Böyük bayrağımı edebiyatın.”⁴⁴

Samed Vurgun, “Menim Rübabım” şiirinde de şiirleri ile tabiat arasında kişileştirme vasıtasıyla “Bülbül ve Bağban” şiirindekine benzer bir bağ kurar. Samed Vurgun'un şiiri tabiatı canlandıran, onu hayata bağlayan bir unsurdur.

“Menim şerim övrad oldu torpağa,
Heyat verdi her saralmış yarpağa,
Nefesimden dağlar qalqtı ayağa,
Bu yerlerde min sedası var onun!”⁴⁵

Şiirde yenilik arayan, sürekli yeni, orijinal olanın peşinde koşan bir şair olan Samed Vurgun, bu isteğini şu dizelerle dile getirir:

“Eyni xeriteler, eyni şekiller,
Heyala açmayır yeni bir seher

...

Yeter buludlardan vurduğumuz dem,
Bir az da gülgüden danışsın qelem.
Bunun xeyri var ki, zereri yoxdur,
Gülmeli insanlar heyatda çoxdur.”⁴⁶

⁴³ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 191.

⁴⁴ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 250.

⁴⁵ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 150.

⁴⁶ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 10.

Samed Vurgun “Çil Toyuğun Tek Yumurtası” şiirinde gerek biçim gerekse içerik olarak şiirdeki yenilik arayışını dile getirir. Yeni şekiller ve hayatın içinden temaların şiirde yer alması gerektiğini vurgular.

Şair, geleneği ve kültürel belleği şiir ve sanatla bütünleştirme gayretinde olan bir şairdir. Komsomol Poeması'nda sitem yoluyla şiir ve gelenek arasında bağ kurar:

“Hanı Fuzûlî 'nin ağlar gezeli,
Vakıf'ın gülen gözeli.
Söndü mü duygular, öldü mü senet,
Küsdü mü şaire, şaire tebiat?..”⁴⁷

Fuzûlî ve Vakıf, Samed Vurgun'un gelenek bağlamında şiirlerinde en çok yer verdiği iki şahsiyettir. Öyle ki şair kendi döneminde yazılan şiirlerde, Fuzûlî ve Vakıf'tan izler görmeyince duyguların ve sanatın öldüğünü düşünür.

Komsomol Poeması'nda, şiirlerde genellikle Azerbaycanlı olmayan kahramanların yer almasından yakınan şair yine geleneği ve kültürel belleği işaret eder:

“Neden şerimizin baş kehremanı
Gah Turan'dan gelir, gah da İran'dan
...
Terlan seherlerin laçın övladı?
Şaire yaraşmaz mı onların adı?
Kimindir bu oba, bu söhbet, bu saz?
Kimindir bezekli gelin kimi yaz?”

Şiirlerdeki kahramanların İranlı ve Turan olmalarından şikayetçi olan Samed Vurgun, kendi kültürüne ve değerlerine hâkim olanların şiirlerde yer alması gerektiğini ve “saz” ve “ bezekli gelin kimi yaz” ifadeleriyle şiirde kendilik bilincinin önemini vurgular.

“*Muhtelif eserlerde, muhtelif ülkelerde, muhtelif tarihi şeraitde yaranan her bir hegigi edebiyatın esil ruhu, esil közelliyi onun me'na közelliyi olmuştur. Her büyük edebiyat büyük me'nalar edebiyatıdır*”⁴⁸ diyen Samed Vurgun'un şiirlerinde mana önemli bir yere sahiptir. Sosyal meseleler, ideoloji, vatanseverlik vb. konular Samed Vurgun'un şiirlerinde mana güzelliği bağlamında ele alınmış bazı konulardır.

Samed Vurgun'un şiir ve sanat temalı şiirleri, onun şiirinin arka planını oluşturan insan ve tabiatı incelemesi, toplum temelli şiir anlayışını yansıtmaları, modernizmin temel

⁴⁷ Samed Vurgun, **Seçilmiş Eserleri**, C. 3, Şerk-Gerb Neşriyat, Bakı 2005, s.18.

⁴⁸ Samed Vurgun, **Böyük Senet Uğruna**, Gençlik Neşriyat, Bakı 1970, s. 76.

kavramlarından olan birey ve onun şekillenmesinde çok önemli role sahip tabiatın şiirle olan ilişkisi bakımından önemli işlevlere sahiptir.

2.3. Edebi Şahsiyeti

Elli yıllık ömrünün otuz yılından fazlasını edebi eser vererek geçiren Samed Vurgun çok yönlü bir sanatçıdır. Çeşitli türlerde eserler kaleme almıştır. Yıllar geçtikçe bu eserlerin etkisi, sanatsal kıymeti ve gücü artmıştır. *“Səməd Vurğunun yaradıcılığı zəngin və rəngarəngdir. O, şeər və poemaların, dram əsərlərinin, ədəbi-tənqidi və publisistik məqalələrin, çıxışların, habelə bir sıra tərcümələrin müəllifidir.”*⁴⁹ Ancak Samed Vurgun şairliğiyle ün salmış, duygu ve düşüncelerini en iyi şiir yoluyla yansıtmıştır. *“Samed Vurgun mensub olduğu halqın bedii düşüncə tarixində hususi mövqə tutan bir sənətkardır. Onun şiirində Azərbaycan heyatı və tamamiylə yeni dövrü, halq yaradıcılığı və iste'dadının yeni, gözəl hususiyetləri və keyfiyyətləri eks olunmuşdur.”*⁵⁰

Şiire aşıklık geleneğinin hüküm sürdüğü bir çevrede, çocukluk döneminde başlayan Samed Vurgun'un, özellikle babasının musikiye ve şiire olan yatkınlığı, çevredeki hâkim yaşam biçimiyle birleşince şairin kültürel ve bilişsel alt yapısı küçük yaşlarda oluşmuştur.

*“Yaşadığı şəhərin təbii közəllikləri, atasının sazla çaldığı havalar, okuduğu mahnılar, aşıklardan eşitdiyi düzlü goşmalar həssas gəlbli Samed'in zövğini helə körpəlikdən el ruhunda tərbiyə etmişdir. Saz havaları... Uzun gış gecələri aşıklardan söylədiyi nəğmələr, dastanlar, uşaq gəlbində dərin izlər açıp, onu közlə körülmez, elle tutulmaz həyal dünyasına gənədləndirirdi.”*⁵¹

Samed Vurgun, Gazak Muallimler seminariyasında okuduğu dönemde Azerbaycan'dan Molla Penah Vagıf, Gasım Bey Zakir, Mehmed Emin Resulzade, Mirze Elekber Sabir, Türkiye'den Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik'i, ayrıca Rusya'dan Puşkin'i, Mihail Lermontov'u heyecanla okumuştur. *“Onun şe'rlərində Hakani, Nizami Gencevi, Nesimi, Fuzûlî me'nalılığı, Vakıf, Vidadi saflığı, Zakir, Seyyid Azim ehtirası, Sabir*

⁴⁹ Adilhan Bayramov, **Samed Vurgun: Milli ve Ümumbeşeri**, Seda Neşriyat, Bakı 2006, s. 83.

⁵⁰ Cahid Guliyev, **Samed Vurgun Yaradıcılığında Estetika Meseleleri**, Bakı 1966, s. 12-13.

⁵¹ Vahapzade, **a.g.e.**, s.9.

guvvesi vardır.”⁵² Bu okumalar onun şiire başlangıç zeminini oluşturmuştur. Yazdığı ilk şiirlerde bu isimlerin etkileri dikkat çekmektedir.

İlk dönem şiirlerinde yoğun bedbinlik hissi göze çarpan Samed Vurgun'da, beslenme kaynaklarından birisi olan Tevfik Fikret'in etkisini görme olanağımız vardır. Samed Vurgun “Fikret'in Resmi Garşısında”, “Ona” adlı şiirinde Fikret'ten bahseder ve “O zaman Fikret'i tagib ederek” ifadesini kullanır. Samed Vurgun'un şairliğinin ilk döneminde Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid Tarhan gibi şairlerin etkisinin yansıma bulduğu metinler şunlardır: “Ediyor”, “Sokak”, “Dana”, “İş bu Hal”, “Yarın”, “Bekler”, “Hastayım”, “Şu Hasta Könlüm”, “Bıkdım”, “Eski”, “Pak”, “Nasıl”, “Pek Çocugdum”, “Kaç”, “Bin Neğme Urar”.

Samed Vurgun'un şairliğinin ilk dönemi arayış devridir. Şair bu dönemde hem aruz, hem hece hem de serbest vezinle şiirler kaleme almıştır. Bu dönemde şair bazen sosyal meselelere değinmiş, bazen şahsi duygularını, yaşamını şiire konu edinmiştir. “Müellimlik”, “Şekil”, “Orda”, “Ondan da Közeldir”, “Hazır Olunuz”, “Oktyabr”, “Senet” şiirlerinde sosyalist ruhun yansımalarını, insan üzerindeki etkilerinden yüzeysel olsa da bahseder.

Şairin gençlik dönemi şiirlerine şairin özel hayatında yaşadığı bir takım üzücü olaylar, ülkenin içinde bulunduğu sancılı değişim ve dönüşüm sürecinin de etkisiyle karamsarlık, bedbinlik, maneviyattan uzaklaşma eğilimi hâkimdir. 1927'de yazdığı “Ondan da Gözeldir” şiirinde Allah'ı “tahayyül cereyanı” olarak görür:

“Allah! Allah! O nedir? Mence texeyyül cereyanı,
Görmek dilerem, varsa görünsün o “eyanı”.
Ateş, su, bulud bir zaman Allah idi elbet,
Heyhat! Onu mehv etdi xeyalen beşeriyet.
Dönmüş o da dönmüş ve deyişmiş, bunu bildim,
İndiyse onun eşqini çirkab ile sildim,
Sildim ve inanmam ki, bunun hökmü ezeldir,
Torpaqlaracan vermeyim ondan da gözeldir.”⁵³

1928'de yazdığı “Heyata Doğru” şiirinde yaşanan dünyayı göz ardı edip, dünyadan elini eteğini çekenlere seslenir:

“Sen, ey dünyasından elini çeken!

⁵² Cahid Guliyev, **Samed Vurgun Yaradıcılığında Estetika Meseleler**, Azerbaycan Dövlət Neşriyatı, Bakı 1966, s.5.

⁵³ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 39.

Ne tapdın sonsuz göye xidmetden
Zavallı! Bir dön de etrafına bax!
Bir bax ki, geceler ne qeder parlaq!”⁵⁴

Bunalımlı dönem geçiren, ruhsal yıkıntı yaşayan insanlarda bir süreliğine boşluğa düşme ve manevi yönden uzaklaşma görülebilmektedir. Nitekim 1928'den itibaren Samed Vurgun karamsar, bedbin, yıkık ruh halinden sıyrılmış, yaşama sevincinin, nikbinliğin hâkim olduğu şiirler kaleme almaya başlamıştır. “Qalma bu dünyada heyatdan ıraç”⁵⁵ diyen şair Nazım Hikmet'e ithaf ettiği “Hereket” şiirinde bu dünyayı hiçe sayan softalara çatar ve “Cihan gamhanedir” anlayışının sona ermek üzere olduğunu vurgular:

“Cahan qemxanedir”
felsefesi
son nefesi,
Son hıçqırığını çekmek üzredir.
Hereket!
Hereket!”⁵⁶

Samed Vurgun'a göre dünya, hayat yaşanılacak, keyif alınacak, eser bırakılacak, insanı ölümsüzleştirecek bir yerdir. Şiirlerinde çalışmanın, düşünmenin, insanlık yararına eser vermenin önemini vurgulayan şair “Özün bilirsen ki yaradan ölmez...”⁵⁷ diyerek hüner ve ilmin önemini şiirlerinde işler:

“Bil ki , bu dünyada hüner qalacaq...
Elmin qudretile yüz kitab bağla!”⁵⁸

Şair ilimle, medeniyetle, çalışmayla ilerlemenin olacağına inanmaktadır. Hayatta insanlar bir eser bırakmalı. Bu da ilim vasıtasıyla olacaktır. İnsandan geriye kalacak olan ve geleceği güzelleştirecek olan budur:

“İstaqbal idrakla şereflenecek,
Her tılsımlı yolu bir hüner açar...”⁵⁹

1929'da öğrenimini devam ettirmek için önce Bakü'ye sonra da Moskova'ya giden Samed Vurgun, bu dönemde yabancılaştığı kentteki yalnızlığını, doğa özlemini şiirlerinde

⁵⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.57.

⁵⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 145.

⁵⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 74.

⁵⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 252.

⁵⁸ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 89.

⁵⁹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 149.

işler. “Konsept Ahşamı”, “İngilab Yurdu”, “Hereket”, “Şairin Sesi”, “Şergin Gapısı” şiirleri onun şiirindeki değişimi gösterir. Bu şiirlerde şair kendine döner.

1930 yılından sonra Samed Vurgun yaratıcılığında yeni bir devir başlar. 1930-1932 yılları arasında iki kitabı çıkar: “Şairin Andı” ve “Fanar”. Bu şiirler şairin Bakü ve Moskova'da öğrenim gördüğü dönemlerde kaleme alınmıştır. “Şairin Andı” kitabında Samed Vurgun'un on sekiz şiiri toplanmıştır. Bu şiirlerde şairin yenileşme arzusu göze çarpar: “Aradığım şey artık ne eşgdir, ne de ki, hicran”⁶⁰ Şair artık içerik bağlamında değişikliğe gideceğinin haberini verir. Böylece Samed Vurgun şiirinin içeriği şahsi konulardan toplumsal konulara doğru bir değişim gösterir. “İnkiliz” ve “Bahar Şargısı” şiirleri buna örnek oluşturur. Samed Vurgun'un şu dizeleri şiirindeki değişimi, “yeni” sanat anlayışını yansıtmaktadır:

“Yeter telli sazlar, şikeste neyler,
Bu naleler bizi dağıdar eyler.
Yeter zenn edirem, heyali şeyler,
Bir az da behsedek biz madiyattan.

Yeter vakt itirmek teranelerle,
Yeter oda yanmak pervanelerle,

Heyat kerı galdı efsanelerle,
Uzlaşmalıyığ her terigetden.”⁶¹

Artık Samed Vurgun için yeni, his yerine fikrin, maneviyat yerine maddenin merkez alındığı bir şairlik dönemi başlamıştır. “Hereket” şiiri, şairdeki söz konusu değişimin ürünüdür:

“Aradığım şey,
Artıq ne eşkdir,
Ve ne de hicran.
Bu his heyecan
Gelbimden kelmedi,
Fikrimden doğdu.”⁶²

⁶⁰ Vahapzade, a.g.e. s.48.

⁶¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.57.

Fikir, hisse üstün gelmiştir. Samed Vurgun şiiri aşk, hayattan şikayet, bedbinlik gibi konulardan sıyrılır, fikir temelli bir poetik anlayış şiire hâkim kılınır. Samed Vurgun'un şiirlerindeki içerik değişiminden bahsettik. Burada bir noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir. Şair şiirlerinde hayatı boyunca yalnız bir konudan vazgeçememiş ve daima onu şiirlerinde işlemiştir: Azerbaycan. “*Samed Vurğun’un bütün yaratıcılığının bir mehveri vardır – Azerbaycan! Bütün seyyareler, planetler güneş etrafında dövr etdiyi kimi, şairin de bütün poetik düşünce silsilesi, obrazlar alemi, söz kehkeşanı, bedii tesvir vasiteleri, eserlerinin koloriti, zahir ve batili, neyi varsa –hamısı bu mehverin- ... Azerbaycanın başına dolanmaqdadır.*”⁶³. Samed Vurgun şairliğinin her döneminde Azerbaycan sevgisini ve ülkesine bağlılığını şiirlerine aksettirmiştir.

1930'da Komünist Parti'nin büyük çabalarıyla sosyalist anlayış ülke genelinde yaygınlık kazanır. Samed Vurgun da bu sosyalist havadan etkilenerek, sosyalizm anlayışına ve sosyalist cemiyetin taleplerine uygun eserler vermeye başlar. 1931'de yazdığı “Ölen Şe'rlerim” adlı şiir yeni içerikli şiirin habercisidir:

“Dürre'nin sesi
Dilcan deresi
Közellerim
Gezellerim
Lerim-lerim
Ve nelerim
Artık közlerimden uzaglaşdınız,
Ölen bir cahanda
Külüşsüz gucaglaşdınız”⁶⁴

Sosyal hayat, aşk ve tabiata üstün gelir. “Ölen Şe'rlerim” şairin geçmiş hislerden uzaglaşdığını, “Fanar” ise sosyalist cemiyetinin gadını teleblerinden doğan yeni hislerini eks etdirir.”⁶⁵ 1931-1941 yılları arası tüm Sovyetler Birliği ülkelerinin edebiyatlarında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatı da Komünist Parti'nin ortaya koyduğu ideolojiye hizmet etmek, kendilerine düşen vazifeleri yerine getirmek durumundaydı. Bu yıllarda özellikle 1932-1934 yılları arasında Samed Vurgun, şiirlerinde komünizmin kuruluşunu, emperyalizm düşmanlığını, kadın haklarını ve özgürlüğünü, komünist yaşam biçimini

⁶² Vahapzade, a.g.e., s. 48.

⁶³ Celal Abdullayev, **Samed Vurgun Poetikası**, Gençlik Neşriyat, Bakı 1976, s.7.

⁶⁴ Vahapzade, a.g.e., s. 50.

⁶⁵ Vahapzade, a.g.e., s.50.

şairlerinde yansır. “*Senet nedir? O hayatın kaynar akan çeşmesidir.*”⁶⁶ Bu cümleden de anlaşılacağı üzere günlük hayat şiirde yer alır. Şiir, zamanın tanığıdır.

1931-1941 yıllar arasında Samed Vurgun'un “Könül Defteri” (1934), “Şe’rler” (1935), “Azad İlham” (1939) adlı kitapları yayımlanmıştır. Bu yıllar Samed Vurgun’un en verimli dönemidir. Bu dönemde Samed Vurgun'un düşünce dünyası da değişikliğe uğramıştır. Sovyet yönetimi bu yıllarda sanatı egemenliği altına alma çabasına girer.

*“Rusya’da devletin resmi sanat görüşü sayılan toplumcu gerçekçilik 1930’larda ortaya çıkmış ve ana ilkeleri bilindiği gibi 1934’te toplanan ‘Sovyet Yazarlar Birliği’nin Birinci Kongresi’nde saptanmıştı. ... Toplumcu gerçekçiliğe göre sanatın yansıttığı gerçeklik toplumsal gerçekliktir, ama bu gerçeklik devrimci gelişme içinde görülür ve doğru olarak tarihi somutlukla, işçi sınıfının eğitimi gözetilerek yansıtılır.”*⁶⁷

Bu doğrultuda şair, toplumcu gerçekçilik görüşünü esas alarak toplumun meselelerine, özellikle işçi sınıfının sorunlarına gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşır.

Samed Vurgun bu yıllarda toplumcu bakış açısı kazanmakla birlikte, toplumu oluşturan bireyin de önemini kavrar ve şiirlerine aksettirir. “Eyecek bilirem, mendedir quvvet”⁶⁸ diyen Samed Vurgun modern dünyanın birey algısını, değerini, bireyin tabiatı kontrol altına alabilen gücünü şiirlerinde ele alır:

“Eger menliyini sevmese insan,
Onun bu dünyada menası bir daş...”⁶⁹

Şair kendilik bilincine sahip olamayan insanların taştan bir farklarının olmadığını vurgulamaktadır.

Samed Vurgun insanı, bireyi tabiatın merkezine oturtur:

“Beşerdir torpağın, göyün temeli,
Beşersiz güneş yere alçalır.”⁷⁰

İkinci Dünya Savaşı yılları Samed Vurgun yaratıcılığında önemli bir yere sahiptir. Şairin kaleme aldığı,

“Bilsin ana torpaq, eşitsin veten
Müselleh esgerem men de bugünden”

⁶⁶ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 94.

⁶⁷ Berna Moran, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 53.

⁶⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 51.

⁶⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 135.

⁷⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 224.

Dizeleri şairin halk karşında yeminidir. Bu dizeler yalnızca Samed Vurgun'un değil tüm Azerbaycan şiirinin savaş dönemindeki poetik çizgisini oluşturuyordu.

1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Samed Vurgun cephedeki Sovyet askerlerine moral, motivasyon sağlama misyonunu üstlenir ve bu doğrultuda eserler kaleme alır. Bu şiirlerde Batı toplumlarını ve emperyalizmi tenkit, Sovyetler Birliği özellikle Azerbaycan halkına övgü ön plandadır.

II. Dünya Savaşı döneminde şairin şöhreti geniş kitlelere yayılmıştır. Bu yıllarda altmıştan fazla şiir, birçok poema kaleme almıştır. Samed Vurgun Azerbaycan edebiyatında poema türünü yaygın hale getiren ve bu türün en başarılı örneklerini veren şahsiyettir.

Samed Vurgun II. Dünya Savaşı'ndan ölümüne kadar geçen ki sürede şiir anlayışında, önceki dönemlerde olduğu gibi bir değişiklik gözlenmez. Son yıllarında poemalara ağırlık veren şairin şiirlerinin özünü son dönem şiirlerinde de vatan sevgisi oluşturur.

Şu ana kadar yazdıklarımızı toparlayacak olursak; Samed Vurgun 20. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının yaratıcılarından biri, görkemli şair, tiyatro yazarı, çevirmen ve edebiyat kuramcısıdır. Yazdığı eserlerle Samed Vurgun, tüm dünyayı sarsan savaşların, ekonomik krizlerin yaşandığı zor, karışık bir dönemde Azerbaycan halkının hislerine tercüman olmuş, gelenek ve milli unsurlardan beslenen eserleriyle Azerbaycan edebiyatının zirvesindeki yerini almıştır.

Samed Vurgun şiirinde modern şiir anlayışı hâkimdir. İnsana, öze dönüş, kendinin, değerlerinin farkına varma ve bu farkındalığı şiire yansıtma Samed Vurgun şiirinin poetikasındır diyebiliriz. Şiirlerde soyuttan somuta, yaşanan hayatın tezahür edilme arzusu mevcuttur.

Samed Vurgun, şiirlerinde biçim ve içerik bağlamında doğu-batı sentezine ulaşmış bir şairdir. Şiirlerinde çoğunlukla yerli nazım biçimlerini kullanan Samed Vurgun, bireyi ve onun çıkmazlarını, değerlerini, kolektif ruhu felsefî yaklaşımla ele alma boyutuyla batı şiiri imgesini yakalamış bir şairdir.

Samed Vurgun birçok şairi etkilemiştir. *“Samed Vurgun'a, demek olar ki, Sovyet ölkesinin bütün gardaş halklarının şairleripoetik eser hesretmişler. N. Tihonov, K. Simonov, V. Lugovskoy, V. Yuhimoviç, B. Ozetni, G. Gulam, K. Kaladze, A. Venslova, Y.*

Bukov, A. Veyan, H. Sahiyan, R. Pogosyan, R. Riskulov, Şöhret, A. Kutateli, R. Hemzetov... ”⁷¹

2.3. Eserleri

Samed Vurgun'un ilk şiiri 1924 yılında yazdığı “Şikesteğe Mektup”tur. Şairin 1924-1932 yılları arasında yazdığı şiirleri kendisi tarafından değil, 1957'de kardeşi Mehdihan Vekilov tarafından “Azerbaycan” gazetesinde yayımlanmıştır. Şairin 1924-1928 yılları arasında yazdığı şiirler “Çiçek” adlı kitapta, 1928-1932 yılları arasında yazdığı şiirler ise “Şairin Andı” ve “Fonar” adlı kitapta toplanmıştır. Daha sonra sırasıyla *Könül Defteri* (1934), *Şe'rler* (1935), *Azad İlham* (1939), *Talıstan* (1939), *Menim Andım* (1950), *Dünyanın Haritesi* (1951), *Aygün* (1956) adlı eserleri yayımlanmıştır.

Samed Vurgun şairliği kadar tiyatro yazarlığıyla da dikkat çekmiş, başarılı eserler ortaya koymuş bir sanatçıdır. Samed Vurgun'un tiyatro eserleri şunlardır: *Vakıf* (1937), *Güneş Yükseliyor* (1938-1939), *Hanlar* (1939), *Ferhad ve Şirin* (1940), *İki Sevgi* (1940), *İnsan* (1945). Bu tiyatroların en önemlisi birçok sahnede defalarca sahnelenen büyük Azerbaycan şairi Molla Penah Vakıfı anlatan *Vakıf*'tır. Samed Vurgun 1941'de *Vakıf*, 1942'de ise *Ferhad ve Şirin* eserleriyle devlet mükafatına layık görülmüştür.

Samed Vurgun'un ölümünden sonra eserleri toplanmış ve muhtelif tarihlerde yayımlanmıştır. Bu yayınları şöyle sıralayabiliriz: *Seçilmiş Eserleri*, 6 ciltte (1960-1972), *Eserleri* (1976), *Eserleri*, 2 ciltte (1976), *Eserleri*, 7 ciltte (1985), *Seçilmiş Eserleri*, 3 ciltte (1985), *Seçilmiş Eserleri*, 5 ciltte (2005).

⁷¹ Vagif Arzumanov, *Samed Vurgun ve Sovyet Halkları Edebiyatı*, Gençlik Neşriyat, Bakı 1976, s. 67.

3. Şiirlerin İzleksel Açıdan İncelenmesi

3.1. Vatanseverlik

*“Ayrılar mı gönül candan?
Azerbaycan, Azerbaycan!”**

Samed Vurgun'un şiirlerinin odak noktasını oluşturan ve şiirlerinde en çok işlediği tema vatanseverliktir. “Şeir ve senet veteni terennüm etdiyi zaman vatan sözünün büyük me'nası garşısında mesuliyet hissetmelidir.”⁷² diyen Samed Vurgun'un şiirlerinin kaynağı vatan ve üzerinde yaşayanlarıdır. “Azerbaycan xalqının milli-içtimai düşünce, exlaq ve menevviyyat, bedii tefekkür ve intellekt enenesi XX. yüzilin ortalarında öz tekrarsız eksini Samed Vurğun poeziyasında tapır.”⁷³ Samed Vurgun'un şiirinde Azerbaycan'ın kendilik değerlerini, kolektif ruh bilincini açıkça görmekteyiz. Samed Vurgun, şiirinde vatanın ilham kaynağı olduğunu ifade eder:

“Doldur piyaleni hak şerbetinden,
İlham al vetenin mehebbetinden,
Sen el bağçasında şir tutub ses sal,
Elin ciğeriyle yalnız nefes al!”⁷⁴

“Bedii eserde millilik eserin halk ruhunun tercümanı olması karakterlerin psikoloji tutumunda milliliğin üstünlük teşkil etmesi önemli meseledir. Halk hayatından alınan konulara ve onlara uygun karakterlere edebiyat tarihinde sıkça rastlanmaktadır. Folklerden yaratıcı surette faydalanma meselesi Azerbaycan edebiyatı klasiklerinin yaratıcılığında kendini daha çok göstermiş ve bu anane sonraki yüzyıllara ve nesillere de yansımıştır. Edebiyatımızın ünlü temsilcilerinin her biri halk yaratıcılığının zengin ve rengârenk örneklerine ferdi kapsamda yanaşmış, halktan gelen mevzuları, karakterleri kendi tefekkürlerinin süzgecinden geçirerek ilginç eserler ve karakterler yaratmışlar. Folklerden halk edebiyatından faydalanma bu kaynaklara danışmak şiirimizin bedii tesir imkânlarının genişlemesine sebep olmuştur.”⁷⁵

*Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 96.

⁷² Vurgun, "Vatanperverlik ve Gençlik", **Komünist Gazetesi**, 1944, s. 4.

⁷³ Yaşar Karayev, “Azerbaycan Edebiyatının Vurğun Devri”, **Samed Vurgun Seçilmiş Eserleri**, C. 1, Bakı 2002, s.7.

⁷⁴ Vahapzade, a.g.e., s. 32.

⁷⁵ Alemdar Bayramov, “Samet Vurgun'un Şiirlerinde Milli Hafıza” **Karadeniz Araştırmaları**, C. 6, S. 21, Bahar 2009, s.137-142.

Şair ele aldığı her meseleye, karaktere millilik hüviyeti kazandırmış, gördüğü her güzel şeyde vatanseverlik veya halka, kültüre ait bir iz aramıştır. “Elin ciğeriyle yalnız nefes al!” diyen Samed Vurgun zorunlu olunmadıkça vatandan ve ona ait değerlerden uzaklaşmaması gerektiği vurgular.

“*Ulus ya da millî ruh kolektif kimliğin bir bakıma ilk modern biçimidir.*”⁷⁶ Modern Azerbaycan şiirinin bir temsilcisi olan Samed Vurgun, sözü edilen kolektif kimliği, modernist zihniyeti şiirlerine aksettirmeyi başarmış bir şairdir. Modernizmin en önemli özelliklerinden biri olan bireye, öze dönüş ve kendi varlığının, değerlerinin farkına varma şairin şiirlerinin temel kaynaklarından. Modernist zihnin değerler karşısındaki tutumu onu bir başka varlık alanı olan vatan kavramına yönlendirir. “*Onun her bir eserinde veten, halk mehebbetinin her şeyden uca tutan hümanist bir şairin ürek çarpıntıları duyulur.*”⁷⁷ Samed Vurgun'un şiirlerinde vatan ilham kaynağıdır:

“Şair ne incedir rübabın senin,
Uçurdu ruhumu çaldığın bu saz.
Veten torpağında biten gülşenin
Yarpağı saralıp, çiçeyi solmaz.
O secde kıldığın çınar kölgesi
Menim de şerimin gıblegâhıdır.
Gurbanı olduğum odlar ölkesi
Hüsnün de, eşgin de ilk sabahıdır.
Sen ana torpağı garış garış gez,
Her daşın altında bir gövher ahtar.
Eşgine, gelbine, yad olabilmez
Veten sevgisiyle yanan senetkar.”⁷⁸

“Rübab”, “saz”, “gülşen”, “çınar”, “od” Türk kültüründe önemli yer tutan kavramlardır. Samed Vurgun Azerbaycan ve ona ait olan değerleri şiirinde fon olarak kullanır ve vatani bu değerlerin arka planında öne çıkarır. Samed Vurgun insan dışı varlıklar ve vatan arasında diyalektik bir bağ kurar. “Veten torpağında biten gülşenin / Yarpağı saralıp, çiçeyi solmaz.” diyen Samed Vurgun vatan sevgisini var olan her şey üzerinden kapsayıcı bir bakış açısıyla ifade eder.

⁷⁶ Jürgen Habermas, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 21.

⁷⁷ Cahid Guliyev, Samed Vurgun Yaradıcılığında Vatanseverlik ve Beynelmillecilik, Bakı: Lenin Adına API'nin Neşriyatı, 1959, s. 5.

⁷⁸ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 148.

Samed Vurgun'un vatanpsevlerlik temalı şiirleri şunlardır: “Seyahat”, “İsimsiz Şiir”, “Veten Hesreti”, “Men Hazırım”, “Rot Front”, “Yoldaş Komandan”, “Bizim Bayram”, “Cebhede”, “Qafqaz”, “Veten Ordusu”, “Azerbaycan”, “Alqış”, “Şadlıq”, “20 Bahar”, “Teze İl”, “Ananın Öyüdü”, “Şefqet Bacısı”, “Qoca Qehremanın Çıxışı”, “Tarla Nağmesi”, “Qehremenin Hüneri”, “İgid Şahin”, “Mehebbet”, “Sovqat”, “Azerbaycan Balası”, “Geleceyin Toy Bayramı”, “Mene Bele Söylediler”, “Dörd Söz”, “Sözün Şöhreti”, “İyirmi Beş Bahar”, “Zafer Bayramı”, “Yer Hasreti”, “Yandırılan Kitablar”, “Menim Rübabım”, “Menim Arzum”.

Şairin şiirlerinde vatanseverlik, kalbî/hissî ve fikrî/siyasî olmak üzere iki şekilde görülür:

3.1.1. Kalbî/Hissî Vatanseverlik

Samed Vurgun'un şiirlerindeki vatanseverliğin özünü oluşturan, şairi halk nazarında ebedileştiren izlek Azerbaycan'dır. Şair için diğer tüm izlekler onun Azerbaycan sevgisinin ifadesi bağlamında birer vasıta konumundadır. Şairi ölümsüzleştiren, onun hayata, şiire, vatanına bakışını gösteren, Azerbaycan halkının adeta milli şiiri olan “Azerbaycan” şiiri Samed Vurgun'un vatanseverliğinin nişanesidir:

“Dağlarının başı qardır,
Ağ örpeyin buludlardır.
Böyük bir keçmişin vardır;
Bilinmeyir yaşın senin,
Neler çekmiş başın senin.

...

El bilir ki sen menimsen,
Yurdum, yuvam, meskenimsen,
Anam, doğma vetenimsen!
Ayrılar mı könül candan?
Azerbaycan, Azerbaycan!”⁷⁹

Maarife Hacıyeva “Azerbaycan” şiiri için şu tespitlerde bulunur:

“Samed Vurgun mensup olduğu halkın bedii düşünce tarihinde hususi mevki tutan bir sanatkârdır. Onun şiirlerinde Azerbaycan hayatı ve

⁷⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 176-177.

tarihinin birçok cihetleri aks olunmuştur. Azerbaycan, S. Vurgun'un tükenmez ilham kaynağıdır. Azerbaycan'a derin sevgi ve sadakat, 1933'te yazdığı "Azerbaycan" şiirinde tam ifadesini bulmuş, şiir, halk arasında meşhur bir şarkıya çevrilmiştir."⁸⁰

Samed Vurgun, bu şiirde Azerbaycan aşkını, milli benlik bilincini ortaya koymaktadır. Tabiat, tarih, gelenek ve kültür aracılığıyla vatan yüce bir değer olarak ifade edilmektedir. Burada gönül-can metaforu üzerinde de durmakta ayrıca vardır. Şair vatani öylesine içselleştiriyor ki kendisini gönül, vatani ise can olarak düşünmektedir. Şair vatanından ayrı düşemez.

"Azerbaycan" şiiri milli bilinç, bireyin değeri, değerlerini vurgulaması açısından önemli bir şiirdir. "*Vetendaş ve vetenperver şair üçün ana Vetenin adından uca poetik xitab yox idi. Bir sözle, bütün dünya bu poeziyada öz eksini tapırdı. Lakin dünyanın da merkezi bu poeziyada Azerbaycan idi.*"⁸¹ Samed Vurgun için Azerbaycan dışındaki her şey Azerbaycan'ı içselleştrimesi bağlamında birer araç konumundadır.

Samed Vurgun, özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında bol bol yurt dışı seyahatleri gerçekleştirmiştir. Bu seyahatler esnasında vatan hasretini dile getiren şiirler kaleme almıştır:

"Demirem incidib üzün özünü,
El üzüb dünyadan yumsun gözünü
Ne qeder olsa da Veten sözünü,
Duysun üreyünde, anlasın gerek.

Bir şikeste neyem, bir kırık kaman,
Görmedim bir bela-hesretten yaman,
Vurğun eller deyib ağlar her zaman,
Onun qaydasıdır, ağlasın gerek."⁸²

Şiirde kendisini kırık kaman ve şikeste neye benzeterek gelenek-kültür-vatan bağlamında vatan hasretini dile getiren şairin, yer verdiği "incidip", "üzün", "yumsun", "şikeste", "kırık", "ağlar" kelimeleri vatan hasretiyle özdeşleşen kelimelerdir.

⁸⁰ Maarife Hacıyeva, **XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun 1994, s. 134.

⁸¹ Karayev, **a.g.e.**, s.5.

⁸² Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 86.

Samed Vurgun, vatani insandan bağımsız düşünmez. İnsan ve vatan iç içe geçmiş bir bütünün parçalarıdır. Biri olmadan diğeri olmaz. Aşağıdaki şiirde şair bunu anne-çocuk metaforu aracılığıyla ifade eder.

“İnsan bir uşaqdır, veten bir ana
Ömür bir çıraqdır, könül pervana.
Yolunuz düşdü mü bizim Şirvana?
Gül açan heyvası, narı bendedir

...

Sinem oldu bir yıxılmaz söz dağı
Bir de eller görmeyecek göz dağı.
Vetenim güneş üzlü bayrağı
Yer üzünün bayraqdarı mendedir.”⁸³

Şair, ilk dizede insanı oğul, vatani “anne” metaforuyla simgeleştiriyor. Burada C.G. Jung'un anne arketipi tespitine yer vermemiz yerinde olacaktır:

“Anne arketipinin özellikleri “annelik” ile ilgilidir: dışinin sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı iç güdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkarıcı ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan.”⁸⁴

Samed Vurgun'un vatan algısını Jung'un anne arketipi tespiti bağlamında değerlendirecek olursak; vatan koruyan, kollayan, besleyen bir bereket kaynağıdır. “Yolunuz düşdü mü bizim Şirvana? / Gül açan heyvası, narı bendedir” diyen Samed Vurgun “heyva” ve “nar” üzerinden vatanın tüm değerlerini içselleştirmiş, benimsemiştir.

Vatan, Samed Vurgun için en yüce değerdir. Bu yüce değeri şair yine anne metaforuyla yansıtmaktadır. Vatan “ana kucağıdır”, annenin “nefesidir”. Vatan “döşlerinden bize süd verir”, hayır duası eder ve bağrına basar:

“Bir de dilimizde “Veten” sözü var,
Ana kucağıdır bu ilahi söz....

⁸³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 18.

⁸⁴ Carl Gustav Jung, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, İstanbul 2012, s.22.

Onun nefesidir büyük arzular,
Ne könül doymuşdur ondan, ne de göz..
Veten döşlerinden bize süd verir,
Heyat nemetidir bu şanlı torpaq.
Qulaq as, gör anan ne öyüd verir:
Şerefle vüqarla yaşayın ancaq..
Veten, öz eşqile o doğma ana
Xeyir dua verir qehremanlara.
Şehid oğulları basıb bağına,
Matem de saxlayır axan qanlara...
Qadir yaranmışdır müqeddes Veten,
O büyük hâkimin verdiyi qerar
Pozulmaz zamanın xatiresinden,
Onun öz hökmü var, öz dünyası var!”⁸⁵

Samed Vurgun'un kalbi vatanseverlik temalı bazı şiirlerinin kahramanlık temasını da barındırdığı görülmektedir. Şiirlerde görülen kahramanlık, şairi vatanseverliğe götüren yollardan biridir. Bunu Samed Vurgun'un yaşadığı döneme bağlamak mümkündür. Sovyetler Birliği'nin işgali altında bulunan, İkinci Dünya Savaşı'yla Batı'ya karşı savaşa girmek durumunda kalan Azerbaycan'da vatanseverlik, kahramanlık ile iç içe geçmiş durumdadır. Samed Vurgun da şiirlerinde bu iki temayı kaynaştırır. Çünkü vatanseverlik, bağımsızlığı; bağımsızlık mücadelesi de kahramanlığa işaret eder. Yukarıdaki şiirde anneye benzetilen vatanın, evlada benzetilen “kahraman” vatandaşlara hayır duası ettiği ifade ediliyor. Yani Samed Vurgun “kahraman” olmayanları vatana ait değerlerden soyutlamaktadır.

Şair vatanseverlik ve kahramanlığı geleneksel, mitolojik değerler doğrultusunda yansıtır:

“Ozanlar saz tutub söyleyen zaman
Destanlar işitdin Koç Köroğlu'ndan.
Sıçrayıp Kırat'ın Sirtına kalkdın
Sel gibi kükreyip, su gibi akdın

⁸⁵ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 121.

Misri kılıcını çaldın dört yana
Düşmana gel dedin merdi-merdana”⁸⁶

Köroğlu kahramanlığı, cesurluğu ve kurtarıcılığıyla bilinen mitik bir kahramandır. Şair savaşta kahramanlık gösteren Azerbaycanlı askerleri Köroğlu'ya benzeterek karakteri yüceltmıştır.

Vatan sevgisi ebedi ve yaşanılan zamanın ve bedeninin ötesinde, Azerbaycan toprağı ile bütünleşmiş durumda olan Samed Vurgun'un, “Sözün Şöhreti” şiirindeki şu dize tespitimizi doğrulamaktadır: “*Men ölsem de veten eşqim veten mülkünde var olsun!*”⁸⁷

Azerbaycan, Samed Vurgun'un şiirlerinin ilham kaynaklarından biridir.

“Şair! Ne incedir rübabın senin!
Uçurdu ruhumu çaldığın bu saz!
Veten toprağında biten gülşenin
Yarpağı saralıb, çiçeyi solmaz.

O secde qıldığım çinar kölgesi
Menim de şerimin qıblegahıdır.
Qurbanı olduğum Odlar ölkesi
Hüsnün de eşqin de ilk sabahıdır.

Sen ana torpağı qarış qarış gez,
Her daşın altında bir gövher axtar.
Eşqine, qelbine yad ola bilmez
Veten sevgisiyle yanan senetkar.”⁸⁸

Şiirde görüldüğü gibi Samed Vurgun, vatanını yüceltme çabasındadır. Vatan toprağında biten gül bahçesinin yaprağı sararmaz, çiçeği solmaz. Vatanın her taşının altında bir cevher yatar. Vatanını yüceltme gayreti şairin sadece şiirlerindeki içeriği değil, üslubunu da etkilemiştir diyebiliriz.

⁸⁶ Samed Vurgun, **Eserleri**, 2. Cilt, Bakı 1985, s. 39.

⁸⁷ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 130.

⁸⁸ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 148.

Vatanseverlik temalı şiirlerde, vatanperverlik yalnızca Azerbaycan topraklarıyla sınırlanmamıştır. Kuzeyde Altaylar'dan, güneyde Erdebil'e kadar olan coğrafya Samed Vurgun'un vatanseverliğinin geniş coğrafyasını oluşturur. Şair, Turancılık ülküsünü devrin yönetimi dolayısıyla açıkça dile getirmese de kullandığı ifadelerle, bağdaştırmalarla bu özlemini hissettirmektedir.

“Off... bu yerler yazık ruhuma dardır
Kesilmiş yollarım dumandır, kardır.
Tarihe ki, bu hudut, bu sınır vardır,
Ömür dedikleri rüyaya benzer.”⁸⁹

Şair, yüreğinin mevcut dar coğrafyaya sığmadığını, ancak şu an için o sınırları aşmasının mümkün olmadığını hissettirmekte ve ülküsünü rüya motifiyle bütünleştirerek Turan ülküsünün gerçekleşmesi yolunda umudunu yansıtmaktadır.

“Bir kalp ki çalkanar her zaman çoşar
Tufanlar geçiren deryaya benzer
Kafkas'da çırpınar Altay'a koşar
Dağlardan atılan bir yaya benzer”⁹⁰

Samed Vurgun, Kafkasya'dan Altay'a kadar olan coğrafyayı bir yaya benzetir. Şair “Tufanlar geçiren derya” ve “Kafkas'da çırpınar ... yay” ifadesiyle Kafkasya'nın bağımsız olmadığını vurgulamaktadır. Şair, fiziken sınırları geçemese de arzuladığı coğrafyaya ruhen ulaşmakta, benliğini bu geniş coğrafyada hissetmektedir.

3.1.2. Fikrî/Siyasî Vatanseverlik

Sanatçıları ait oldukları toplumun, içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Konjonktürel durumlar sanatçının duygu ve düşüncelerinde, bunların sanat eserine dönüşme sürecinde etkin rol oynar. Ekim 1917'de gerçekleşen Bolşevik devrimi ve 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Sovyet hâkimiyetine girmesiyle Sovyet siyaseti ve yaşam biçimi Azerbaycan üzerinde etkili olmaya başlar. 1937 yılında Stalin'in iktidara gelmesiyle bu durum daha da belirginleşmiştir.

Bu tarihten başlayarak Azerbaycan'ın toplum yaşamı, idari şekli değişmekle kalmaz, idari kadroları da değişir. Yönetime Ruslar ve özellikle Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler getirilir. Azerbaycan Türkleri ikinci plana itilmekle birlikte, çoğu bilim adamı, yönetici, gazeteci, öğretmen, yazar, şair de hayatından olur. 1930'lu yıllarda

⁸⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 48.

⁹⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 48.

kolektifleştirme devrinde halktan insanların binlercesi yok edilir. Böyle bir yönetimin hüküm sürdüğü dönemde edebiyatın şekillenmesi de bu ölçüler içinde gelişir. Nitekim “Sovyet Azerbaycan Edebiyatı”nın sanat değeri taşıyan eserlere kavuşması belirtilen tarihten yaklaşık 25-30 yıl sonra kendini gösterir. Resmi ideolojik görüşe uygun eser yazma zorunluluğu vardır ve buna “Sosyalist Gerçekçilik” adı rejim tarafından verilmektedir.”⁹¹

Sovyet yönetiminin halk ve sanatçılar üzerindeki baskıcı tavrı özgür yaratma ortamını ortadan kaldırmış, Sovyet güdümünde bir sanat anlayışının doğmasına sebep olmuştur. Samed Vurgun da bu süreçten etkilenmiş ve bazı eserlerinde Sovyet vatanpsevverliği olarak adlandırılan fikrî/siyasî vatan algısını şiirlerinde bir temaya dönüştürmüştür.

Cahid Guliyev tarafından Sovyet vatansevverliği şöyle tanımlanmıştır: “Sovyet vatanpsevverliği milli veten mehebbetinin, Sovyet içtima kuruluşuna hedsiz bir sedagetle ahengdar suretde birleşdirir. Sovet vatanpsevverliği, Sovet ittifakı halglarının necib milli aneneleri ile bütün Sovet ittifakı zehmetkeşlerinin umumi heyat menafeyini birleşdirib ifade edir. Sovyet vatanpsevverliği umumhalg vatanpsevverliğidir.”⁹² Guliyev'in de vurguladığı gibi Sovyet vatansevverliği, vatandaşlık kavramı üzerine toplanmış konumdadır. Sovyetler Birliği'ne dâhil olan bütün halklar, onların kültür ve değerleri “Sovyet vatanpsevverliği” paydasında birleştirilir. Bu bütünleştirme çabası şairin beynelmilelcilik yönüne işaret etmektedir.

Samed Vurgun'un fikrî/siyasî vatansevverliğini içeren şiirleri II. Dünya Savaşı yıllarında yoğunluk kazanır. Bunda, şairin savaş yıllarındaki, halkı birlik ve beraberliğe sevk etme, halka moral verme, siyasî vatan coğrafyasının savunma hattını geniş tutma kaygısı taşıdığı açıktır.

“Burax dedim

Meni burax!

Dayanılmaz hareket...

Azad nefes aldığım bu memleket

Halal etmez igidlerin qanını,

Men hücumdan geri qalsam!

Demirdir esam.

⁹¹ Mitat Durmuş, "Bolşevik İhtilâlinde Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü", **Türkoloji**, C.XV, S.1, Ankara 2002, s.261.

⁹² Cahid Guliyev, **Samed Vurgun Yaradıcılığında Vatanpsevverlik ve Beynelmilelcilik**, Bakı 1959, s. 14.

Bir insanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, memleket olarak tanımlayabileceğimiz vatan, Samed Vurgun'un şiirinde bu somut tanımdan uzaklaşmış, manevi bir boyut kazanmıştır. Vatan, Samed Vurgun için kolektif bilinci ve kültürel belleği temsil eder. Azerbaycan halkının dili, kültürü ve geleneği Samed Vurgun'un şiirlerinde vatanla iç içe geçmiş şekilde yansıtılır.

3.2. Tabiat

*“Ne bedbextdir göz yumanlar tebietin vergisine.”**

Edebiyat bir bakıma içinde bulunulan çevrenin şekillendirdiği duygu ve düşüncelerin temellendirdiği ve edebî bir üslûp ile ortaya konan eserlerin birleşimine bağlı olarak gelişir, değişir ve bir içeriğe kavuşur.

“Din gibi, ilim gibi sanat da, şiir de tabiatla insan arasında kurulan muadeleden doğmuştur. Tabiat, insan zeka ve muhayyilesinin ilk ilham kaynağı, ilk kudret menbaıdır. ... Sanat ve edebiyatta tabiat, asırlar boyunca, türlü türlü ruh haletlerinin, edebî, felsefî ve içtimaî cereyanların menşurundan geçiyor. Her göz onu bir tarafından kavriyor, her ruh onda istediğini buluyor ve her sanat eseri bize ondan bir haber getiriyor.”⁹⁵

Her edebi eser içinde yaratıldığı toplumun doğal ve yapay çevre konusundaki bakışını ortaya koyar. *“Sosyo-kültürel hayatı oluşturan imânı, kanâati ve bilgi birikimlerini o toplumdaki değer, norm ve sosyal denetim tarzı yoğuruyor; bunları ise coğrafya ve iklim etkiliyor. Sosyo-kültürel hayat, farklı coğrafya ve iklimde farklı iş kolları yarattığı gibi, edebiyatta da farklılıklara yol açmaktadır.”⁹⁶* Doğal ve yapay çevrenin edebi esere yansması güzellik, çirkinlik ve yok oluş bağlamında gerçekleşir. Bu görünüm karşısında üzüntü veya sevinç duyan sanatçı ferdi duygu, düşünce ve hayallerini eserinde işler.

Bu tespitler ışığında Samed Vurgun'un şiirlerindeki tabiat mevzusuna değinelim: Tabiatla iç içe yaşam tarzının hâkim olduğu bir çevrede yetişen Samed Vurgun'un şiirlerinin böylesine zengin bir kaynaktan yoksunluğu elbette düşünülemez.

*Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 17.

⁹⁵ Sabri Esat Siyavuşgil, *“Türk Halk Şiirinde Tabiat”*, **Türk Edebiyatında Tabiat**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1993, s.7.

⁹⁶ Sadık Tural, *“Edebiyat Eseri ile Çevre Arasındaki Bağlar”*, **Türk Edebiyatında Tabiat**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1993, s.4.

“Tebiet, onun efsanevi közelliyi yalnız bu dövrde deyil, bütün yaradıcılığı boyu Samed Vurgun şerinin zineti bezeyi olmuştur. Şairin iri hecimli ele bir eseri yohtur ki, orada dağlarımızın vugarından, çaylarımızın vüs’et ve sür’etinden, göllerimizin genişliğinden, bu göllerin şöhreti olan çeyran ve maralların gırgovul turaçların gözeliğinden, vetenin ıgliminden, yay ve gışından payızından az veya çoh derecede, bu veya diker mesele ile elagedar tohunulmasın.”⁹⁷

Hayatının her döneminde yazdığı şiirlerde tabiat onun temel kaynaklarından biri olmuştur.

Maydan, Göygöl, Şuşa, Çiçek, Dan Yıldızı, Dağlar, Bizim Dağların, Dilcan Deresi, Bahar Şerqisi, Kür Çayı, Şeher Oyanırken, Qafqaz, Sabahın Türküsü , Bahar ve Men, Aşıq Kardaşıma, İnce Xanım, Azərbaycan, Şadlıq, Xeyal, Samur Çayı, 20 Bahar, Teze İl, Uşaq Bağçası, Sovqat, Dağlar, Koca Kartal, İlbahar ve Men, Mehebbet İlhama Çağırır Meni adlı şiirlerde tabiat teması ön plandadır.

Samed Vurgun'un şiirlerinde tabiat, tasvir unsuru, ilham kaynağı, kültürel kimlik göstergesi, bireyi yalnızlaştıran ve tabiatı bozan bir unsur olarak kent olmak üzere dört şekilde yer alır:

3.2.1. Tasvir Unsuru Olarak Tabiat

Samed Vurgun'un şiir evreninin en önemli unsurlarından biri tasvirdir. Tabiat da şair için bulunmaz zenginlikte bir kaynaktır. Bir yerin güzelliklerini anlatırken tabiat unsurlarını kullandığı gibi ele aldığı çok çeşitli temaları somutlaştırmak amacıyla da tabiata başvurur.

“Öperken geceler desti-sebahı
Duyurdum hereket namütenahi
Çemende bir gözel xeyli ilahi,
Üzünde zülfünü tarimar gördüm.

⁹⁷ Vahapzade, a.g.e., s.37-38.

Titreyirdi çemen, titreyirdi gül,
Oxurdu neğmeler sabaha bülbül,
Bükmüşdü boynunu saralmış sünbül,
Qoxladım o yeri, lalezar gördüm.”⁹⁸

Tabiata sadece nostaljiden kaynaklanan bir tatmin ihtiyacıyla yönelmeyen Samed Vurgun, aksine şiirlerdeki tabiat kavramını hem edebiyat anlayışının hem de hayat felsefesinin en derin sırlarından biri olarak yaşatmaya çalışmıştır. Şairin aşıklık geleneğinin hâkim olduğu bir çevrede yetişmesinin ve bu geleneğin tabiata ayrıca önem vermesinin Samed Vurgun'un tabiat anlayışı üzerinde etkisi önemlidir.

“Suyun sahilinde bir bağçacıq var,
Çiçekli, yarpaqlı, sarmaşıqlıdır.
Quş kimi dil açmış burada uşaqlar,
Bu bağça ne qeder yaraşıqlıdır,
Çiçekli, yarpaqlı, sarmaşıqlıdır.”⁹⁹

Bir tabiat aşığı olarak nitelendirebileceğimiz Samed Vurgun'un bu tabiatsever yönü muhtemelen onun doğup yetiştiği coğrafyanın ve tabii ortamın kendisine sunduğu türlü imkânlarla bağlantılı olmalıdır. Zira, tabiatla haşır neşir bir halde geçen çocukluk dönemine ait hatıralar, onun belleğine, tüm yaşamında etkisini hissettirecek biçimde kazınmıştır.

3.2.2. İlham Kaynağı Olarak Tabiat

Samed Vurgun için tabiat sadece dağ, ova, dere vb. yeryüzü şekillerinden ibaret değildir. Samed Vurgun'un şiirlerinde tabiat fizikten metafiziğe geçiş vasıtalarından biri ve duyulan, hissedilen, üzerinde düşünülen ve harekete geçiren bir izlektir. Tabiatın Samed Vurgun üzerindeki etkisini şu şiir açıkça göstermektedir:

“Yene de yam-yaşıl geyinir dağlar,
Göz kimi durulur qaynar bulaqlar.
Eriyir güneyler döşündeki qar,
Yağış da ısladır o göy çemeni,
Tebiet ilhama çağırır meni!”¹⁰⁰

⁹⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.29.

⁹⁹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s.61.

¹⁰⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s.174.

Dört mevsimin tabiat üzerindeki etkisini yansıtan ve tabiattaki değişimin kendisine ilham verdiğini belirten şair tabiattaki değişim ile varlığı yansıtan şiirlere kaynaklık eden ilham arasında bir bağ kurmaktadır. Tabiat, tıpkı insan gibi çeşitli durumlarda farklılaşmakta, değişim, dönüşüm geçirmektedir. Tabiatın bu özelliği Samed Vurgun'un şiirlerine ilham kaynağı olması için geçerli bir özelliktir. Aşağıdaki şiirde Samed Vurgun tabiatın, şairlerin ilham kaynağı olduğunu açıkça ifade eder:

“Sen ey bağçaların, bağların bağı!
Şairin ilhamı, senetin yarı!”¹⁰¹

Samed Vurgun tabiat olaylarını ifade ederken kişileştirme metodunu yoğun bir şekilde kullanmıştır. Tabiat unsurları kıskanan, ürken, can alan canlı birer varlık olarak yansıtılır. Tabiatın bu olağanüstülüğü şüphesiz şairin hayalin derinliğine inmesini sağlamıştır.

“Güneş kısqanarak ürkü geceden,
Boğdu karanlığı, can aldı yene.
Şair en inadkar bir çocuk kimi
Endi xeyalin derinliyiye...”¹⁰²

Baharın gelişi hayal ve duyguların canlanmasını, zenginleşmesini sağlar. Bu da şairleri harekete geçirir.

“Bahar ne hoş gelir, ruha dad verir.
Xeyala, duyguya qol-qanad verir;
Var olsun şerimiz, şairlerimiz!
Her güle, çiçeye teze ad verir.”¹⁰³

Bahar mevsimi tabiatın, hayatın canlanmasını, yeni başlangıçları, kötü günlerin geride kaldığını ve umudu imler. Samed Vurgun şiirin ve şairlerin baharın gelişyle tabiatta meydana gelene değişimlere katkı sağladıklarını dile getirir. Burada sanatın ve sanatçının dış dünyayı değiştirip dönüştürme gücünden söz edilmektedir.

¹⁰¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.171.

¹⁰² Vurgun, a.g.e., C. 1, s.79.

¹⁰³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.239.

Sanatçı, “Axşam” şiirinde gün batımında oluşan manzaradan etkilenir ve “heyat adına” şiir yazmaya karar verir. Burada dikkat çeken taraf şairin şiir yazma sürecini kaleme alarak şiir içinde şiir yazmasıdır.

“Güneş çekilirken dağlar ardına
Üfüqler qaraldı, sular qaraldı...
Dedim: bir şey yazım heyat adına.
Bu axşam fikrimin qanadı vardı.”¹⁰⁴

Tabiatla insanın doğasının benzer olduğundan söz etmiştik. Samed Vurgun'un poetikası hayatla iç içedir. Yaşadığı çevrenin, yaşamın farkına varan, onu içselleştiren şair şiirine malzeme olarak da yine çevreyi, yani tabiatı seçer. Dış dünyanın Samed Vurgun'da hissettirdikleri tabiat temalı şiirlerin özünü oluşturur. Ayrıca fikir ilhamın temelini oluşturmaktadır. Şair “Bu axşam fikrimin qanadı vardı” der ve şiir yazmaya başlar.

Samed Vurgun'un şiirlerinde tabiat sadece şairler için ilham kaynağı değildir. Yiğitler, kahramanlar da tabiatın ilham alır. Samed Vurgun tabiatı vatanseverlik ve kahramanlık ile bütünleştirmiş, tabiatın kahramanları harekete geçiren özelliğini işlemiştir. Aşağıdaki dörtlükte Kür Çayı'nın yiğitlerin ilham kaynağı olduğundan söz edilmektedir.

“Çoxları hüsnüne heyran kaldılar,
Çox igidler senden ilham aldılar.
Top-tüfeng atdılar, nere çaldılar,
Keçdi o demlerin, o çağın senin”¹⁰⁵

Şair, tabiatı yalnızca insanların barındığı, yalnızca insanların etkilendiği bir varlık alanı olmaktan çıkarmıştır:

“Yene yaşıl don geyinmiş çemenler gülür,
Tebietden ilham alıb ötür qumrular,
Göyün zümrüd gözlerinden nurlar tökülür,
Öz gözellik dastanını açır ilk bahar...”¹⁰⁶

Burada yine baharın gelişini, tabiatın canlanışını, tabiat unsurlarını kişileştirmek suretiyle ifade etmiştir. Tabiat sadece şairlere, sanatçılara ilham vermiyor, hayvanlar da tabiatın ilham alıyor. Şair böylece tabiatı türler üstü bir konuma yükseltmektedir. Tabiat

¹⁰⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.80.

¹⁰⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.77.

¹⁰⁶ Vurgun, a.g.e., C. 2, s.123.

Samed Vurgun'un şiirlerinde oldukça işlevsel olarak kullanılmıştır. Şair tabiatı hissini, fikrini ifade etme yolunda araç olarak görmüştür.

3.2.3. Kültürel Kimlik Göstergesi Olarak Tabiat

Azerbaycan tabiatı, algısal mekân bağlamında düşündüğümüzde kolektif ruh ve bilincin sembolü niteliğindedir. Camille Julian'ın “Fransız halkını bin yılda Fransa toprağı yarattı” sözü, Samed Vurgun'un da Azerbaycan'a bakışının anahtar ifadesidir diyebiliriz. Samed Vurgun, Azerbaycan halkını, tarihini, kültürünü ve geleneğini Azerbaycan coğrafyasından ayrı düşünmez. Bütün bu unsurlar birleşerek Azerbaycan milletini teşkil etmiştir.

“Dün oxudum şerini, düşdü yadıma
Gülümser dövranı bizim dağların.
Oxudum ki, yoxdur sizin yaylada
Gülü, gülüstanı bizim dağların.

...

Birbirinden gözel vardır meşesi,
Ses versen, ses salar her yana sesi.
Qazanar herkesden sevinç hevesi
Çölü, biyabanı bizim dağların.”¹⁰⁷

Samed Vurgun'un şiirinde Azerbaycan tabiatını yüceltme, Azerbaycan tabiatının diğer coğrafyalardan farkını hissettirme çabası hâkimdir. “Gülü, gülüstanı bizim dağların”, “Çölü, biyabanı bizim dağların” diyen Samed Vurgun tabiatta “biz” olgusunu keşfeder. Tabiatı “biz” için Azerbaycan halkı için ortak değer konumuna yükseltir. Samed Vurgun'un tabiatı “biz”leştirme gayreti, tabiatın kompleks bir varlık alanı haline gelmesine sebebiyet vermektedir. “Dilcan Deresi” şiirine bakacak olursak;

“Felekler yaratmış bu yeri cennet
Desem çok münasib hakkındır elbet,
Sende var doğruluk, var samimiyet,
O ibret bağına logmanlar gelir.”¹⁰⁸

“Köründüğü kimi şair tebiye müstegim ma'nada daş torpag, ağaç, kaya, dağ kimi bahmır, ona “insan kamalını”, “insan emellerinin tecessümünü”, çırpanan üreklerin

¹⁰⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.35.

¹⁰⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.50.

heyecanlarını aktarır.”¹⁰⁹ Şair tabiata olağanüstü özellikler yüklemektedir. Şiire baktığımızda Dilcan deresinin doğru ve samimi olma vasıflarına sahip olduğundan söz ediliyor. Burada kişileştirme söz konusudur. Bahsedilen tabiat özellikleri Azerbaycan'a özgüdür, tektir. Lokmanlar doğu kültürüne hastır. Şair lokmanlar ile tabiat arasında bir bağ kurmuştur.

“Bizim dünyamızda gülür gözelik,
Deyir bu mahnım bülbül ve keklik.
Yazın seher vaxtı güllük, çiçeklik,
Ürek serinleden yeller bizdedir.”¹¹⁰

Şair, şiirinde “bizim dünyamız” ifadesini kullanmıştır. Burada “biz” odaklı bir poetik anlayış söz konusudur. Tabiat vasıtasıyla “biz”e ulaşan şairin “biz” kavramının içini Azerbaycan halkının kültür kodları, gelenek ve değerleri doldurmaktadır.

“Budur budaqdakı her yaşıl yarpaq,
Tarixler yaşamış bu qara torpaq,
Her axar çeşmemin xoş zümzümesi,
Bu şeir dünyası, bu senet sesi,
Her duyan ürekden qopan arzular,
İnsanlıq dediyim bu gözel bahar,
Bu ana toprağı, bu ana Vetən,
Üstüne gün doğup külekler esən
Baş-başa çatılmış bu qoca dağlar,
Vüqarı qelbim tek bu uca dağlar,
Şaire göz vuran her çiçek, her gül,
Öz yas köyneyini soyunmuş bülbül,
Dilsiz körpesini basıb bağrına,
Şirin yuxu gören müqeddes ana,
Bu şeir yurdunun böyük kelatmı.”¹¹¹

Şiirde geçen tarihler yaşamış kara toprak, ana toprak, ana vatan, koca dağlar, çiçek, gül, bülbül Azerbaycan'ın doğal güzellikleriyle harmanlanmış tarihine ve zengin kültürüne işaret etmektedir. Samed Vurgun şiirde sıraladığı tüm bu değerlerle, parçadan bütüne yani vatanına, Azerbaycan'a ulaşır.

¹⁰⁹ Vahapzade, a.g.e., s.37-38.

¹¹⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 7.

¹¹¹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s.46.

3.2.4. Bireyi Yalnızlaştıran ve Tabiatı Bozan Bir Unsur Olarak Kent

Şehir insanı bunaltan ve ruhî bir karmaşa yaşatan mekânların başında gelmektedir. *“Darlaşan, insanı sıkı ve şair üzerinde psikolojik bir baskı unsuru haline gelen tabiat, genellikle, iskanın yoğunlaştığı ve kentleşmenin belirginleştiği mekânlarda karşımıza çıkar.”*¹¹²

Samed Vurgun tabiatla iç içe büyümüş, karlı dağların, coşkun derelerin çevrelediği bir coğrafyada gençlik yıllarına yetişmiştir. İlk olarak üniversite okumak için büyük şehre gelen Samed Vurgun, şehrin yapaylığı, kalabalığı, karmaşası ve kaosu karşısında şaşırılmış, ruhunda çatışmalar, kırılmalar yaşamıştır. *“Uşaglık illerini tebietin azad goynunda keçiren bir şairin ilk defe şehir muhitine düşdüyü zaman uyuşabilmemesi ve bezi hallarda kendi şehere garşı goyması çoh tebiî sayılmalıdır.”*¹¹³

*“Algısal mekânlar, kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaştırılmış yerlerdir; yalnızca topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan bir değerdir.”*¹¹⁴ Samed Vurgun için doğup büyüdüğü, tabiatla iç içe olan yer algısal mekân bağlamında düşünecek olursak onun “ev”idir. *“Ev olmasa, insan dağılmış bir varlık olurdu. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamda karşılaştığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Ev hem beden, hem de ruhtur. İnsan varlığının ilk dünyasıdır.”*¹¹⁵ Samed Vurgun, kentte “ev” algısından uzak, aidiyet hissinden yoksun bir ruh haline bürünmüştür.

*“İnsanî ilişkileri sınırlayan, boyutsuzlaştıran özelliğiyle kent”*¹¹⁶ Samed Vurgun için “könül bulandıran”, “heyal küsdüren”, “tozlu bir diyar”dır.

“Al yaşıl keyinmiş uca dağların
Gartallı goynunda uzaklaşmışam,
Könül bulandıran, heyal küsdüren
Tozlu bir diyarla gucaklaşmışam.
Hani ağ suların hoş teranesi?
Burda ildirim, ne şimşek çakar
Yadıma düştükçe Dilcan deresi

¹¹² Ramazan Korkmaz, **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, s.132.

¹¹³ Vahapzade, **a.g.e.**, s.39.

¹¹⁴ Ramazan Korkmaz, "Romanda Mekânın Poetiği", **Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan**, Ankara 2007, s. 403.

¹¹⁵ Gaston Bachelard, **Uzamanın Poetikası**, İthaki Yayınları, İstanbul 2008, s. 41.

¹¹⁶ Korkmaz, **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, s.133.

Başımda tüstüler, dumanlar kalkar. ¹¹⁷

Samed Vurgun kentle doğup büyüdüğü yeri kıyaslar. Kentin “ağ suların hoş teranesi”nden, “ıldırım” ve “şimşek”ten yoksun olduğunu ve bundan duyduğu üzüntüyü ifade eder. Kent yapaylığı, samimiyezsizliği temsil eder. Şair arzuladığı, yaşamak istediği mekânı ülkü değer olarak kentin karşısına çıkarır:

“Açılsın o gülün baharım olsun,
Lale tek kızaran bir yârim olsun.
Ömrümün sonunda mezarım olsun,
Gelinli çeşmeler, sünbüllü çöller.”¹¹⁸

Şair hayal kurar. Açılan gül şairin baharı olacak, lale gibi kızaran bir sevgilisi olacak ve gelinli çeşmeler, sünbüllü çöller şairin mezarı olacaktır...

“İnsan az çok belirlenmiş uzamsal bölgelerde konumlandırılmış “iş alanları”nın doldurduğu muazzam bir çevrede yaşar. - Dünya, onun dünyası, her birimizin kendi dünyası. Gözümüze görünen her şey o alanların ya da bölgelerin birine ait olarak görünür. Bu nedenle, o şeyi fark ettiğimiz anda, içimizde yıldırım hızıyla onu ait olduğu alana, bölgeye ya da, artık adını koyalım, onu yaşamın ait olduğu kesimine bağlayan bir hareket kıpırdar.”¹¹⁹

Gül, bahar, lale, gelinli çeşmeler ve sünbüllü çöller şair için söz konusu kıpırtıya sebep olacak, şairin arzuladığı, hayalini kurduğu bir yaşam biçiminin anahtar ifadeleridir. Şair doğallıktan yanadır. Samed Vurgun içselleştirilmiş mekânı kent ve kente ait değerler ile tezat oluşturur.

3.3. İstirap/Bedbinlik

*“Yaşamağın, yaratmağın min belası var...”**

İnsan değişen, dönüşen dünya karşısında duygusal ve zihinsel yönden bir bocalama evresi yaşar. Metalaşan dünyanın insan üzerine yapmış olduğu baskı bireyin kendini bırakılmış ve terk edilmiş hissetmesine, yalnızlığına ve nihayet bedbinliğe

¹¹⁷ Vurgun, **Eserleri**, C.1, s.49.

¹¹⁸ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s.31.

¹¹⁹ Ortega y Gasset, **İnsan ve Herkes**, Metis Yayınları, İstanbul 2011, s. 86.

*Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 127.

sürüklenmesine yol açar. Şairlerin hassas yaradılışlı insanlar olduğunu düşünecek olursak söz konusu baskının şairler üzerindeki etkisinin daha büyük olduğunu söyleyebiliriz. “Sanatçı, varoluşsal yitimlerine sürü halinde koşan kalabalıkların yaşama refleksidir. Yaşamın kutsal büyüğü, bu refleksi, ateşlere atılma pahasına da olsa, ebedi hakikatleri söyletmek üzere daima öne sürer. Çünkü yaşam, ardışık dizgeler bütünlüğünde akan geri döndürülemez, aktarılamaz ve durdurulamaz bir süreçtir.”¹²⁰

Samed Vurgun'un özellikle şairliğinin ilk yıllarında şiirlerinde en çok işlediği temaların başında ıstırap/bedbinlik gelmektedir. Bunda dış dünyanın acı gerçeklerinin ve o dönem içinde bulunduğu karamsar ruh halinin etkisi büyüktür. Henüz altı yaşındayken annesini kaybeden, ilk gençlik yıllarında aşk acısı çeken ve sosyalist rejimin Azerbaycan'a hâkim olmasıyla birlikte dayatılan yeni yaşam biçiminin yarattığı sıkıntıları derinden hisseden Samed Vurgun tüm bunların yarattığı ruhsal çatışmayı, bunalımı şiirine ıstırap/bedbinlik teması vasıtasıyla yansıtmıştır. Şu dizeler şairdeki bedbin ruh halini açıkça ifade eder:

“Yalandır heyatı neşede duymaq,
Yalandır heyata neşeden uymaq!”¹²¹

Alain de Button şöyle der: “Kendimize tahammül edebilmek için diğerlerinin şefkatine birebir bağımlıyız sanki. ... Sevgi görürsek kendimizden hoşnut oluyor, görmezsek güven kaybediyoruz.”¹²² Samed Vurgun'un hayata karşı olan bu sevgisizliğini Button'ın bu cümleleriyle açıklayabiliriz. Gençlik döneminde aile bireylerinden uzak kalan, aşkına karşılık görmeyen şair, sevgisizlik dolayısıyla kendi benliğinde güvensizlik içine düşmüş, bu da hayata karşı olumsuz, bedbin bir tavır takınmasına sebebiyet vermiştir.

“Derman Verin” şiirinde “Yaşamağın, yaratmağın min belası var...”¹²³ diyen şairde varoluşçuluğun izleri görülmektedir. Belli bir dönemini “İnsanlık bunaltıdır”¹²⁴ düsturu çevresinde açıklayabileceğimiz bir ruh haline sahip olan Samed Vurgun, şiire sığınır.

“Eskimişdir yaram, artıq sağalmaz,
Sevdayı-nalemi bir könül almaz.
Bu xeste Vurgunun derdi azalmaz

¹²⁰ Ramazan Korkmaz, **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ankara 2008, s.11.

¹²¹ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s.98.

¹²² Alain de Button, **Statü Endişesi**, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010, s.20,21.

¹²³ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s.127.

¹²⁴ Jean Paul Sartre, **Varoluşçuluk**, (Çev: Asım Bezirci), Say Yayınları, İstanbul 2013, s.42.

Qoy sınıq könlümde teller ötüşün!”¹²⁵

Samed Vurgun'un şiirlerindeki ıstırap/bedbinliğin dikkat çeken tarafı, şairin söz konusu hisleri hayatının bütününe genellemesi ve umutsuzluğun da eşlik etmesidir. Şair “Sızıltılarım” şiirinde içinde bulunduğu sıkıntılı durumun sürekliliğine inanmaktadır. “Sağalmaz”, “nale”, “xeste”, “derd” ve “sınıq” kelimeleri dörtlüğün anahtar ifadeleridir diyebiliriz.

Şair, derdini, sıkıntısını, bunaltısını şiirlerinde doğrudan ifade etmiştir.

“Ne qeder meyas, ah, ne qeder ölgün,
Ne qeder cansızam yene men bu gün.
Deyişmiş gördüyün köhne şiri-ner,
Eser xeyalıma nesimi-keder.
Hele gör ne halda, gör ne demdeyem?
Bütün varlığım la yes, elemdeyem.”¹²⁶

Genç yaşlarda yazdığı bu ıstırap/bedbinlik temalı şiirler, şairin kötümser ve edilgen bir ruh halinin göstergesidir. Samed Vurgun'da modern insanın huzursuzluğu hâkimdir. Şair varlığı, insanlığı, evreni sorgular, şikayet eder ve bedbinliğe sürüklenir:

“Menem bu dünyada belalar çeken
Nakişi naşükür insan elinden.
O hankı vicdan ki, ağlar, ay aman!
Günde bir don geyen dövran elinden?!.”¹²⁷

“İnsan labirentleşerek ferdî boyutu silen insanı tek boyutluluğa mahkûm eden dünyanın kahrına ram olmuştur.”¹²⁸ Samed Vurgun, ıstırapın kaynağı olarak dünyayı, insanı görür. Şair şükürsüz, duygusuz insanları eleştirir ve bu insanlar yüzünden bela ve sıkıntılara maruz kaldığından söz eder.

Bedbin ruh hali onu, varlık-yokluk tezasına sürükler:

“Qalmamış qüdretime... dalğınam çoxdan,
Unutdum varlığı... dönmedim yoxdan...
Felekler tac saldı men atan oxdan,

¹²⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.23.

¹²⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.44.

¹²⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.47.

¹²⁸ Korkmaz, İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, s.183.

Çıkmadım bu qanlı meydan elinden.”¹²⁹

Samed Vurgun, “Unuttum varlığı, dönmedim yoktan” diyerek ruhsal ve düşünsel olarak geçirdiği bir aşamayı vurgulamaktadır. Önceden varlık-yokluk, birlikte şairin dayanağı iken, artık varlığı unutmuş, yoklukla ise bağını koparmamıştır.

Şair, bazen içinde bulunduğu durumu sorgular;

“Mene dünyada yalnız,
Yalnız kaldı kölgeler,
Qarlı, buzlu ölkeler...
Hey gedirem durmadan,
Bir yuvacıq qurmadan,
Sebeb nedir bu işe?
Bu serseri gedişe...”¹³⁰

Yalnızlık, insanı bedbinliğe sürükleyen duyguların başında gelir. *“Yalnızlık duygusunun bilinçte belirmesi huzursuzluk yaratır; gerçekte bütün huzursuzlukların kaynağı budur. Yalnız olmam, her şeyden kopmam, insanca güçlerimi kullanamamam demektir. Böyle olunca yalnızlık, çaresizlik, dünyayı -nesnelere insanları- canlı olarak kavrayamamak demektir; dünyanın, ben karşı koyamadan üstüme çullanması demektir. Bu yüzden yalnızlık duygusu aşırı huzursuzluk doğurur.”*¹³¹

Şair yalnızlığını, bedbinliğini ifade etmek için gölge metaforunu kullanmıştır. Gölge, labirentleşen dünyanın varlığa yansımasıdır diyebiliriz. Tipleşen, silikleşen, kendilik bilincinden yoksun yığınların temsilcisidir gölgeler. Şair, kalabalığın içinde yalnızlık çekmektedir. Etrafındaki insanlar aynileşen gölgelerden ibarettir.

“Matem Nağmesi” şiirinde şair, insana seslenir:

“Ey insan! O yazıq, o tökdüyün qan
Deyilmidir senden, deyilmidir can?!
O alçaq işleri duyduqca vicdan,
İnsanın heyata qalmır hevesi.”¹³²

Samed Vurgun'u bedbinliğe sürükleyen etkenlerin başında kendi yaşamı gelmekle birlikte, insanın, insanlığın içine düştüğü durum, savaşlar ve ahlâki çöküş de şairin

¹²⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.47.

¹³⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.54.

¹³¹ Erich Fromm, **Sevme Sanatı**, Payel Yayınevi, İstanbul 1995, s. 17.

¹³² Vurgun, a.g.e., C. 1, s.69.

karamsar bir bakış açısına sahip olmasında önemli pay sahibidir. Nitekim şair “Matem Nağmesi” şiirinde savaşlardan, insanların birbirlerini öldürmesinden ötürü hayata karşı hevesinin kalmamasından yakınır.

“Bir Az Gülmek Üçün” şiirinde şair tabiat üzerinden bir sorgulama yapar:

“Heyat бүkdü belimi... Heyat qırdı qolumu...
Sen ey quduz tebiet! Sen ey zeherli ruzgar!
Bu neşesiz günlerin, söyle, ne menası var?
Belke de her bir ağ gün bir qara gün demektir...
Belke de her şirinlik bir acılıq yemektir...
Belke yalandır Güneş, heqiqetdir geceler,
Yordu benim beynimi bu sayısız bilmeceler.
Sorsalar bu perdeli felsefeler neçindir?
Deyin bu göz yaşları bir az gülmek üçündür.”¹³³

Şiirde kullanılan “ ey quduz tebiet”, “ey zeherli ruzgar”, “yalandır güneş, heqiqetdir geceler” ifadeleri birer alışılmamış bağdaştırma olup, şairin bedbinliğinin dış dünyayı algılayışındaki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

“Yalnızlık, kainattaki uyumun ve ahengin dışına itilmiş insanın ruhen ve bedenlen çektığı bir cezadır.”¹³⁴ Samed Vurgun, ruhsal ve bedensel olarak çektığı bu ıstırapı fenomenolojik unsurlar ve çevresel faktörleri, şahsi duygularıyla birleştirmek suretiyle şiirlerinde işlemiştir.

3.4. Aşk, Güzellik ve Kadın

“Gözellik yoludur benim gedişim”*

Sevme eylemi bütün varlığa karşı insanın içinde barındırdığı tek duygudur. Aşk ise sevme eyleminin yoğunlaşmış, boyut değiştirmiş halidir. “Aşk bir yönelimdir. Tanrı'ya, devrime, kadına, erkeğe doğru yönelmekdir aşk. Bu yönelimin nihâi bir amacı yoktur. Bu yönelim ruhun varlığını ortaya çıkarır.”¹³⁵ “Kişioğlunu soylu yönelişlere götüren aşk, geleceğe yönelik özlemi duyulan ve bu özleme göre kurgulanan dünyada kurgulanmış ilk

¹³³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.102.

¹³⁴ Korkmaz, İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, s.70.

*Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 42.

¹³⁵ M. Mukadder Yakupoğlu, "Batı Düşüncesinin Temel İklimi Olarak Aşk ve Cinsellik", **Doğu Batı (Aşk ve Batı)**, S. 27, Yıl: 2004, s.18.

düzensizdir.”¹³⁶ Samed Vurgun şiirinde aşk, olağanüstü özellikleriyle karşımıza çıkmaz. Bilakis, dingin bir aşk anlayışı hâkimdir.

Samed Vurgun, aşkı hayatın anlamı, insanın zaruri ihtiyacı olarak görmekte ve insanlığın her döneminde aşkın olduğunu belirtmektedir:

“Eşsiz yaşayan donuk bir insan
İçini kurd yemiş boş bir ağaçtır.
Esrler dolanır, deyişir zaman,
Mehebbet ebedi bir ehtiyacdır.”

Aşkın ebedi, ve ezeli olduğunu vurgulayan Samed Vurgun'a göre aşk, insanın ruhunu besleyen, benliğini hissettiren, diğer varlıklardan ayıran bir duygudur. Nitekim şair, aşksız insanı içini kurt yemiş boş bir ağaca benzetir.

Aşk temalı şiirlerin çok büyük bir kısmının objesi eşi Haver Hanım'dır. Samed Vurgun büyük bir aşk ile bağlı olduğu eşi Haver Hanım için birçok şiir kaleme almıştır: “Sevgilim Haver'e”, “Şairin Sevgilisine”, “Haver'e”, “Dinle Haver”.

“Sevgilim! Xaverim! Son bahar çağı
Uçub tökülürdü ömrümün bağı...
Heyata küsmüşdüm sözümün sağı,
Üzüme ilk defe gülen sen oldun,
Şairin qedrini bilen sen oldun.”¹³⁷

Samed Vurgun ilk iki dizeyle Haver Hanım'ın hayatına girmesiyle birlikte kötü günlerin sona erdiğini sezdirmektedir. Üçüncü ve dördüncü dizede ise “Üzüme ilk defe gülen sen oldun/ Şairin qedrini bilen sen oldun” diyen şair Haver Hanım'ın kendisi açısından önemini dile getirmektedir.

“S. Vurgun'un mehebbet şe'rleri, her şeyden evvel, lirik, şahsi, ferdi karakter taşıyordu. Hetta bu şiirlerin çoğunda Dürre'nin adı vardı. Bütün bunlar bir növ şeir-mektublar olup semimi, tebiî seslenirdi. Hissolunur ki şifahi ve klasik poeziya bu şe'rlere küçlü tesir göstermiştir.”¹³⁸ Atif Zeynallı'nın da belirttiği gibi Samed Vurgun'un

¹³⁶ Mitat Durmuş, **Melih Cevdet Anday'ın Şiir (Ç)evreni**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011, s.256.

¹³⁷ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s.159.

¹³⁸ Atif Zeynallı, **Samed Vurgun Seneti**, Elm Neşriyat, Bakı 1990, s.10.

şairlerindeki sevgi, Klasik şiir ve Halk şiirinden izler taşımaktadır. Klasik şiirin inceliği zarafeti, Halk şiirinin samimi üslûbu Samed Vurgun şiirlerinde kendini hissettirir.

Samed Vurgun, II. Dünya Savaşı yıllarında yazdığı şiirlerde aşkı savaş teması içerisinde işlemiştir:

“O, cebhe yoldaşım, öz sevgilimdir,
O, benim ağzımda şirin dilimdir.
Silir gözlerimin qanını temiz:
Bir yerde ölseydik, deyir, ikimiz...”¹³⁹

Benövşe, yani menekşe Samed Vurgun'un en sevdiği çiçektir. Hatta Bakü'deki Samed Vurgun Evi'nde şairin çalışma odasında yer alan masanın üzerinde menekşe yer almaktadır. Ayrıca menekşe, Samed Vurgun için Haver Hanım'ı temsil eder:

“Yazın novbarısan bizim diyarda,
Qıvrım tellerini sana, benövşe!
Men seni sevmişem bir ilk baharda,
Könlümü vermişem sana benövşe!”¹⁴⁰

Şair, kişileştirme vasıtasıyla Haver Hanım'ı ve ona aşık olduğu zamanı ifade etmektedir.

Samed Vurgun şiirinde aşk, çoğu zaman yaşamı daha anlamlı kılan, yaşama coşku katan bir duygu olarak işlenir. Ancak bazen aşka acı da eşlik eder. Bunun sebebi ise sevgiliden uzak kalmadır:

“Çökerken axşamın qaranlıqları
Gözümde bir qara bulud dolaşar.
Sensiz xerab olan yazıq ömrünün
Her deqişesinde bir ölüm yaşar.”¹⁴¹

“Leylasız” şiirinde Samed Vurgun aşk acısını dile getirir. Burada geleneksel Leyla ve Mecnun hikâyesine gönderme vardır. “Leyla” sembolik bir obje konumundadır. Sevgiliden uzak olan, onsuz yaşadığı her dakika bir ölüm yaşayan şair Mecnun'u imler.

Güzelliğe aşık bir şair olan Samed Vurgun için güzelliği aramak, yaşam felsefesi haline gelmiştir:

¹³⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.158.

¹⁴⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.244.

¹⁴¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.75.

“Bu torpaq da bilir, bu göy de bilir
Ezelden aşiqem men gözelliye.
Saçlarım ağarır, gücüm eskilir
Günlerin boş yere keçmesin deye;
Açılsın qarşımda her dağ, her dere,
Qelem çalmalıyam gözelliğe!”¹⁴²

“Şair üçün közellik varlık geder canlıdır, heyatdır. Şair közellikden heyretlenmeli, ilham gelmeli ve lirik duygularını şiire çevirmelidir. Közellik bu menevi-maddi guvveye malikdirse sarsılmazdır, heyat suyudur”¹⁴³ diyen Emilov’un tespit ettiği gibi Samed Vurgun için güzellik ilham kaynağı, şiirinin “hayat suyu”dur.

“Belke” şiirinde de güzelliğin kendisi için öneminden bahseder:

“Ne deyim! Böyledir ezelden işim,
Gözellik yoludur benim gedişim.
Ağarsa saçlarım, tökülse dişim,
İsterem yetişem o yare, belke...”¹⁴⁴

“Gözellik yoludur benim gedişim” diyen şair bu yolun sürekliliğini vurgular. Samed Vurgun şiirinde güzellik somut, sade ve abartıdan uzaktır.

“Çox da fikir verme danışıklara,
Bilirem, üreyin mene bağlıdır...
Nedir o başına ördüyün qara?
Bizim ki eşqimiz bir el nağlıdır...

Bilirem, en şirin röyalara sen
Deyirsən: “Sevgilim gelirmi ola?”
Xeyalım eyilir, öpür elinden;
Güllü yaylığında çıxırsan yola...”¹⁴⁵

Sevgiliye seslendiği “Tebriz Gözeline” şiirinde Samed Vurgun, aşkının büyüklüğünden, değerinden söz eder ve rüya metaforunu kullanarak sevgiliye duyduğu aşkın bilinçaltı yönünü işler.

¹⁴² Vurgun, a.g.e., C. 1, s.200.

¹⁴³ Allahverdi Emilov, **Samed Vurgun Poetikası**, Nerkiz Neşriyat, Bakı 1999, s. 48.

¹⁴⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.42.

¹⁴⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.210.

Samed Vurgun'un şiirlerinde aşk ve kadın izleğini birbirinden bağımsız düşünemeyiz. Kadın, aşk ve sevmeye olayının baş kişisidir. Ruhun temel gereksinimlerinden olan sevmeye, sevilme dolayısıyla aşk, Samed Vurgun için “kadın” dolayımlayıcısıyla vücut bulur. Ruhun kaostan düzene geçişi “kadın” ile mümkündür. Samed Vurgun, “Kadın” şiirinde zihnindeki kadın algısını yansıtır:

“Kadın! O sevimli, süslü bir sona,
Men esirem, elbet, esirem ona.
O bezen bir melek, bezen iblisdir,
Çünkü başdan-başa zövqdür, hissidir;
Onda sevinçler var, ızdırablar var.
Bütün menasile etilay vüqar
Hep ondan, qadından, o gözeldendir,
Bu bir yeni deyil, bu ezeldendir.”¹⁴⁶

Samed Vurgun kadını ıstırap ve zevk veren bir his olarak tanımlar. Ne kadar ıstırap ve acı verse de kadından ayrı kalamayacağını, bunun ezelden beri böyle olduğunu ifade eder.

3.5. Yaşama Sevgisi/Hayata Bağlılık

*“Yaşamak şirindir, heyat gözeldir.”**

Sovyetler Birliği'nin Azerbaycan'a hâkim olması ülkede gerek siyasi, gerekse sosyal anlamda bir karmaşa ve ikilik doğurmuştur. Samed Vurgun'u bu atmosferden bağımsız düşünmek olanaksızdır. Şair özellikle ilk gençlik yıllarında bu ikiliği derinden hissetmiş, ruhsal çatışmalar, bunalımlar geçirmiştir. Şairin aynı dönemde hem bedbinliğin hem de yaşama sevgisinin hâkim olduğu şiirler kaleme aldığını görmekteyiz.

“Yaşamak, uyumlu ve dinamik bir oluş sürecine katılmaktır.”¹⁴⁷ Samed Vurgun yaşamındaki çeşitli olumsuzluklara, tüm dünyayı saran savaflara rağmen yaşama sevgisini, hayata bağlılığını yitirmemiş, “uyumlu ve dinamik oluş sürecine” katılmayı bilmiş bir şairdir. “İlkbahar ve Men” şiirinde “İlk ilhamım, ilk sözümdür muqaddes heyat!”

¹⁴⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.54.

*Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 68.

¹⁴⁷ Korkmaz, İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, s.77.

ve “Yaşa bahar! Yaşa heyat! Yaşa ey zaman!” diyen Samed Vurgun yüzünü hayata dönmüş, hayatın nimetlerinin, değerinin farkına varmıştır.

Samed Vurgun, yaşarken bir şeyler üretmeyi, çalışmayı, dünyayı anlamlı kılmak için faydalı işler yapmayı hayat felsefesi haline getirmiş bir şairdir. Çalışmak ve yaşamak hevesi birbirini bütünleyen kavramlardır:

“Mene çox görmesin zaman
Çalışıb yaşamaq hevesini...”¹⁴⁸

Şair, şiirinde zamanın yıpratıcı etkisi ve yaşamak hevesi arasında ters diyalektik bağ kurmaktadır. Yaşlandıkça yaşama hevesinin azaldığı, insanların karamsarlığa sürüklendiği düşünülür. Sanatçı, kişileştirme vasıtasıyla zamana seslenmekte, yaşamak ve çalışmak hevesinin çok görülmemesini istemektedir.

“*Kişinin kendini tanımasını, özünü yaratmasını, benliğini kazanmasını, baskıdan kurtulmasını*”¹⁴⁹ da bünyesinde barındıran varoluşçuluk felsefesinin ana kavramlarından biri olan “varlık” hayatın bütününün öncülüdür. Her şeyin özü varlıktır. Bu durumu insan bağlamında düşündüğümüzde söz konusu öz bireydir. Kendilik bilinciyle yaşamına yön veren, evreni biçimlendiren bireyin ta kendisidir. Modernizmin de temel argümanlarından biri olan birey, öze dönüş Samed Vurgun'un şiirlerinde de kendini gösterir:

“Cahanda en güzel, mence, heyatdır,
Bil ki, her emelim bir kainatdır...”¹⁵⁰

İlk dizede hayatı önceleyen şair, ikinci dizede ise her bir emelini, kainata denk tutmuştur. Birey, kainatı kapsayan konumundadır. Şair emellerini yüceltmiş, kendini kainatın özüne oturtmuştur.

Samed Vurgun, şiirlerinde birey-yaşam-kainat üçgenini birçok yerde kullanmıştır:

“Özün bilirse ki, men güzelliye
Ezelden vurğunam... Güzeli-heyatdır!
Azadlıq, qurtuluş bizdedir deye,
Her yeni isteyin bir kainatdır,
Sevdiyim gözelin adı heyatdır.”¹⁵¹

¹⁴⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.99.

¹⁴⁹ Sartre, a.g.e., s. 11.

¹⁵⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.139.

Yaşamı sevgili metaforuyla ifade eden şair, birinci ve ikinci dizede güzelliğe vurgun olduğunu, güzel olanın da yaşam olduğunu belirtmektedir. Üçüncü ve sonraki dizelerde ise kainat-yaşam diyalektiğine özgürlük kavramını dâhil etmekte, hatta “Her yeni isteyin bir kainat” olmasının şartı olarak özgürlüğe sahip olmayı göstermektedir. Özgürlüğe sahip olan birey, fikren ve ruhen özgürleşecek, kainatı şekillendirecek, yön verecektir.

Erken yaşta (50) yaşamını yitiren, yaşamının son yıllarını hastalıklarla mücadeleyle geçiren Samed Vurgun, yaklaşan sonun farkındadır. Şair, isyan eder:

“Heyat öz oğlunu vaxtsız itirmez!
Dağılın başımdan qara xeyallar,
Hele arzularım, emellerim var.”¹⁵²

Şair kendini “hayatın oğlu” olarak nitelendirir ve her şeye rağmen arzularının, emellerinin olduğundan bahseder. Hayata aşık biri olan Samed Vurgun, yaklaşan ölüm için “vakitsiz” tabirini kullanır.

Yaşama sevgisi, Samed Vurgun için ilham kaynağıdır:

“Ne qeder şirindir ömrün günleri,
İnsan yaşadığıça yaşamaq ister.
Veten torpağında doğan her seher
O dağ laleleri, sehra gülleri
Yaşamaq şirindir deyir her zaman;
Yaşamaq eşqile yaradır insan!”¹⁵³

Burada, yaşama sevgisinin sürekliliğini vurgulanmaktadır: “İnsan yaşadığıça yaşamaq ister.” Ayrıca tabiat unsurlarını kişileştirerek yaşama sevgisinin evrenini genişletmektedir. “Yaşamaq eşqile yaradır insan” diyen Samed Vurgun yaşama sevgisinin yaratıcılık üzerindeki etkisini vurgular.

Samed Vurgun, insanın her durumda hayatın güzelliğinin, değerinin farkında olması gerektiğini belirtir:

“O kimsesiz, o yurdsuz, o paltarsız, o acdır,
Feket heyat yene de ölmez bir ehtiyacdır.”

¹⁵¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.243.

¹⁵² Vurgun, a.g.e., C. 2, s.35.

¹⁵³ Vurgun, a.g.e., C. 2, s.88.

Şair hayatı, yaşama sevgisini hayata tutunmada bir alternatif olarak değil, ölmez bir ihtiyaç olarak görmektedir.

3.6. Yabancılaşma/Kaçış/Sığınma

*“Ele bil ki, kara zenci bu dünyaya gelen zaman
Bir dahmada matem tutub ağlamışdır öz anası...”**

İnsanoğlu sosyal bir varlıktır. Bu durum sürekli iletişim halinde olan, paylaşım içerisinde olan insanın özel varlık alanı gerçeğini yadsıyamaz. Bireyin varlık alanı insanın ya farkındalığını artırmış ya da büsbütün kendisinden ve çevresinden uzaklaşmasına, “çeşitli dış etkenler sebebiyle kişinin kendi aidiyet bağımsızlığını yitirmesi”¹⁵⁴ ne, “öteki” konumuna gelmesine sebebiyet vermiştir. “Varoluşun kendisi bir yabancılaşmadır.” diyen Thietmar Wernsdörfer'in ifade ettiği gibi yabancılaşma doğal bir süreçtir. “Merriam-Webster Sözlüğü'nde yabancılaşma şöyle tanımlanır: “Bir insanın kendisini ya da duygularını önceden bağlandığı bir konum ya da nesneden geri çekmesi ya da koparması.”¹⁵⁵ Varlık, belli ölçülerde yabancılaşma sürecini yaşar.

“Yabancılaşma ile kastedilen, kişinin kendisini bir yabancı gibi hissettiği bir yaşantı biçimidir. Kendisine yabancı hale geldiği söylenebilir. Kendi dünyasının merkezi, eylemlerinin yaratıcısı olarak yaşamaz. Eylemleri ve bunların sonuçları, boyun eğdiği ve hatta taptığı efendileri haline gelmiştir. Yabancılaşmış kişi diğer insanlarla olduğu gibi kendisiyle de teması yitirmiştir. Her şey gibi kendisini de şeyler gibi, duygularla ve sağduyuyla yaşantılar. Ancak kendisi ve dış dünya ile olumlu bir ilişkisi yoktur.”¹⁵⁶

Heineman ise yabancılaşmayı şöyle tanımlar: “Yabancılaşma kavramının işaret ettiği gerçekler, insanoğlu ile kendi nesnesinin arasında olan farklı türlerdeki iletişimsizliktir, kopukluktur ve uyumsuzluktur; bu nesnelere diğer şahıslar olabilir, doğal dünya olabilir, toplum olabilir; dengesizliğin, kargaşanın, tuhaflığın ve bunlaltının çeşitli şekilleri olabilir.”¹⁵⁷

* Vurgun, a.g.e., C. 3, s. 262.

¹⁵⁴ Sadık Kılıç, **Yabancılaşma**, Rahmet Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 16.

¹⁵⁵ Ayhan Eğrilmez, “Yabancılaşmanın Kökleri”, **Psikeart**, S. 17, Eylül-Ekim 2011, s. 24.

¹⁵⁶ Erich Fromm, **Psikeart**, S. 17, Eylül-Ekim 2011, s. 24.

¹⁵⁷ Ahmet Ağır, **Türk Şiirinde Yabancılaşma Teorik Bir Yaklaşım**, Grafiker Yayınları, Ankara 2012, s. 19.

“Benlik yitimi, kaygı durumları, kuralsızlık (anomi), umutsuzluk, kişiliksizleşmek, köksüzlük, yalnızlık, iletişimsizlik, anlamsızlık, amaçsızlık, değer ve inanç yitimi”¹⁵⁸ şeklindeki tanımlamalar olduğu gibi “Öteki, Ben in sınırlarını belirleyen, olanaklarını keşfettiren ve zaman zaman Ben i tanımlayan, tamamlayan niteliğiyle olumlu bir değer olarak kabul edilir.”¹⁵⁹ biçimindeki tanımlama yabancılaşmanın insan ruhundaki etkisini daha iyi yansıtmaktadır.

19. yüzyılda gerçekleşen Sanayi İnkılabı'nın yabancılaşma kavramı üzerindeki etkisi önemlidir. Madde, ruhun önüne geçmiş, insanı silikleştirip tipleştirmiştir. Bu da yığınlar içinde yalnızlaşan, yabancılaşan bireyi ortaya çıkarmıştır.

Yabancılaşma, beraberinde iki kaçınılmaz süreci daha getirir. Bunlardan birincisi kaçış, ikincisi ise sığınmadır. Yabancılaşan insan önce kaçar, daha sonra bir şeye sığınma ihtiyacı duyar. Bunları zincirin birer halkası olarak düşünmemiz mümkündür. “Dış dünyanın gerçekleri ile çepeçevre kuşatıldığını hissedenden insan ruhu, ilk devirlerden günümüze kadar hep bu “kuşatılmışlık” sıkıntısından kurtulmaya uğraşmıştır. ... Ötelere, hakikat olandan, yaşanan hayattan ve onun sıkıntılarında bunalan insana yaptığı o dayanılmaz “Gel!...” çağrısıyla; onu tek boyutluluktan kurtarmaya”¹⁶⁰ çalışır. Bu çağrıya uyan insanoğlu yabancılaştığı ortamdan kaçar ve ötelere sığınır. Samed Vurgun'un şiirlerinde yabancılaşma-kaçış-sığınma üçgenini inceleyelim:

“Köhne bir evciyez gördüm, içi toz, torpaq,
Sökük divarları var hisli, paslı.
Önünde bir baca, içinde çılpaq
O sefaletzade uyuyur yaşlı...”¹⁶¹

Samed Vurgun “Zeynal” şiirinde fakir, terk edilmiş, yalnız bir insanın dramını anlatır. Zeynal toplumdan yabancılaşmış bir ötekidir. Dörtlükte kullanılan kelimeler “öteki”yi anlamlandırmada çok önemli bir yere sahiptir. Bu kelimelere bakalım: “köhne”, “evciyez”, “toz”, “torpaq”, “sökük divar”, “paslı”, “hisli”, “çılpaq”, “sefaletzede”, ve “yaşlı”. Bu kelimeler olağandışılığı, değişmiş, dönüşmüş, yoksunlaşmışlığın ifadesidir. Zeynal toplumdan, kalabalıktan kaçmıştır.

¹⁵⁸ Temel Demirer, Sibel Özbudun - George Markus, **Yabancılaşma ve...**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2008, s. 39.

¹⁵⁹ Korkmaz, **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, s.17.

¹⁶⁰ Korkmaz, **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, s.164.

¹⁶¹ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 27.

“Boş deyildi, onun vardı seneti,
Tar, kamaa, ttek, qaval yapardı.
Tutur kimi saza qemli xilqeti,
Oxuyar, bağırar, sonra yatardı”¹⁶²

Yabancılaşan ve ardından yığınlardan kaçan Zeynal'ın sığınağı sanattır. Tar, kamaa, ttek ve kaval yapan, saz çalan Zeynal terk edilmiş dünyasının tek kahramanı olarak okur, bağırır ve sonra uyur.

Şair, “Sefil Kadın” şiirinde ise yaşlı, fakir, yalnız bir kadının yabancılaşmasını anlatır:

“Belin bükülmüş,
Saçın ağarmış,
Ne derdini bilen var,
Ne özüne gülen var!”¹⁶³

Burada bükülmüş bel, ağarmış saç fiziksel bağlamda; kadının derdini bilen ve yüzüne gülen birisinin olmaması ise ruhsal ve psikolojik bağlamda bir yalnızlığın, yabancılaşmanın göstergesidir. “Ne derdini bilen var” dizesi önemlidir. Burada bir iletişimsizlik söz konusudur. İletişimsizlik düşünsel bağlamında gönderici ve alıcı arasındaki kopukluğu ifade eder. Bu kopukluk da yabancılaşmayı beraberinde getirir.

Samed Vurgun'un 1948'de yazdığı “Zencinin Arzuları” poeması yabancılaşma izleği üzerine kurulmuştur. Amerikalı zenci bir ressamın toplumdan, hatta ailesinden bile soyutlanışının anlatıldığı poemada Samed Vurgun, bireye karşı olan önyargıyı bir zencinin bakış açısıyla yansıtır ve eleştirir. tekileşen zencinin toplum içindeki durumunu şair şöyle ifade eder:

“Ele bil ki, bir defe de, yarandığı günden beri
Ağız aıb o gülmemiş.. neşelere biganedir...
Dodağında seslenmemiş reyinin neğmeleri,
Talan olmuş şehir knl top dağılmış viranedir”¹⁶⁴

*“Tarih boyunca, özellikle fiziksel, politik, ekonomik ve spiritüel sıkıntı dönemlerinde insanların gözleri endişeli bir umutla geleceğe yönelmiş ve beklentiler, topyalar ve kıyamet ngrleri katlanarak çoğalmıştır.”*¹⁶⁵ Samed Vurgun “Orda” şiirini

¹⁶² Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 27.

¹⁶³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 87.

¹⁶⁴ Vurgun, a.g.e., C. 3, s.262.

¹⁶⁵ Carl Gustav Jung, **Keşfedilmemiş Benlik**, Barış İlhan Yayınevi, İstanbul 2013, s. 41.

1927'de 21 yaşındayken kaleme almıştır. Bu yıllar Samed Vurgun'un doğup büyüdüğü coğrafyadan ayrılıp büyük şehrin kaosunda yalnızlaştığı, ötekileştiği, karamsar, bedbin bir ruh halinin hâkim olduğu yıllardır. Jung'un da belirttiği gibi şair bu dönemde ütopyik bir alemin hayalini kurar. Yabancılaşan insan, çıkar yol olarak hayale sığınır; sorunları, sıkıntıları doğrultusunda zihninde yeni, ideal olan bir alem kurar:

“Uzaq, bu heyatdan uzaq bir yer var
Yaşıl dağlarında serin bir ruzgar.
Orda ne qem vardır, ne bela vardır,
Desem inanmazlar, etila vardır,
Ki, bütün varlığım hep duygularım,
Muxtelif derdlerim ve qaygılarım
Orda, o ilahi çöhrede güler,
Qarşımda saraylar, taclar, büküler.
Hem de bidetlerden dürlü imandan
Bir eser görünmez, çünkü her yandan
Her qelbe müsavi meşeller doğar,
Bütün meslekleri bir meslek boğar:
Bu ise yaşamaq, hem yaşatmaqdır,
Yarınki dünyaya bu gün çatmaqdır.”¹⁶⁶

“Dünya ve Türk şiirinde önemli bir konu olan, bulunulan uzamdan ve zamandan, başka uzamlara ve zamanlara açılma, gitme, yolculuklara çıkma, kurmaca bir dünyada yaşama özlemi genelde yaşanan ortamın labirentleşen uzamlara ve zamanlara dönüşmesinden kaynaklanır.”¹⁶⁷ “Uzaq, bu heyatdan uzaq bir yer var” diyen şair yaşadığı hayattan memnun değildir. Yaşadığı mekân ve zamandan açılmayı, gitmeyi arzulamaktadır. O, zihninde ütopyik bir alem yaratmıştır: “Orada ne qem vardır, ne bela vardır”. Dert ve sıkıntılar orada yok olur. Şairin yüzü orada güler. Orada saraylar, taclar vardır. Eşitlik vardır. Yaşamak ve yaşatmak, geleceği bugünle buluşturmak sığınılan, hayal edilen “o yer” ile mümkündür.

Samed Vurgun “İnkılap Yurdu” şiirinde de “sığınak”ına, ideal alemine işaret eder:

“Bu yerde ne hicran, ne qaygı, ne qem,
Ne senan eşqi var, ne de intizar;

¹⁶⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 40.

¹⁶⁷ Durmuş, a.g.e., 2011, s.303.

Böyük fikirlerle meşguldür alem,
Beşerin ölmeyen dühaları var!..”¹⁶⁸

“Bu yerde” yine üzüntü, gam ve keder yoktur. “Bu yer”in “Orda” şiirindeki yerden farkı şudur: Burada “böyük fikirlerle meşguldür alem”. Samed Vurgun bu dizede düşünceye, düşünmeye, felsefeye verdiği önemi yansıtmıştır. İnsanın bu dünyada bir iz bırakması, toplum yararına bir şeyler yapması gerektiğine inanan Samed Vurgun birçok şiirinde fikri, felsefeyi önceler. “Din, düşünce ve felsefe” başlığında bu konuya ayrıntılı olarak değineceğiz.

*“Yaşamın sıradan koşulları içinde birey kendisini gerçekten çok gerçekdışı, gerçek anlamda yaşayandan çok ölü, kimliği ve özerkliği daima şüphede olacak kadar dünyanın geri kalanından tekinsizce farklılaşmış şekilde hissedebilir. Kendi zamansal süreklilik deneyimini yitirebilir. İyi kaynaşmış bir kişisel tutarlılık veya yapışıklık hissine sahip olmayabilir. Kendini tözselden çok tözsel olmayan olarak hissedebilir ve yapıldığı malzemenin has, iyi ve değerli olduğunu kabul edemeyebilir. Ve benliğini bedeninden kısmen ayrılmış şekilde hissedebilir.”*¹⁶⁹

Laing bu ifadeleri toplumdan tecrit edilmiş, ötekileşen insanlar için kullanır. Deliler, evsizler, dilenciler sosyal ve düşünsel bağlamda toplumdan soyutlanmış, olağandışı durum arz eden, yabancılaşmış gruplardır. Samed Vurgun'un şiirlerinde de söz konusu gruba dâhil olan kişilerin “öteki” olarak yansıtıldığını görmekteyiz. Bu doğrultuda “Deliler Evi” şiirini değerlendirelim:

“Salam vererdiler ona da herden...

Lakin eşitmezdi onlan loğman

İnsan xeyalata qerq olan zaman

Bütün kainatı unudur bazen.

Loğman ayrılmadı öz emelinden

Bu derdler qırmadı iradesini.

¹⁶⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 88.

¹⁶⁹ Roland David Laing, **Bölünmüşlük Benlik**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 40.

Yene de qelbinde, dilinde Veten
Eşitdik susmayan heyat sesini.

...

Şehere ses düşdü: “Delidir Loğman”
Axır apardılar delixanaya.
Osa üreyinde qan axan zaman
Derdini söyledi ulduza aya!”¹⁷⁰

Yabancılaşan insanın hayale sığındığına değinmiştik. “Deliler Evi” şiirinde şair bunu açıkça ifade etmektedir: “İnsan xeyalata qerq olan zaman / Bütün kainatı unudur bazen”. Burada hayal kurma işi öncelenmiştir. Hayal kuran kişi dış dünyayla bağlantısını kesmiş, içine kapanmıştır. Ayrı bir dünyası vardır artık onun. Lokman'ın bu durumu dikkat çekmiş ve tımarhaneye kapatılmıştır. O ise sıkıntısını, derdini yıldıza ve aya anlatmıştır. Samed Vurgun'un Lokman'ın derdini yıldız ve aya anlatma metaforuyla Lokman'ı yücelttiğini söyleyebiliriz. Şair “öteki” dışındakileri karşıt değer olarak görmekte ve asıl “yabancı”nın sıradan olan yığınlar olduğunu vurgulamaktadır.

Samed Vurgun'un yabancılaşma/kaçış/sığınma temalı şiirlerinde şairin hiçbir zaman birinci tekil şahıs kullanmadığı görülmektedir. Samed Vurgun yabancılaşma/kaçış/sığınma doğrultusundaki hislerini başka şahıslar üzerinden yansıtmış, şiirlerinde kendini ifade etmekten kaçınmıştır.

3.7. Hayatın ve Varlığın Karşıt Değeri: Ölüm

*“Heyatı qoymayaq ölüm elinde”**

Samed Vurgun'un ölüme karşı olan tavrı hayatı boyunca değişmemiştir. Ölümü hayatın zıttı, yok oluş, güzellik ve iyiliğin düşmanı olarak gören şair, özellikle ölümüne sebep olan hastalığı döneminde ölüm temalı birçok şiir kaleme almıştır. Samed Vurgun şiirinde ölüm tuhaf ve yabancı bir durum şeklinde algılanır. Sanatçının yaşama bağlılığı, tabiat ve insan sevgisi şairdeki ölüm endişesinin temel kaynakları olarak gösterilebilir.

*“İnsanın baş edemeyeceği tek şey ölümdür. O, bize her yerde ulaşır, bizi her yerde bulur ve hükmünü icra eder.”*¹⁷¹ İnsanın ölüm karşısındaki bu acziyeti, çaresizliği, ölüm

¹⁷⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 142.

* Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 68.

endişesi Samed Vurgun'un şiirlerinde ölümü kabullenememe ve ölüme karşı isyankâr bir tavırla karşımıza çıkar.

50 yaşında yaşamını yitiren Samed Vurgun, yaklaşan erken ölümü hissetmiş gibidir:

“Döyür penceremi qışın ruzgarı
Vaxtsiz ölüm müdür üstüme gelen?
Çekilsin gecenin karanlıqları...
Ömre son sözümü dememişem men,
Vaxtsiz ölüm müdür üstüme gelen?”¹⁷²

Samed Vurgun bu şiirinde ölümün vakitsizliği üzerinde durur. Emmanuel Levinas'ın ölüm üzerine yaptığı şu tespitler önemlidir:

“Ölüm, günlerden ve gecelerden oluşan bir sürenin sonlanması değil, her zaman açık bir imkândır. Ötekinin tekelci, tecrit edici, en kendine özgü imkânı olan, daima açık olasılıkve aşırı ya da aşılabilir olasılık. “En kendine has”, onun, “varolma-zorunda-olma”dan kendiliğe götüren benimkilikle bağını belirtir. Sonuna kadar düşünülen benimkilik ölümlülüktür: yalnızca Ben ölür ve yalnızca ölümlü Ben'dir. ... Var-olmak-zorunda-olmak aynı zamanda ölmek-zorunda-olmaktır.”¹⁷³

Yaşamın tükenişi, ölümün tartışılmaz ve önlenemez varlığı karşısında korku ve endişe içerisinde olan Samed Vurgun'un şiirlerinde ölüm, korku ve ümitsizliğe bağlı olarak büyük bir ürperti ve buhranın doğmasına sebebiyet verir.

Şairin, ölüm temalı şiirlerinde en çok dikkati çeken hususlardan biri ölümün vakitsizliğine vurgudur. “Ömre son sözümü dememişem men” diyen şair dünyada yapacağı işlerin, söyleyeceği sözlerin olduğunu ifade eder. Samed Vurgun ölümü ifade ederken kış rüzgarı ve gece karanlığı tamlamalarından faydalanmıştır. Ölüm kış rüzgarı kadar ürkütücü, gece karanlığı kadar yok edicidir.

“Bir Ses” şiirinde yine ölümün vakitsizliğine dikkat çekilir:

“Qerib bir ses geldi bugün qelbimden:
Ömrün baharında öleceyem men...
Didib parçaladı bağrımı bu qem,
Üzüme boylandı elimde qelem!

¹⁷¹ Korkmaz, *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, s. 13.

¹⁷² Vurgun, *a.g.e.*, C. 1, s. 186.

¹⁷³ Emmanuel Levinas, *Tanrı, Ölüm ve Zaman*, (Çev: Işık Ergüden), Dost Kitabevi, Ankara 2011, s.49.

Of... Bu ses! Ne qeder ömrüme yaddır.”¹⁷⁴

İnsanın dünyaya bırakılmışlığı, ölümün kaçınılmazlığı, bireyin çaresizliği ve ölüm korkusu “bir ses” aracılığıyla şiire yansıtılır. Ölümün düşüncesi bile Samed Vurgun için gam, keder kaynağı olmaya kâfidir. “*Ölümlü olduğunu bilen insan, doğumu ile ölümü arasındaki kısa süre içerisinde kendini gerçekleştirme, projelerini hayat geçirme durumunda olan bir varlıktır.*”¹⁷⁵ Şair şiirde “Bahar”ın karşısına “ölüm”ü koyar. Böylece gençlik-ölüm tezatı gerçekleştirilir. Şairin hayata dair planları, yapmak istedikleri vardır. Bu durumda ölüm hayatın, arzuların düşmanı olarak algılanır.

Samed Vurgun, “Heyat Eşqi” şiirinde ölümün kaçınılmazlığını kabul eder:

“Gel qardaş! Çağırır bizi bu torpaq,
Ölümün gözüne nizeler sancaq.
Qerq olub getsek de qanlar gölünde,
Heyatı qoymayaq ölüm elinde.”¹⁷⁶

Modern şiirde ölüm metafizik endişe olarak yer alır. Samed Vurgun’un şiirlerinde ise ölüm metafizik endişe olarak gözlenmez. Şair “Heyatı qoymayaq ölüm elinde” der ve ölümü kabullenmekle birlikte yaşadığı sürece hayatı ölüme teslim etmemenin, hayattan elden geldiğince zevk almanın gerekliliğini vurgular. Ölüm endişesini, korkusunu yaşanan hayata önem vererek bastırmaya çalışır. Samed Vurgun’un şiirlerinde ölüm teması, ölüm-yaşama sevigisi tezatından hareketle işlenir. Şair ölümü yaşayan insanın hayatla ilişkisi bağlamında bir çıkmaz olarak ele almaktadır.

“Salam Dostum” şiirinde şair, ölümün vakitsizliğine değinmekle birlikte ölüm kavramını kişileştirerek onun insana, insanlığa verdiği zararı dile getirir ve ölümü düşman ilan eder:

“Ancaq zaman-zaman vaxtsiz ölümler
Döyür qapıları qurban isteyir.
Bezen açılmadan solur min hüner,
Ölüm qeh-qeh çekir, “güçlüyem” deyir!
Ölüm söylediyim o xain iblis
Bir düşmen yaranmış gözəl varlığa;
Ölümü öldürsün qoy ellerimiz,
O, qılınç çekmesin bextiyarlığa!”¹⁷⁷

¹⁷⁴ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 35.

¹⁷⁵ Ivan Soll, **Ölüm ve Felsefe**, İthaki Yayınları, İstanbul 2006, s.68.

¹⁷⁶ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 68.

Kurban isteyen, bin hüner solduran, güçlüyüm diyen, güzel varlığın düşmanı olan, bahtiyarlığa kılıç çeken “o hain iblis” ölümle savaşıma arzusundadır. “*Ölüm aynı zamanda benim olanaklarımın en aşırı ve mutlağıdır. Aşırdır, çünkü o, diğer tüm olanaklarımı kesip atar. Mutlaktır; çünkü insan, sevdiklerinin ölümü de dâhil diğer tüm kalp kırıklıklarının zaman içinde bir biçimde üstesinden gelebilir; oysa kendi ölümü onun yaşamının sonudur.*”¹⁷⁸ Samed Vurgun savaş metaforunu kullanarak söz konusu son’a yani ölüme karşı olan tavrını ortaya koyar. “Ölümü öldürsün qoy ellerimiz” diyen Samed Vurgun insanı, bireyi ölümü öldürme kudretine sahip bir varlık olarak sunar ve ölümün karşısına bu kez bireyi koyar.

Toparlayacak olursak; Samed Vurgun şiirinde ölüm teması olumsuz bir kavram olarak ele alınır. Ölümün vakitsiz ve kaçınılmaz oluşu gerçeğinin verdiği endişe, rahatsızlık şairi hayat ve birey aracılığıyla ölümle mücadele etme, savaşıma, onu yok etme arayışına sürükler. Samed Vurgun ölümün ezici gerçekliğini kabul etmekle birlikte yaşama sevgisini, hayatın değerini yücelterek ölümle baş etmeye çalışır.

3.8. Komünizm ve Sovyet Yönetimi Övgüsü

*“Tarixe bolşevik yazılsın adım!”**

Samed Vurgun'un şiirlerinde Sovyet yönetimi ve yönetimin politikasını, dünya görüşünü oluşturan komünizmin etkisi büyüktür. “*Devrimden sonra Sovyetler'de Komünist Partisi, bir süre, sanat alanında tek bir görüşün kabul edilmesini şart koşmamış ve biçimcilik gibi, fütürizm gibi akımları hoşgörü ile karşılamıştı. Ne var ki zamanla durum değişmiş ve Stalin döneminde, Parti sanat anlayışını kendi denetimine almak gereğini duymuştu.*”¹⁷⁹ Sovyet yönetimi sanatı devletin politikasını yaymada bir araç olarak kullanmıştır. Bir yaşam biçimi olan komünizm, güdümlü bir edebiyat çevresi yaratma amacındaki, aykırı seslere tahammülsüz bir yönetimle birleşince arka plana yönetimin fikirlerinin ve komünist yaşam biçiminin hâkim olduğu şiirler ortaya çıkmaktadır. Ahmet Oktay Sovyet dönemi edebiyat anlayışı için şunları ifade eder: “*Sovyet yazını ise, özgürlük yollarını açacak koşullardan doğmuştur ama, son kertede,*

¹⁷⁷ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 88.

¹⁷⁸ William Barrett, *İrrasyonel İnsan: Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme*, Hece Yayınları, Ankara 2003, s.227.

* Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 115.

¹⁷⁹ Moran, a.g.e., s. 52-53.

yazını toplumun dönüştürülmesine ilişkin uygulamada rol almakla görevlendirmiştir.”¹⁸⁰ Şairliğin ilk yıllarında şahsi konularda şiirler yazan Samed Vurgun Sovyet yönetiminin devlet güdümünde sanat yaratma gayreti sonucunda toplumsal konulara eğilmiş, yönetimin gölgesinde eserler vermeye başlamıştır.

Yaşanılan dönemin sanatçılar ve eser üzerindeki etkisine dair Şerif Aktaş şunları kaydeder: “İnsan tarafından meydana getirilen her eser, ortaya çıktığı zaman dilimine ait özelliklerden yararlanır ve dönemini farklı bakımlardan temsil eder. Çünkü o, döneminin ürünüdür. Metnin ortaya konulduğu döneme hâkim zevk ve anlayış eserin yapı, tema ve anlatımında kendisini hissettirir.”¹⁸¹ Sovyet yönetimi ve komünizm Samed Vurgun'un hayat felsefesini, şiir poetikasını önemli ölçüde etkilemiştir. Şair bazı şiirlerinde vatan, tabiat sevgisini, yaşama sevincini, ıstırabını komünizm ve yönetimin potasında eritip işlemiştir.

1928'den sonra şair, sosyal meselelere eğilmeye başlar. “S. Vurgun yaratıcılığında sosyalist realizminin tam formallaşması 1928-1932'nci illere tesadüf eder.”¹⁸² Samed Vurgun'un sosyalist realizm doğrultusunda yazdığı “Oktyabr”, “Andım”, “Uzaklara Doğru”, “İngişaf Yurdu”, “Aprel”, “Fanar”, “Raport” şiirleri özellikle Lenin yönetimini ve sosyalizmi yüceltmek için kaleme alınmış şiirlerdir.

Komünizm ve Sovyet yönetiminden bahsedilen şiirlerde yönetime yoğun bir övgü, özellikle Batı ülkeleriyle kıyaslama ve çare olarak gösterilen komünizm hâkimdir:

“Arkadaş, deyirler Efganda, Çinde
İnsanlar boğulur qanlar içinde.
Yene de hökm edir xain istismar,
Ağrıyan başların belaları var.
Her gün yeni bir derd, yeni bir elem,
Qartal pencelerde qehr olur alem.
Qehr olur insanlıq, qehr olur insan.

...

O qarlı dağlara kim açacak yol?

¹⁸⁰ Ahmet Oktay, **Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları**, İthaki Yayınları, İstanbul 2008, s. 51.

¹⁸¹ Şerif Aktaş, **Şiir Tahlili**, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 29.

¹⁸² M. Ferer, **Halk Şairi Samed Vurgun**, Azerbaycan Üniversitesi Neşriyatı, Bakı, s.53.

Komsomol ... komsomol ... yalnız komsomol ...”¹⁸³

“Her çağın kendine ait ortak nevrozu vardır ve her çağ, bununla başa çıkmak için kendi psikoterapisine ihtiyaç duyar.”¹⁸⁴ Samed Vurgun yönetim yanlısı şiirler kaleme alarak mevcut dönemin nevrozuna uyum sağlamıştır. Samed Vurgun'a göre dünyanın çeşitli yerlerinde görülen adaletsizliğin, derdin, kederin, zulmün çaresi komünizmdir. Komünizm “o qarlı dağlara” yol açacak umut ışığı olarak imlenir.

Samed Vurgun komünizm övgüsünü genellikle komünizmi kapitalizmle mukayese yoluyla gerçekleştirmektedir:

“Kapital mence qezedir, kindir,
Bir melek olsa da pek çirkindir.
Ne qeder varsa da dünyada bu ses,
Ala bilmem ki, men azade nefes.
Komsomol! Servete can verme, sakın!
O ilandır, ona sen durma yaxın.
Sene alqış, sene qüvvet, sene can,
Sene sönmez ebedi bir heyacan.”¹⁸⁵

Kapitalizm, çirkin bir meleğe benzetilmiştir. Bu benzetmeden şairin kapitalizme iki açıdan baktığını çıkarabiliriz. Birincisi kapitalizmin zenginleştirici özelliği, ikincisi ise bu zenginleşmeden toplumun sadece küçük bir kısmının faydalanmasıdır. Komünizm ve servet, zenginleşme arasındaki tezat “Komsomol” a seslenme vasıtasıyla gerçekleştirilir.

“Men de Bir Esger Kimi” şiirinde de kapitalizm ve komünizmi karşılaştıran Samed Vurgun, kapitalizmi çürük dişli bir yaratığa benzetir:

“Qoy
qarmış kapitalin
Çürük
ve laxlamış
dişleri ağarsın...
Qoy
onların
O ipek döşemeli
salonların

¹⁸³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 65.

¹⁸⁴ Viktor E. Frankle (2012) *İnsanın Anlam Arayışı*, Okuyanus Yayınları, İstanbul 2012, s. 143.

¹⁸⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 78.

her bextiyarlığı,
bütün varlığı
heçliye varsın!”¹⁸⁶

Samed Vurgun'un şiirlerinde kapitalizm eşitsizliğin, halktan kopukluğun simgesi olarak karşıt değer; komünizm ise eşitlik, adalet ve kardeşliğin simgesi olarak ülkü değer konumundadır.

Devlet yönetimine, fikirlerine gözlemci olarak kalmayan şair, bizzat Komünist Parti'ye üye olmuş, partide çeşitli yöneticilik görevlerinde bulunmuş, bu yolda aktif bir şahsiyettir. “Raport” şiirinde komünizmin yayılması, sağlamlaşması sürecinde seyirci kalmak istemediğini vurgulamaktadır.

“Men de
daş atmalıyam
Sosialist
Vetenimizin
temeline!”¹⁸⁷

“*Olsun inqılaba kanımız halal*”¹⁸⁸ diyen Samed Vurgun'un şiirlerinde komünizm ve mevcut yönetim; çalışmak, emek vermek, ıstırap çekmek, mücadele etmek, birlik ve beraberlik içinde olmak fiilleriyle bağdaşıklık göstermektedir:

“Terli terli su içmişdir, qanı donmuş bedende,
Gerek bütün burdakılar bir el kimi çalışaq,
Çetinliyin her qeydine, her derdine alışaq.
Qüvve bizim, motor bizim, torpaq bizim, su bizim.
Öz elimiz qursun gerek bu yurdda sosializm.”¹⁸⁹

Şiir “biz” odaklı kaleme alınmıştır: “çalışaq”, “alışaq”, “Qüvve bizim, motor bizim, torpaq bizim, su bizim”, “elimiz” ifadeleri birlikteliğin, kolektif ruh ve bilincin yansımasıdır.

Övgü yöntemlerinden en yaygını eskiyle mukayesedir. Şair, Sovyet yönetiminin iş başa gelmesiyle birlikte, toplumda meydana gelen değişiklikler üzerinde durur:

“Salam sene, işçi qadın!
Deyişmişdir bu gün adın.

¹⁸⁶ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 104.

¹⁸⁷ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 109.

¹⁸⁸ Samed Vurgun, **Seçilmiş Eserleri**, C. 3, Şerk-Gerb, Bakı 2005, s. 10.

¹⁸⁹ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 121.

Boynundaki o halqalı
Zencirleri atırsan

...

Bildim seni Oktyabr yaratdı,
İnsanlığın günü gündən
Çiçeklenib boy atdı.
Salam sene, azad qadın”¹⁹⁰

“Salam” şiirinde Azerbaycan kadınlarının Ekim devriminden önceki sıkıntıları, çektiği çileler ve devrim sonrasında Azerbaycan kadınlarındaki değişimi anlatılmaktadır. Devrimle birlikte kadınlar özgürleşmiş, toplumda bir değer ifade eden durma gelmiştir.

Şair, Sovyet yönetiminin lideri Lenin için de özellikle övgü şiirleri kaleme almıştır. Şairin “Güneş”, “parlayır”, “ilk bahar” kelimelerinin Lenin’i tasvir etmek için kullanması dikkat çekicidir.

“Yatmış güneş kimi sirri derinde
Mavzoley - Leninin büyük mezarı.
Parlayır onun da şefeqlerinde
Beşer taleyinin bir ilk baharı”¹⁹¹

Samed Vurgun Komsomol Poeması'nda da Lenin'e övgüler dizer:

“Lenin'in eksidir divarda duran,
Tarixde en büyük, en canlı insan.
Könülden könüle gezir emeli,
Onun trübunadan yükselen eli
Çağırır üsyana ezilenleri
Günler baş götürüb ahır ireli.”

Lenin'in ezilenleri koruyan, sahip çıkan büyük bir lider olduğu sürekli vurgulamaktadır.

Samed Vurgun baskıcı, despot bir yönetimin hüküm sürdüğü bir dönemde, çok çeşitli konularda, türlerde eserler vermiş, halkın duygu ve düşüncelerine tercüman olmayı başarmış bir şairdir. Bunu başarırken güdümlü bir edebiyat ve sanat çevresi yaratmaya çalışan, muhalif sesleri ölüm dâhil çeşitli yollarla susturmaya çalışan Sovyet yönetimine karşı çıkması düşünülemezdi. Samed Vurgun'u değerlendirirken yaşadığı dönemin

¹⁹⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 130.

¹⁹¹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 78.

şartlarını göz önünde bulundurmak, şair hakkında yapılacak tespitlerin daha doğru ve bilimsel olması bakımından önem arz etmektedir.

3.9. Uyum-Uyumsuzluk Paradoksu ve Tenkit

*“Ne tūfengin çaxmağdır, ne sūnbenin toxmağı”**

Samed Vurgun, Azerbaycan'ın değişim ve dönüşüm sürecinde yaşamış ve bu sürece aktif olarak katılmış bir şairdir. Ülkede yaşanan sosyal, kültürel ve siyasi bağlamdaki değişikliklerin sancılarını, ikiliği, çatışmayı yakından gözlemleyen şair her zaman yanında olduğu Azerbaycan halkı dâhil birçok kurum ve kuruluşu tenkit etmekten geri durmamış, yeni düzenle toplumda gözlenen paradoksu şiirlerinde işlemiştir.

Kolektif ruh ve bilince büyük önem veren ve toplumda olması gerektiğine inanan Samed Vurgun, bu zihniyete aykırı tutum ve davranışları tenkit etmiştir:

“Geceleri
banditlere
gülle daşıyan
O yöndemsiz qulunu;
Pirine tepik atan
Kendin o yoxsulunu.
Tanıyın Gencede
Heftesi tamam olmamış
Kendden şehere qaçan
Bir genç müellimeni;
Heç açmadı bu meni...”¹⁹²

İkinici Dünya Savaşı yıllarında yazdığı “Tikanlı Sözler” şiirinde Samed Vurgun aynayı kendi milletine tutmaktadır. Düşmanla iş birliği yapanlardan, korkaklardan, kolektif bilinçten uzak insanlardan şikayet etmektedir. Burada dikkat çeken nokta Samed Vurgun'un cephede düşmana yardım edenlerin yanı sıra köyden kaçan öğretmeni de eleştirmesidir. Şair toplumun her kesimi, her meselesi üzerine düşünmüştür.

* Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 14.

¹⁹² Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 123.

Samed Vurgun, toplum meseleleri üzerine düşünmekle kalmamış, meselenin kaynağını tespit etmeye çalışmıştır. Samed Vurgun Azerbaycan'ı da dâhil ettiği Şark toplumlarının zihniyetini, hayata bakışlarını mevcut coğrafyalardaki sorunun kaynaklarından biri olarak görmüştür.

“İnledi Şerq,
inledi...
Tunç esrlerin demir çengelinde.
Çiyini zer pagonlu şahların,
“göze görünmeyen allahların”
elinde
inledi Şerq.
Suların sesinde matem
ve göz yaşı dinledi Şerq...
Utanmadı,
Böyük Britanya lordları
Utanmadı,
Boynu zencirli
ve kirli
Şerqin
“halına yanmadı”¹⁹³

Şair, bilimsellikten uzak, tamamen maneviyata dayalı, onu da yanlış anlayan bir yaşam ve düşünce biçimini Şark toplumlarının inlemesinin ve göz yaşlarının sebebi olarak görmektedir. Pozitivizmin Samed Vurgun üzerindeki etkisinden söz etmemiz mümkündür. Şairin maneviyata uzak tavrı şiirden sezilmektedir. “Kızlıl Şerk” şiirinden Samed Vurgun'daki modernist dünya görüşüne ulaşabiliriz. Şair kendini bilme, tanıma, değerlerinin farkına varmanın önemini vurgulamaktadır. Bu ifadeler Samed Vurgun'un dünya görüşünün anahtar ifadeleridir.

Toplum merkezli bir poetikaya sahip olan Samed Vurgun, halkın selameti için her türlü fedakarlığı yapmış, sıkıntılar çekmiş, ancak hiçbir zaman bir karşılık beklememiştir. Varlığını halkın yoluna feda eden şair, para karşılığı eser veren sözde sanatçıları eleştirir:

“Pul verin! Çox verin! Men senetkaram!”¹⁹⁴

¹⁹³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 116.

¹⁹⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 164.

“Böyük Şairin Şerefine” şiirinde de mevcut sanatçıları eleştirir. Bunların “sanatkâr” kavramını doldurmadığını ifade eder:

“Böyükdür cahanda senetkar sözü...
Mence yaraşmayır çoxuna bu ad,
Meni bağışlasın sevgilim heyat!..”¹⁹⁵

“Yerinde sayandan senetkar olmaz!”¹⁹⁶ diyen şair sanatçıların kendini geliştirmeleri, değişikliklere uyum sağlamaları gerektiğini vurgular.

Samed Vurgun sadece sanatçıları değil, Azərbaycan'daki mevcut bilim dünyasını ve akademik çevreyi de eleştirerek henüz bir Azərbaycan tarihinin yazılmamasından yakınır:

“Elmi ucuz tutmaq olmaz!
O insandır, tebietdir,
Şübhesiz bir heqiqətdir.
Arif gerek meni qansın,
Tarixçilər qoy utansın!
Yazılmamış tariximiz
Tarihsiz mi yarandıq biz?”¹⁹⁷

Çarlık rejiminin çökmesiyle başa geçen Sovyet yönetiminin övgüsü Samed Vurgun şiirinde bolca görülür. Bu övgü şiirlerde farklılık göstermektedir. Şair bazen doğrudan Sovyet yönetimini överken bazen dolaylı bir yol tercih etmektedir. “Böyük Revolsiya” şiirinde şair Çarlık rejimini yererek Sovyet yönetimini yüceltmektedir:

“Üç yüz il, hey üç yüz il... Ac yalavac dolandıq,
Zencir, buxov taxıldı haqqın dodaqlarına.
Üç yüz il, hey üç yüz il... Çox qaynadıq, çox daşdıq.
Bizi ne göy dinledi, ne de zerli salonlar,
Hetta serildikse de, çarın ayaqlarına.”¹⁹⁸

Şiire eskiyi eleştirerek, yeniye yer açma düşüncesi hâkimdir. Çarlık yönetiminin halktan kopukluğu, o dönemde halkın perişanlığı üzerinde durulur.

“Xeyre-Şere Yaramaz” şiirinde toplum yararına hiçbir şey yapmayan mevki sahibi kişiler eleştirilir. Bu kişiler için “Ne tufengin çaxmağıdır, ne sünbenin toxmağı”, “Ne

¹⁹⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 228.

¹⁹⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 242.

¹⁹⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 238.

¹⁹⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 173.

ölüye pay gösterer, ne diriye hay verer”, “Sen ağaçda bir qurumuş, bir meyvesiz budaqsan” ifadelerini kullanan Samed Vurgun bu insanların nasıl yüksek mevkilerde olduğunu sorguluyor ve bu zihniyetteki insanların topluma verdiği zararı dile getiriyor. “Sen Utan!” şiirinde de söz konusu insanları ağır şekilde eleştirir:

“Sen Utan! Bellidir riyakarlığın!
Fitneden yoğrulmuş bütün varlığın.
Dünyada merdlikle dolanmışam men,
Sensen aralıqda min söz gezdiren...
Sensen asta-asta hiyleler quran,
Vezife başında yeyib quduran”¹⁹⁹

Şair, toplumdaki zihniyeti, eski yönetimleri, mevki sahibi insanları eleştirmiş, son olarak da eleştiri oklarını insanlığa yöneltmiştir:

“Dünya binasın qurandan beri
Seadet adlanan o güzel peri
Gel! - deye seslemiş qerineləri;
Yazıqlar olsun ki, hele insanlıq
Gelib qovuşmamış ona bir anlıq.”²⁰⁰

“Seadet”i insanlığa “gel” diye seslenen güzel bir periye benzeten şair, insanlığın saadete bir türlü ulaşamadığından yakınıdır.

3.10. Bunaltıdan Kaçış Yolu: Umut ve Bunaltının Kaynağı: Umutsuzluk

“Qara günün, ağ günü de var”^{*}

“İnsanın heyata kalmır hevesi”^{*}

Samed Vurgun gençlik dönemindeki bazı şiirlerini hariç tutacak olursak hem şahsının hem de Azərbaycan halkının geleceğine dair umudu şiirlerinde işlemiştir. Samed Vurgun şiirinde kara günün aydınlığa çıkması, gelecekte beklenen umudu işaret eder. “Ümidim özgedir yarına”²⁰¹ diyen şair umudun kendisi için önemini vurgular.

“Deyişecek o gün dövrən;

¹⁹⁹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 32.

²⁰⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 80.

* Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 58.

* Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 69.

²⁰¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 116.

Bu zilletler, bu möhnetler.”²⁰²

İnsanoğlu olmuş, tamamlanmış bir varlık değildir. Oluş halinde, değişimi/dönüşümü özünde barındıran varlıktır. “*Umut onun için bir yaşam biçimidir. O, geleceğe, yaşama, çevresine ya da başkalarına karşı umut için de bir bekleyiş halindedir. Bu bekleyiş onu Mutlak Gerçekliğe götürecektir olan bir varlık koşuludur. İnsanda varoluş duygusunu oluşturan şey umuttur.*”²⁰³ Samed Vurgun'un “Ordenli Qehremen” şiirinde umut beklenen, geleceğine inanılan bir liderdir.

“Parlayır alnında ezemet, vüqar
Üfüqda at kimi çapır buludlar.
Gülür tebietine göyçek qızı
Üfüqler qırmızı, göyler qırmızı.
Qırmızı bir cahan emelimizdir
Işığı yandıran öz elimizdir...
Uğurlar sene ey qoca kainat.
Yaşasın gelecek! Yaşasın heyat!”²⁰⁴

Kırmızı canlılığın, neşenin ve umudun rengi olmasının yanı sıra komünist rejimin de simgelerinden biridir. Şair mevcut rejimden umutludur.

Samed Vurgun şiirlerinde her fırsatta doğru, dürüst, faziletli bir insan olmanın toplum ve birey açısından önemini vurgular. Şair bu tarifin dışına çıkan, topluma zarar veren kişilere şöyle seslenir: “*Yumruğumuz ezecektir senin domuz burnunu!*”²⁰⁵

Çocuklar ve gençler Samed Vurgun'un şiirlerinde umudun simgesidir. Şair çocukları ve gençleri Azerbaycan özelinde insanlığı içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtaracak olan nesil olarak görür. Cavanlara Kitab, Bayram Qabağı, İki Körpe, Ömrümün Gündeliyinden, Bizim Gençliye, Qızcağız, Uşaq Bağçası, Azerbaycan Balası şiirleri Samed Vurgun'un çocuklara ve gençlere seslendiği şiirlerdir.

“Men kalbimle, ilhamımla öpmekdeyem bu gün sizi,
Ezber deyin şerimizi, temiz bilin dilimizi.
Bizim gençlik qaldıracak ulduzların qucağına
“Vaqıflere ilham vermiş şeir ve senet elimizi”²⁰⁶

²⁰² Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 107.

²⁰³ Emel Koç, “Bir Umut Metafiziği Olarak Gabriel Marcel Felsefesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2008, S. 18, s. 172.

²⁰⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 197.

²⁰⁵ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 8.

²⁰⁶ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 22.

Çocuklara ve gençlere, dillerine ve sanata sahip çıkmaları doğrultusunda öğüt veren şair, genç nesle önemli bir misyon yüklemektedir. Bu misyon Vakıf gibi büyük sanatçılara kaynaklık etmiş şiir ve sanatı yüceltip korumaktır. Samed Vurgun neredeyse her konuda olduğu gibi çocuk ve gençlere yazdığı şiirlerinde de kolektif ruhu, Azerbaycan'ın sahip olduğu değerleri vermek istediği mesajın içerisinde eritmiştir.

Şiirlerinde tezat, karşılaştırma önemli bir yere sahip olan Samed Vurgun, “Heyat Felsefesi” şiirinde felaketin karşısına saadeti ve gençliği koyar:

“Felaket qocalmış... Qartdır o köpek.
Onun sümükleri tez çürüyecek...
Seadet - genclikdir, adı gelecek!
Onun gözlerinde heyat eşqi var -
Var olsun gelecek! Var olsun bahar!”²⁰⁷

Şair gençliği, umudu, mutluluğu “gelecek”, “heyat eşqi” ve “bahar” kelimeleriyle bağdaştırırken; felaketi, umutsuzluğu “sümükleri tez çürüyecek kart köpek” olarak nitelendirmektedir. Samed Vurgun'un şiirlerinde şairin yaşam felsefesine ait izler bulmamız mümkündür. Samed Vurgun bu tezatla umuda olan inancını, hayata bakışını gençlere olan güvenini açıkça dile getirmektedir.

Samed Vurgun” Mene Bele Söyleyirler” şiirinde umudu güzel bir periye benzeten Samed Vurgun için umut dar günü, karanlık yolları aydınlatan meşaledir.

“Ümid! Mehribandır o gözel peri,
O bize dar günün kömek elidir.
O insan qelbinde yanandan beri,
Qaranlıq yolların bir meşelidir!”²⁰⁸

Yaşadığı olaylar, ülkesinin içinde bulunduğu durum gibi sebeplerden ötürü Samed Vurgun'un bazı şiirlerinde karamsarlık içinde olduğu, umudunu yitirdiği görülür. Şair yaşadığı dönemden hareketle insanlığı

“Ey insan! O yazık, o tökdüyün kan
Deyilmidir senden, deyimlidir can?!
O alçak işleri duydukça vicdan,
İnsanın heyata kalmır hevesi.”²⁰⁹

²⁰⁷ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 81.

²⁰⁸ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 98.

Kierkegaard, “Umutsuzluk kaçılmazdır.”²¹⁰ der. İnsan “sonsuzluk ile sonlunun, geçici ile kalıcının, özgürlük ile zorunluluğun bir sentezidir.”²¹¹ ve insan “kendi olma sürecini umutsuzluk içinde yaşar. Umutsuzluk bir açıdan insanın tinsel yönüyle tanımlanışının farkında olmayışdır. Umutsuzluğundan habersiz olan kişi tinsel bir varlık olduğunun bilincinde değildir.”²¹² Samed Vurgun içinde bulunduğu şartları sorgulayan, bu sorgulama doğrultusunda ruhî çalkantılar yaşayan, umutsuzluğundan “haberdar” olan bir şairdir. Özellikle gençlik yıllarında şairin bedbin, umutsuz bir ruh halinde olduğu bilinmektedir. Samed Vurgun şahsi problemler yerine genel, toplumu, insanlığı ilgilendiren konular üzerine düşünür, bedbinliğe sürüklenir, umutsuzluğa kapılır.

²⁰⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 69.

²¹⁰ Soren Kierkegaard, **Ölümcül Hastalık Umutsuzluk**, (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Ayntı Yayınları, İstanbul 1997, s. 10.

²¹¹ Kierkegaard, a.g.e., s. 26.

²¹² Kierkegaard, a.g.e., s. 39.

4. Dil ve Üslûp / Sembol ve İmge Dünyası

4.1. Dil

4.1.1. Şiir Dili ve Dile Dair Düşünceleri

Dil, “dil yetisine dayanarak toplum bireylerinin oluşturduğu bir sözleşme sonucunda ürettiği, bildiği ve kullandığı bir göstergeler dizgesi”²¹³, şiirin temel bileşenlerinden biridir. “Şiirde ve öteki yazın türlerinde kullanılan dil günlük dil kullanımlarından ayrıcalık gösterir.”²¹⁴ Şiirde kullanılan dil, bağdaştırmaları, kelime seçimi ve bağlam doğrultusunda günlük dilden ayrılır. Samed Vurgun da günlük dil edebi dil mevzusunda ve şiirde nasıl bir dil kullandığına dair görüşlerini çeşitli yazılarda kaleme almıştır.

“Poeziyanın dilini adi danışq dili ile eynileşdirenenler böyük sehvedirler.”²¹⁵ Samed Vurgun'a göre edebi eser, edebi esere mahsus sanatkarane bir dille yazılmalıdır. Edebi eserin dili, günlük dilden farklıdır. Ancak günlük dil edebi dilin kaynaklarından biridir. Samed Vurgun'u halkın en gözde şairlerinden biri olma özelliğine kavuşturan özelliklerinden biri şüphesiz eserlerindeki dil kullanımınıdır. Şair, günlük dil ile edebi dili birleştirmiş, sadelik ve açıklık Samed Vurgun şiir dilinin anahtar ifadeleri olmuştur.

Samed Vurgun'un şiirlerinde kullanılan dilin en önemli özelliği günlük dilden seçilen kelimelerin şairin sanatına özgü çeşitli bağdaştırmalar, imgeler ve söz sanatları vasıtasıyla edebi bir görünüm kazanmasıdır. “Samed Vurgun bedii dilin qarşısında umumhalq dilini inkişaf ettirmek kimi yüksek bir durduğunu da düzgün göstermiştir”²¹⁶ Samed Vurgun edebi dilin “böyük emosiyonal bir guvveye malik olmasını, ahenkdar, musikili, şairane olmasını”²¹⁷ hem de sade, anlaşılır, zengin olması gerektiğini vurgular.

Edebi eserlerde kullanılan dilin halkîlik temelinde vücut bulması gerektiği üzerinde duran Samed Vurgun şunları kaydeder: “Halkîlik ilhamın ve yaratıcılıq ahtarışlarının tükenmez hazinesi, gaynar ve gudretli bulağıdır.”²¹⁸ “Samed Vurgun halkîliği bedii dilin en başlıca hususiyeti, me'yarı saymış, hemişe ve her yerde edebi-bedii

²¹³ Mehmet Yalçın, *Şiirin Ortak Paydası I Şiirbilime Giriş*, İkaros Yayınları, İstanbul 2010, s.23.

²¹⁴ Ünsal Özünlü, *Edebiyatta Dil kullanımları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s.13.

²¹⁵ Samed Vurgun, “Oktrbra”, *Boprosi Bolışogo İstküsva*, 1953, s. 142.

²¹⁶ Afat Gurbanov, *Samed Vurgun Bedii Eserlerin Dili ve Üslubu Haggında*, Bakı 1961, s.5.

²¹⁷ M. Arif, *Böyük İdealler Şairi*, *Edebi-Tenkidi Makaleler*, Bakı 1958, s.49.

²¹⁸ Samed Vurgun, “Dahi Senetkar”, *İnkılap ve Medeniyet Jurnalı*, No: 4, 1948, s.138.

eserlerin dilinde halkîliği yüksek kıymetlendirmiştir.”²¹⁹ Komsomol Poeması'nda anadilin şiirde yer alması gerektiğini belirtir ve anadili küçümseyen şairleri eleştirir:

“Neden bu torpağın şirin lehcesi
Şairem deyene bigane kalsın?

...

Neden söylemesin anadilile
Öz odlu nitkini yoldaş komissar?
Türkce danışmasın sevgilisile...
Bu menhus adetde büyüklük mü var?
Menden incimesin yoldaş komissar!”

Şair, edebi dilin sade, açık, halkîliği esas alan bir mahiyette olmasının yanı sıra edebi dilin manalı olması gerektiğinin de altını çizer: “*Muhtelif esrlerde, muhtelif ölkelerde, muhtelif seraitde yaranan her bir hekikiedebiyatın esil ruhu, esil közelliği onun me'na közelliği olmuşdur. Her büyük edebiyat büyük me'nalaredebiyatıdır.*”²²⁰ Bir başka yazısında şair şunları kaleme alır: “*Men bütün eserlerin her şeyden evvel me'na közelliği karşısında perestiş etmeye adet etmişem. Çünkü her bir közelliğin ömrü me'na közelliğinin ömrü geder uzun olabilmiz.*”²²¹

Edebi dilde âhengin ve musikinin önemi üzerinde duran şair, musiki ve şiirinin birbirine çok yakın sanatlar olduğunu düşünür. “*Samed Vurgun'un her bir mısrası, beyti, bendi, ele bil ki hususi olarak bestelenmek için yaratılmıştır.*”²²² Samed Vurgun'un musikiye önem vermesinin sebeplerinden biri şairin eserlerinin kalıcılığını, yazdıklarının kolayca geniş kitlelere yayılmasını istemesidir: “*Yaz ey Vurgun ki, her şe'rin, sözün yadigar olsun*”²²³ Eserlerin musikiye uygun olması bu durumu kolaylaştıran bir unsurdur.

Şair, şiirde yabancı dillerden kelime alma işine mesafeli yaklaşır: “*O, ister halk dilinden isterse de başka halkların lüget terkibinden söz kötürmek meselelerine çoh ehtiyatla yanaşmağı telep etmiştir. Dilin saflığı ve temizliği geydine galarak Samed Vurgun müeyyen ehtiyaç olmadan başka dilin sözünden istifade etmeyi bedii dilde zererli bir hal saymıştır.*”²²⁴

²¹⁹ Afat Gurbanov, **a.g.e.**, s.6.

²²⁰ Samed Vurgun, “*Böyük Senet Eserleri Uğruna*”, **Edebiyat Gezeti**, 31 May 1946, s. 3.

²²¹ Samed Vurgun, “*Azerbaycan Edebiyatının Kelecek Vezifeleri*”, **Edebiyat Gezeti**, 27 İyun 1945.

²²² Gurbanov, **a.g.e.**, s.13.

²²³ Samed Vurgun, **Sözün Şöhreti**, Eserleri, 2. Cilt, 1960, s. 179.

²²⁴ Gurbanov, **a.g.e.**, s.15.

Dilde Azərbaycan Türkçesinin dəyərlərinin, zənginliyinin farkına varılmasını və eserlərdə başarılı bir şəkildə işlənməsini istəyən Samed Vurgun, kendi dillərini buraxıb başqa dillərlə yeni ifadə tərzləri yaratmaya çalışanları eleştirir: *“Bizim bedii yazıcılarımız bəzi Rus və ecnebi sözləri işlədərək ortaya bir 'yenilik' çıxarmak isteyirlər. Lakin bunlar bir yenilik deyil, bunlar bizim şe'rimizin horlamak, şe'rimizin sahib olduğu közel Azərbaycan dilini pozan onu barbarizmə aparan təşəbbüslərdir ki, biz bunlarla ciddi mübarizə etməliyik.”*²²⁵

*“Doğrudur biz Arapçılıq, Farsçılıq ilə mübarizə aparmışıq. Ancaq bir şeyi unutmak lazım gəlir ki, bizim dilimizdə min ildən beri vətəndaşlıq hüququnu qazanmış Arap-Fars sözlərini dilimizdən çıxarmamalıyıq. Hekiket, edalet, maliye sözü işlətmışıq və bunu xalq bilir. Bedii edebiyatımızda da vardır. Ne üçün bu sözlər dilimizdə kalmasın?”*²²⁶

Samed Vurgun şiirində dil, xalqın günlük dili və xalq edebiyatı, Klasik edebiyat və yabancı dillərdən gələn xalqın geniş ölçüdə kullandığı, işlənmiş kelimələr olmaq üzere üç kaynaktan beslənir.

Şairin şiirlerinde kullandığı dilin temel kaynağı xalqın günlük hayatta kullandığı dildir. Geniş kitlelərə ulaşmayı amaçlayan şair bunu halka yabancı olmayan, xalqın benimsədiği bir dilin işlənməsi vasitəsiylə yapması gerektiğinin farkındadır: *“Halktan öyrənmeden böyük poeziya yaratmaq olmaz.”*²²⁷ Samed Vurgun xalq dilini mukaddəs bir menba olaraq adlandırır. Xalq dilinin sadeliği və mana bakımından zənginliyi Samed Vurgun'un xalq dilinə bağlılığının temel səbəbidir.

Xalq edebiyatını xalqın yarattığı zəngin bir kaynak olaraq gören Samed Vurgun xalq edebiyatının dilində də faydalanmışdır. *“Heyatın esil hekiketləri, milyonla insanların sevinç və ıstırabı bu edebiyatta tapıldığı kimi, en közel, en semimi, Azərbaycan dilinini közel ifadə nümunələri də yaşamış olduğumuz iktisadi, içtimai hayatımızın bedii obrazları da xalqımızın muhtelif dövrlərindəki bedii zevkləri də bu zəngin el edebiyatında istenilən qəder vardır.”*²²⁸ Bir başqa yerdə şair xalq edebiyatının önəmini vurgulamak için şunları kalemə alır: *“Şairin öz eserləri üçün eks etdiyi zəngin poetik dilin tükenmez menbei xalqın geniş, şirin, obrazlı dilidir, el edebiyatının dilidir.”*²²⁹

²²⁵ Samed Vurgun, "Oktyabr və Azərbaycan Edebiyatı", **İnkılap və Medeniyyət Jurnalı**, No: 11-12, 1934, s.3.

²²⁶ **Samed Vurgun Nutku**. Azərbaycan SSR Baş Sovetinin 2. Sessiyası 7-14 İyun 1939.

²²⁷ Samed Vurgun, "Sovet Poeziyası Hakkında", **Edebiyat və Medeniyyət Gazetesi**, 8 Yanvar 1955, s.5.

²²⁸ Samed Vurgun, "Oktyabr və Azərbaycan Edebiyatı", **İnkılap və Medeniyyət Jurnalı**, No: 11-12, 1934, s.3.

²²⁹ Samed Vurgun, "Oktyabr və Azərbaycan Edebiyatı", **İnkılap və Medeniyyət Jurnalı**, No: 11-12, 1934, s.4.

Şiir dilinde faydalandığı ikinci kaynak klasikler olan şair klasik eserlerin dilini ahenkli, lirik ve sade olması hasebiyle beğenir ve örnek alır.

Samed Vurgun, halkın günlük hayatta kullandığı, benimsediği yabancı kökenli kelimelerin şiir diline katkıda bulunacağını, mana bakımından zengin, çok yönlü bir dil oluşturulması hususunda söz konusu kelimelerin faydalı olacağını belirtmiştir: *“Heç bir vakt harici sözlerin dilimizde işledilmesi bu dili sıkıştırabilmez. Eksine olarak dil zenginleşebilir.”*²³⁰ İşlenmiş yabancı kökenli kelimelerin faydasından bahseden Samed Vurgun saf, hiçbir yabancı kelime içermeyen bir dilin olamayacağını gerekçeleriyle açıklar: *“Heç bir dil yalnız hezinesi hesabına yaşaya bilmez. Tebietde heç bir dil saf, temiz bir dil deyildir, çünkü bütün halklar arasında iktisadi, içtimai, siyasi elageler olduğundan diller birbirine tesir edir.”*²³¹

Gereksiz, halkın yaygın olarak kullanmadığı yabancı kelimelerin şiirde kullanılmasına karşı çıkan Samed Vurgun, bu durumun mevcut dili bozabileceğinin altını çizer: *“Artık bir sözün gelmesi dilin başına oyun açabilir.”*²³²

Sanatçı, şiirlerinde lirik, coşkulu bir dil kullanmıştır. Kuru, lirizmden uzak cansız bir dilin Azerbaycan'ın değerlerini ifade etmede yetersiz kalacağını düşünen şair şunları kaydeder: *“Yaşadığımız hayatın zengin alemini dolgun şekilde, zengin, yüksek emosiyonal ve ifadeli dil vasitesi ile köstermek lazımdır.”*²³³

4.2. Üslûp

Kısaca dilin şahsi kullanım biçimi olarak tanımlayabileceğimiz üslûp, Samed Vurgun'un önem verdiği, üzerine düşünüp çeşitli makalelerinde ele aldığı mevzulardan biridir. Samed Vurgun'un şiir serüvenindeki içerik değişiminden bahsetmiştik. Şairin şiirlerindeki üslûp özellikleri de zamanla değişiklik göstermektedir.

İçerik ve üslûp değişimi sanatçının şiirlerinde paralel olarak yürümektedir. İlk şiirlerinde yetiştiği çevrenin ve ilk gençlik yıllarında okuduğu şairlerin etkisi görülmektedir. Bu dönemde Aşık tarzı şiir geleneği ve Fuzûlî, Tevfik Fikret gibi şairlerin etkisi hissedilmektedir. Tasvirler bu dönemde şiirde önemli bir konumda olmakla beraber yüzeysel kalmıştır. Bu dönemki tasvirler şiirde adeta fon işlevi görmektedir. Birkaç istisna dışında dörtlük gençlik dönemi şiirlerine hâkim konumdadır. İlk dönem şiirleri

²³⁰ Samed Vurgun Nutku. Azerbaycan SSR Baş Sovetinin İkinci Sessiyası 7-14 İyun, 1939. **Stenografik Hesabat Kitabı**, Bakı: 1940, s.120.

²³¹ Vurgun Nutku. Azerbaycan SSR Baş Sovetinin İkinci Sessiyası 7-14 İyun, 1939. **a.g.e.**, Bakı: 1940, s.120.

²³² Vurgun Nutku. Azerbaycan SSR Baş Sovetinin İkinci Sessiyası 7-14 İyun, 1939. **a.g.e.**, Bakı: 1940, s.120.

²³³ Gurbanov, **a.g.e.**, s.18.

sembol ve imge bakımından zayıf görünmektedir. Samed Vurgun bu yıllarda duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmekte, tabiatı da şiirlerinde zenginleştirici unsur olarak kullanmaktadır.

1930'lu yıllara gelindiğinde Samed Vurgun'un şiirlerindeki üslûp, yine şiirdeki içeriğe bağlı olarak değişmeye başlamıştır. Bu yıllarda bir fikri aşlamak ve geniş kitlelere ulaşmak amaçlandığından ilk dönem şiirlerde görülmeyen poema, serbest nazım gibi anlatımı da içeren çeşitli nazım biçimleri kullanılır. Şairin şiir evreni imge ve sembole bağlı olarak genişler. Samed Vurgun'un şiirleri gerek kavramsal gerekse sözcüksel bazda zenginleşir. Sembol ve imgeler ikinci dönem şiirinde, özgür yaratma ortamının olmamasının da etkisiyle, daha yoğun olarak kullanılmıştır.

Genel hatlarıyla iki bölümde incelediğimiz Samed Vurgun üslûbunun her iki dönemde de görülen temel özelliği sadeliği, açıklığı ve lirizmidir. Samed Vurgun şiirlerinde her türlü söz oyunundan kaçınmış bir şairdir. Bu durumun şairin şiir dilinde anlam aramasıyla paralellik arz ettiğini belirtebiliriz.

Edebi eserde kısır, basit, derinliği olmayan ifadelerin yer almaması gerektiğini, zengin ve orijinal bir dil kullanımının edebi eser için zorunluluğunu vurgulayan şair, bu görüşünü Azerbaycan'a olan sevgisiyle birleştirir: *“Meğer ölkemizin tebiî servetlerini bu yohsul dille, bu soyuk ve cansız ürekle tesvir eden şairleri vicdan mehkemesi karşısında çekmek olmaz mı?”*²³⁴

Samed Vurgun'un şiirlerinde görülen en önemli üslûp özelliklerinden biri az sözle çok şey anlatma çabasıdır. Şair bu hususta Nizami'yi örnek gösterir: *“Nizami edebiyatta sözcülüğün ve manasız sözlerin amansız düşmeni idi. Şair az sözle büyük mana ifade etmeyi teleğ edirdi.”*²³⁵

4.2.1. Üslûba Dair Düşünceleri

Samed Vurgun üslûp ile ilgili fikirlerini açıklarken “menim qelbim”, “menim ruhum” ifadelerini kullanarak üslûbun subjektifliğinin önemini vurgular. *“Her bir şairin öz derin ferdi poetik üslûbu olabilir.”*²³⁶

Şair, Azerbaycanlı şairlerin üslûplarını değerlendirir: *“Bütün başka respublikalarımızda olduğu kimi, Sovet Azerbaycanının şairleri de vahid sosyalizm*

²³⁴ Samed Vurgun, "Balalarımız Üçün Közel Eserler Yaradaq", *Azerbaycan Mektebi Jurnalı*, No: 2, 1945, s. 2.

²³⁵ Samed Vurgun, "Nizami Gencevi", *Komünist Gazeti*, 15 Dekabr 1953, s.4.

²³⁶ Samed Vurgun, "Prava Poeta", *Literaturnag Gazeta*, 12 May 1953, s. 6.

realizm metodu ile işleyir, lakin başka başka tarzda yazırlar. Şairler öz yaratıcılığında en muhtelif poetik usullerden, en muhtelif ifade vasitelerinden istifade edirlir."²³⁷

Samed Vurgun sanatçıların kendilerine özgü, orijinal üslûplarının olması gerektiği üzerinde dikkatle durur ve sanatçıyı sanatçı yapan şeyin eserindeki orijinallik olduğunu belirtir: "Öz üslûbunu te'min etmek ve ona daima sadık yaşayıp yaratmak şair için seadetdir. Başkalarının söz düşünce ve duygu perdeleri altında gizlenip kalmak ise şair için felakettir."²³⁸ Bir başka yazısında ise üslûp konusunda şunları kaleme alır: "Her bir Sovet senetkarı öz eserinde yeni yaratıcılık yollarına el atmalı, öz nefesi ile edebiyata kelmelidir."²³⁹

"Çil Toyuğun Tek Yumurtası" şiirinde üslûpta orijinallığe dikkat çekilir ve birbirini taklit suretiyle ortaya çıkan eserler tenkit edilir:

"Ancaq düşündürür meni her zaman
Yazılmış bir şeir, bir yeni dastan...
Bezen qoyulmayı her söz yerine,
Şerimiz oxşayır biribirine...
Eyni xeriteler, eyni şekiller,
Xeyala açmayı yeni bir seher"²⁴⁰

Şahsi üslûba sahip olmak için sanatçıların belli şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Samed Vurgun'a göre şahsi üslûbun ilk şartı sanatçının anadiline tüm yönleriyle vakıf olmasıdır. "Yüksek ve zengin dil medeniyeti olmadan büyük fikirleri ve hisleri ifade etmek mümkün değildir."²⁴¹ Dilde "büyük imkânlar, büyük ifade vasiteleri gizlenmiştir".²⁴² Dilin bu imkân ve vasıtalarını derinlemesine bilmek suretiyle ancak şahsi üslûba sahip olunabilir.

Samed Vurgun'un şahsi üslûp için gerekli gördüğü ikinci husus sanatçıların eserlerini yazarken yeni yollar, kendilerine özgü yeni ifade tarzları aramaları, bunun için gayret göstermeleridir. Samed Vurgun üslûpla ilgili görüşlerini ifade ederken "menim sözlerim, benim ifadelerim"²⁴³ kelimelerini kullanmıştır. Bu ifadeler şairin üslûba akışının anahtar ifadeleridir.

²³⁷ Samed Vurgun, "Prava Poeta", **Literaturnag Gazeta**, 12 May 1953, s. 4.

²³⁸ Samed Vurgun, "Şairin Eşki", **Komünist Gazeti**, 12 İyun 1943, s.3.

²³⁹ Samed Vurgun, "Nizami Gencevi", **Komünist Gazeti**, 15 Dekabr 1953, s. 6.

²⁴⁰ Samed Vurgun, **Seçilmiş Eserleri**, 2. Cilt, Bakı: 2005, s. 10.

²⁴¹ Samed Vurgun, "Böyük Senet Eserleri Uğruna", **Edebiyat Gazeti**, 31 May 1946, s. 7.

²⁴² Afat Gurbanov, **a.g.e.**, s.36.

²⁴³ Samed Vurgun, "Tercüme Yaratıcılığı", **Edebiyat ve İnceneset**, 8 Mart 1958, s.3.

Şahsi üslûba sahip olmak için sanatçının kendisinden önce yazılmış, milli, edebi, klasik eserleri okuması, onların üslûp özelliklerini derinlemesine inceleyip kendi üslûplarını yaratmak için onlardan istifade etmeleri gerektiğini vurgulayan Samed Vurgun şunları kaydeder: “Biz onlardaki hususiyetlerden özümüzde yaratmak için onlardan, onların muhtelif priyomlarından istifade etmeliyiz.”²⁴⁴ Samed Vurgun klasiklerin taklit edilmemesi, onlardan istifade edilmesi gerektiğini ifade eder. Taklidi şahsi üslûbun düşmanı ilan eden Samed Vurgun bu konuyla ilgili olarak şunları kaydeder: “Senetin büyük bir düşmanı var: Yamsılamak. Yaradıcılığın gelbine sokulmak isteyen bir iblis de var: yaradılmaşlara yarınmak... Senet ezemet ve vugar demektir. Eğer senin dediğin hırdaca bir söz özüne mehsusdursa sen vugarlı adamsan! Senin dediğin büyük söz başkasınıdır, sen vugarsız adamsan! Demek ki sen senetkar değilsen!”²⁴⁵

Klasik eserlerin yanı sıra sanatçıların muasırlarının eserlerini de okuyup onların üslûplarına vakıf olmalarının zorunluluğunun altını çizer.

Samed Vurgun için sanatçıların mesleklerini sevmeleri şahsi üslûba sahip olmalarında önemli rol oynamaktadır: “Herkes öz peşesini²⁴⁶ sevmirse, buna karşı özünde büyük mehebbet alovu hissetmirse o heçbir şey yaradabilmez.”²⁴⁷

Sanatçıların yenilikçi zihniyete sahip olmalarının da şahsi üslûp için gerekli olduğu vurgulanır: “Dünya edebiyatının tarihi gösterir ki novatorluk²⁴⁸ her zaman muterekki edebi cereyanların başlıca hususiyeti olmuştur. Nizami mehz novator-senetkar olmuş ve edebiyata tamamiyle orijinal bir yolla getirmiştir.”²⁴⁹

Son olarak şahsi üslûp için sanatçıların kelimeler üzerinde titizlikle, uzun süre çalışmaları gerektiğinin üzerinde duran Samed Vurgun, kendisinin yazdığı bir şiiri defalarca değiştirdiğini, uygun ifadeyi bulana kadar kelimelerle oynadığını belirtir.

Sadelik ve samimiyet Samed Vurgun üslûbunun en önemli özelliğidir. Durdun Yıldırım Samed Vurgun’un bu özelliğini şairin çocukluk yıllarına bağlar: “Samed Vurgun, çocukluğunda içinde büyümüş olduğu sözlü edebiyat geleneğinin imkânlarıyla okul hayatında öğrendiği yazılı edebiyat geleneğinin zenginliklerini şiirinde birleştirmeye çalışmıştır. Dilinin akıcılığı, sadeliği ve işlediği temaların halkın anlayacağı biçimde

²⁴⁴ Samed Vurgun, "Oktyabr ve Azərbaycan Edebiyatı", **İnkılap ve Medeniyet jurnali**, No: 11-12, 1934, s.3.

²⁴⁵ Samed Vurgun, "Şairin Eşki", **Komünist** gazetesi, 12 İyun 1943, s. 5.

²⁴⁶ mesleğini.

²⁴⁷ Samed Vurgun, "Bedii Tenkit Bayrağını Yükseltilere Kaldırak", **Edebiyat Gazeti**, 5 Yanvar 1941, s. 6

²⁴⁸ yenilikçilik.

²⁴⁹ Samed Vurgun, "Nizami Gencevi", **Komünist** gazetesi, 15 Dekabr 1953.

ifade edilişi onun şiirinde göze çarpan başlıca üslûp özelliklerinden biridir.”²⁵⁰ Yetiştığı çevre, okuduğu şair ve yazarlar ve şahsi sanat gücü Samed Vurgun’un üslûbunu şekillendirmiştir diyebiliriz.

4.2.2. Slogan Dil ve Konuşma Dili

Sanatçıları yaşadıkları çevreden, içinde buldukları şartlardan bağımsız düşünmek olanaksızdır. Siyasi ve sosyal şartlar sanatçıların eserlerindeki, konu, dil ve üslûbu etkilemektedir. Sovyet dönemi Azerbaycan şairlerinden olan Samed Vurgun, sözünü ettiği şartları eserlerine yansıtmıştır. Azerbaycan’daki Sovyet işgali, Sovyet yönetiminin baskıcı tavrı, II. Dünya Savaşı şairin şiirlerini gerek içerik gerekse biçim açısından değişime/dönüşüme uğratmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında, şair ordunun, halkın moralini yüksek tutmak, Sovyetler Birliği’ne dâhil olan ülkelerin birlik ve beraberliğini sağlamlaştırmak doğrultusunda eserler yazmak durumunda bırakılmıştır. Samed Vurgun, Sovyetler Birliği’nin fikirlerini yaymak, daha fazla insanı “Sovyet düşüncesi”ne çekmek, Almanya ve Hitler’i yermek için eserlerinde bir slogan dil oluşturmuştur. “*Slogan, aslında bir savaş narâsı, bir hücum çığlığı demek! Ritim ve ton olarak yankılanışı akıl ve mantık tarafına seslenişten daha güçlü ve sürükleyici... Slogan bu haliyle, davaya taraftar katmak veya hasım yaratmak noktasında paketlenip ileri sürülen, kısa toplu ifade şekilleridir.*”²⁵¹ Alıntıladığımız şu dizelerde Samed Vurgun'un Almanya ve Hitler düşmanlığı, Sovyet yandaşlığı doğrultusunda geliştirdiği slogan dili açıkça görmekteyiz:

“Menim ahar çaylarımdan Alman atı su içmesin”²⁵²

“Koy boğulsun göy üzünde düşmenlerin teyyaresi

Kuduz dişli Hitlerin de öz içinde batsın sesi.

Aslanların, pelenglerin ovlağıdır benim yurdum,

Ana Veten, döşlerinden süd emmişdir Kızıl Ordum.

Gelme benim göylerime, kara bulud çekil geri!

Kaniçici faşistlerin mezarlıkdır yalnız yeri.

Yakın gelme karı düşmen! Döyüşlerde boy atdım men,

²⁵⁰ Dursun Yıldırım, **Türk Bitiği**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998, s. 270.

²⁵¹ Sabri Ülgener, **Zihniyet, Aydınlar ve İzmler**, Mayaş Yayınları, İstanbul 1983, s. 146.

²⁵² Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 54 .

Ayak basma torpağıma, od parıldar nefesimden.
Uçun kızıl şahinlerim! Göyler olsun meskeniniz!
Arxanızca göz dikmişdir sizin büyük Veteniniz!..²⁵³

1941'de yazılan bu dizeler, Samed Vurgun'un 1930'lu yıllarla başlayan özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında benimsediği üslûbu temsil gücüne sahiptir. Bu dizeler, Sovyet yönetimini övme ve II. Dünya Savaşı'nda Sovyetlerin savaştığı, düşman Almanya ve lideri Hitler'i yermenin esas alındığı, bilinçli ve güdümlü bir çaba ile abartıdan kaçınmadan, sert bir hitabet tonunun egemen olduğu bir üslûbun ürünüdür. Öyle ki şair, "Alman atı"nı bile düşman ilan eder. Almanya ve Hitler için "Kuduz dişli", "kaniçici faşist", "karı düşmen" gibi sert, hakarete varan ifadeler kullanmaktan geri kalmaz. Sovyetler Birliği için ise "Aslanların, pelenglerin ovlağıdır benim yurdum", "Kızıl Ordum", "Uçun kızıl şahinlerim! Göyler olsun meskeniniz" gibi olumluyıcı, övücü ifadeler kullanır. Samed Vurgun'un slogan dilin hâkim olduğu şiirlerinde Sovyetler Birliği ile düşmanları arasında mutlak bir tezattan söz edebiliriz.

Şairin ırkçılık aleyhinde, beynelmilelcilik temelinde kaleme aldığı şiirler yine slogan dil bağlamında değerlendirebileceğimiz eserlerdir. "Zencinin Arzuları" poemasını bu bağlamda inceleyebiliriz:

"-Men zenciyem, hem de ressam!

...

Bir torpaq övladı, bir ressamam men.

Gelin qanunları yazak yeniden!..."²⁵⁴

İrkçılığın ötelendiği, mevcut düzenin ve anlayışın değiştirilmesine dair düşüncülerin yer aldığı poemada bürünüyle slogan dil hâkimdir.

*"Şairin kimliği bir anlamda şiir dilinde saklıdır. Çünkü dil içerisinde mevcut olan unsurlar, şairin gizli benini anlatan öğelerdir. Gönderici durumunda olan şair, şiir dili içerisinde, mizacını, kültürünü, içinde bulunduğu ruh halini, niyetini, kendi kabuller dünyasına ait unsurları, alıcı durumundaki insanlarla kuracağı ilişkisini dilin sunduğu imkânlar arasından yapacağı seçkilerle belirlemiş olur."*²⁵⁵

Gerek geniş kitlelere hitap etme arzusu gerekse yetiştiği, etkilendiği edebi çevrenin etkisiyle Samed Vurgun, şiirlerinde konuşma dilini esas almıştır. Şair kendi

²⁵³ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 51.

²⁵⁴ Vurgun, a.g.e., C. 3, s. 262, 269.

²⁵⁵ Mitat Durmuş, "Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Şiirlerinde Işık ve Renk Unsuru", **Türkoloji**, C. XIV, S. 1, Ankara 2001, s. 239

kabuller dünyasına ait unsurları, bu doğrultudaki yani halkın benimsediği dili şiirlerinde kullanır.

"Kesilib kanadım, uçabilmirem
Eşq mebusuyam qaçabilmirem.
Heçkese derdimi açabilmirem,
Böyle halı çox perişan olmuşam"²⁵⁶

Samed Vurgun, sevincini, heyecanını, hüznünü, derdini konuşma diliyle kaleme almıştır. Şair, şiirlerinde kullandığı alışılmamış bağdaştırmalar, sembol ve imgelerle konuşma dilini zenginleştirmiştir.

4.2.3. Resim Dili

Samed Vurgun'un şiirlerinde tasvir önemli bir yer tutar. Kültürel belleğe, mili hafızaya dönüş malzemelerinden biri olan tabiat, şairin şiirlerinde resim diliyle şiirlerde yer alır. Şair, şiirlerinde adeta kalemiyle bir tablo çizer.

"Güneş doğdu, yayıldı,
Yatan eller yayıldı.
Açdı çiçekler güller,
Dile geldi bülbüller.
Qar, çovğun gözden itdi,
Dağlarda lale bitdi.
Qanadlandı buludlar;
Yerdeki elvan otlar
Cücerib boy atdılar,
Aleme naz satdılar.
Artdı suların sesi,
Sevindirdi herkesi."²⁵⁷

İlkbaharın gelişiyle birlikte tabiatın canlanması canlı tasvirlerle, teşhis ve intak sanatıyla adeta kalemiyle tablo çizer. Dağ, nehir, gül, bülbül ve güneş tüm görseelliği ve şiirselliğiyle esere yansır.

²⁵⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 22.

²⁵⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 68.

4.2.4. Sembol ve İmge Dünyası

Sembol üzerine bazı tanımlamalara yer vermemiz yerinde olacaktır: Ramazan Korkmaz sembolü şöyle tanımlar: “Sembol en genel tanımıyla kendisi olmayan'dır. Yani bir şey'in kendi anlamı dışında daima başka bir değeri, kavram'ı fenomen'i tanımlamaya yönelik bir anlam ve/ya anlam dizgeleri doğrultusunda kullanılmasıdır. ... Semboller, yerlerine geçtikleri şeyler'i tam bir benzeşme yerlerine geçtikleri şeyler'i tam bir benzeşme yerine gizli bir sezdirme ile raslantısal ve/ya geleneksel bir kabulleniş bağlamında temsil ederler.”²⁵⁸ Mitat Durmuş, “Sembolde göstergenin anlamı başka bir göstergeye yükletilerek verilir.”²⁵⁹ diyerek gösteren-gösterilen bağlamında sembolü değerlendirmektedir. Octavia Paz ise “Her ifade başka ifadeye gönderme yapar ve başka bir ifade tarafından açıklanmaya karşı çıkmaz. Simgelerin akıcılığı sayesinde sözcükler başka sözcükler tarafından açıklanabilirler.”²⁶⁰ diyerek sembollerin anlam bakımından zenginliğini, değişkenliğini vurgular. İmge ise sözü sıradanlıktan, tekdüzelikten, herkesleşmekten kurtaran, ona zengin ve öznel manalar katan bir tasarımdır: “gerçekliğin kaba ve ihlal edici kuşatmasından sıkılan ruhun; sonlu, sınırlı ve iğreti olandan; sonsuz, sınırsız ve aşkın olana açılmasıdır.”²⁶¹ İmge, dış dünyanın zihinsel tasarımıdır. “İmgenin görevi ayrı ayrı nesnelere biraraya getirerek bilinmeyeni bilinenle açıklamaktır.”²⁶² Sanatçıların, eserlerini sanat yapan, eserin orijinalliğini sağlayan unsurlardan biri de imgedir. Sembol bir şeyi işaret ederken, imge gösterir. Bir şeyin sembol olması için onun tasarım, uyum, bütünlük ve anlamlandırma sürecini geçirmesi gerekmektedir. Yani sembol geçmişe, birikime ve deneyime gönderme yapar. İmge ise 'anlık'tır, 'anlık'daki iletişim, etkileşim önemlidir. Sembol, gerçek ve mecaz olmak üzere iki boyutludur. İmge ise sembole göre daha çok katman içerir. Bu yüzden imgenin çözülmesi, sembole göre zordur. Sembol tamamlanmışken, imge her zaman yeni anlamlandırmalara ve yorumlamalara açıktır.

Sembolik ve imgesel anlatım Samed Vurgun şiirinde önemli bir yer tutar. Dönemin baskıcı şartları dolayısıyla bazı duygu ve düşüncelerini imge ve sembollerle ifade etmek durumunda kalan şairi bu konuda en önemli malzemesi tabiattır.

²⁵⁸ Korkmaz, **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, s.263.

²⁵⁹ Mitat Durmuş, "İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday Şiirinde İmge", **Turkish Studies**, 6/3 Summer 2011, s.745-762.

²⁶⁰ Ovtavia Paz, **Yay ve Lir Şiir Nedir?**, Era Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 121.

²⁶¹ Korkmaz, **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, s. 274.

²⁶² Gürkan Doğan, "**Şiir Dili, Bağntı ve Zayıf Sezdirimler**", **Bilgi**, Kış 2013, S. 64, s. 123-150.

4.2.4.1. Özel/Kişisel Sembolizm

Samed Vurgun'un şiirlerinde semboller genellikle çeşitli hayvanlardır. Şair hayvanları kişileştirmek suretiyle insanlara türlü mesajlar verir. Samed Vurgun'da özel/kişisel sembolizm çoğunlukla tenkit aracı olarak kullanılmaktadır. Şair böylesi bir anlatımla hem istediği yönde eleştiri yapmakta hem de yönetim dolayısıyla maruz kalacağı baskıyı ötelemektedir.

“Çil Toyuğun Tek Yumurtası” şiirinde şair kendine ve topluma hiçbir faydası olmayan kişileri tenkit eder:

“Ohucum! Çil toyuk getmiş dünyadan...
Arabir fikrime geldiği zaman,
Bezi insanlar da yadıma düşür,
Onların da ömrü bele ötüşür...
Onlar da bir fındık boyda iş görer.”²⁶³

“Çil toyuk”, “bir fındık boyda” iş gören kişilerin sembolüdür. Samed Vurgun için hüner sahibi olmak, bir şeyler üretmek, insana ve topluma faydalı olmak bir yaşam felsefesidir.

Samed Vurgun baskıcı Sovyet yönetiminin hüküm sürdüğü dönemde yaşamış bir şairdir. Yönetimin mutlak otorite kurmak amacıyla şairleri, yazarları, toplumun ileri gelenlerini baskı altına alması, muhalif seslere tahammülsüzlük ve güdümlü edebiyat yaratma çabası sanatçıların özgürce yazma, eleştirme haklarını ellerinden almış, sanatçıları sembollerle kendini ifade etmeye adeta mecbur bırakmıştır. “Fitne” şiirinde Samed Vurgun gelin-kaynana ilişkisi üzerinden yönetime karşı olan düşüncelerini dile getirir:

“Eh... ölüb getmedi birce bu karı,
Torpak da sevmeyir bu çal kaftarı...
Kurdla kıyamete kalacak deyen;
On ildir bu evin geliniyem men,
Yediyim, içdiyim bir kan oldu, kan,
Neler çekmemişem bu kaynanadan!
Bir ölüb getseydi azad olardım,
Mağıl adam olub ete dolardım.

²⁶³ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 13.

Açardım telesik o sandıkları,
Ordadır karının toyluk paltaları.
İpekden, kumaşdan sahlancı vardır,
Deyir toy gününden bir yadigardır...
Birce bu ağbircek ölseydi barı,
Alıb tikdirerdim o parçaları.
Hele hemayili, saati da var,
On ildir yanırım, ölmeyir kaftar”²⁶⁴

Şiirde gelin halkı, kaynana ise Sovyet yönetimini sembolize eder. Halkın Sovyet yönetimi altındaki bıkkınlığı, tükenmişliği, isyanı ifade edilir. Şiirde yer alan “ölüm”, “kan”, “palta” ifadeleri Sovyet yönetimini sembolize etmektedir.

4.2.4.2. Geleneksel Sembolizm

Samed Vurgun'un geleneksel sembolizminde kültürün, geleneğin ve mitolojinin etkisi görülmektedir:

“Kurbağalar fil olmakçın şişer, şişer, patlayar...”²⁶⁵

Fil; hükümdarlığın, ihtişamın, gücün ve kuvvetin sembolüdür. Kurbağa ise genellikle kötücül, iyileri doğru yoldan ayırmak için çabalayan bir unsur olarak sembolize edilir. Kurbağa tembel, işe yaramaz insanları, fil ise Samed Vurgun'un ideal tip olarak belirlediği hünerli, halkın yararına çalışan insanları temsil eder.

Samed Vurgun'un şiirlerinde yer alan bir diğer sembol kuştur. Kuş, özgürlüğü sembolize eder. Şairin şiirlerinde kuş, herhangi bir kuş türü öncelenmeden, narin, göçebe, iyi huylu olma özellikleriyle işlenir.

“Bilmem ve heyal ile oyandım yine erken;
Bir kuş ki uça düzlere, sehralara azad
Axşamları öz yurduna hesretle dönerken,
Çırpınmağa başlar yine ruhumdaki feryad”²⁶⁶

Şair, özgürlükten yoksun olduğunu, kendini kuşla karşılaştırarak ifade eder. Azerbaycan'ın, vatanının Sovyet işgali altında olması, milletin bağımsız olmaması şairi derinden yaralamaktadır. Öyle ki şair, kuşun özgürce uçup, sonra kendi yuvasına

²⁶⁴ Vurgun, a.g.e. C. 2, s. 28.

²⁶⁵ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 8.

²⁶⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 67.

dönmesini kıskanır. Burada sözü edilen yuva Azerbaycan'dır. Şairin ruhunda çırpınmaya başlayan feryat ise çaresizliğe işaret etmektedir.

Işığın, bilginin, bilgeliğin, iyiliğin, yaratıcı gücün, liderliğin, ilerlemenin, gelişimin bir sembolü olarak kullanılan güneş, şairin şiirlerinde daima olumlayıcı yanları ile sunulur. Kavurucu, yok edici gibi olumsuzlayıcı çağrışımlar bu sözcüğe yüklenmez.

“Artık oyanmışdı... Başlanmışdı hareket,
Harda hareket yaşarsa, orda yaşar bereket,
Karşı dağın göbeyinde zer kanadlı bir peri,
Gülümseyen gözlerle söyleyirdi 'ileri!'”²⁶⁷

Şiirin üçüncü dizesinde yer alan “zer kanadlı bir peri” ifadesini iki yönden açabiliriz. Gerçek, somut anlamıyla düşündüğümüzde “zer kanadlı bir peri” güneştir. Burada güneşin doğuşuyla birlikte şehrin uyanmasından, şehirde yaşayanların yeni bir güne başlamalarından söz edilmektedir. “Zer kanadlı bir peri”nin “ileri” şeklindeki seslenmesini, güneşin yukarıda ifade ettiğimiz sembolik anlamlarından da hareketle insanlara seslenip, onları çalışmaya, gelişime davet etmesi şeklinde yorumlayabiliriz. “Zer kanadlı bir peri”yi Sovyet lideri Lenin olarak da düşünmemiz mümkün görünmektedir. Lenin'i öven birçok şiir kaleme alan Samed Vurgun, onu halka ışık saçan, aydınlatan ve “ileri” diyerek yönlendiren bir şahsiyet olarak ifade etmiş olabilir.

Bayrak, geleneksel sembolizm bağlamında sıkça başvurulan sembollerden biridir. Özgürlüğü, vatan sahibi olmayı sembolize eden bayrak, ömrünün sonuna kadar Sovyet egemenliğinde yaşayan ve ülkesinin bağımsızlığını göremeden ölen Samed Vurgun için Sovyetlerin al bayrağını çağrıştırmaktadır:

“Bu bayrak ki ufuksuz denizlerden geçerek
Tutuldu güllelere kızıl kanlar içerek

...

O bayrak ki rengi kan, varlığı, kelbi kandır,
Milyonların elinde bir yenilmez kalkandır”²⁶⁸

“O bayrak ki rengi kan, varlığı, kelbi kandır” dizesinden Sovyetlerin güç ve baskı yoluyla iktidarını yürüttüğü ve bayrak elde ettiği anlamını çıkarabiliriz. “Kalkan” ifadesi ise söz konusu güçle bünyesindeki milyonları koruduğu mesajını vermektedir. Yani

²⁶⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 70.

²⁶⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 70.

“bayrak” Samed Vurgun için bağımsızlığı değil, Sovyetler Birliği'nin gücünü sembolize etmektedir.

Geleneksel müzik aletleri, Samed Vurgun şiirlerinde sembol olarak kullanılabilir:

“Bir şikeste neyem, bir kırık kaman,
Görmedim bir bela hesretden yaman,
Vurğun eller deyib ağlar her zaman,
Onun kaydasıdır, ağlasın gerek”²⁶⁹

Ney ve kaman Türklerin geleneksel müzik aletlerindedir. Vatan hasretini dile getiren şair, bunu kendisini kırık ney ve kamana benzeterek gerçekleştirmiştir. Bir tarafı kırık olan müzik aleti hiçbir işe yaramaz, istenilen sesi veremez, işlevsizleşir. Ney ve kaman burada, vatana ait olanı, gelenekseli sembolize etmektedir.

Su, arındırma, bilgi, yaşam kaynağı gibi kavramlarla özdeşleştirilir. Samed Vurgun şiirinde su, saflığa ve berraklığa işaret eder:

“Gederken sükuta gecenin kelbi,
Eşitdim sularda matem neğmesi.”²⁷⁰
“Deryada da korkunç, deli bir fırtına vardı.
Artık su karardı
Sevdalara hülyalara benzerdi bu akşam
Üfkümdeki her şam
Öz eksini salmışdı suyun bağrına, elan”²⁷¹

Samed Vurgun, şiirlerinde suyun yansıtıcı özelliği üzerinde durmaktadır. Su, çevresinde olan şeyleri olduğu gibi yansıtan bir unsurdur. Bu yansıma sadece somut bağlamda bir yansıma değildir. Şairin suya yüklediği bir imajdır. Yukarıdaki örnekte gecenin sessizliği, suya matem nağmesi okuması şeklinde yansır. İkinci örnekte ise suyun doğrudan yansıtma özelliği mevcuttur.

“Eski Türk halklarında ağaç ana, analar anası, hatta doğrudan doğruya insanların, kabilelerin, halkların ulu babaları gibi kendini gösterir.”²⁷² Ana ise koruyucu, besleyici özellikleriyle güvenli bir sığınak işlevindedir. Samed Vurgun'un şiirlerinde ağaç

²⁶⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 86.

²⁷⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 69.

²⁷¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 72.

²⁷² Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi**, C: 1, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s.179.

sembolü sıklıkla kullanılır ve koruyucu, değişim/dönüşüm geçiren kahramanın çıkış noktası, bilinçlenme yeri olarak dikkat çekmektedir.

“Anama sade bir sözüm var ancak;
Bir ağaç altında bir parça toprak
Ayır ki, yurd salım kölgesinde men,
Eyleşim, söz açak doğan seherden...”²⁷³

Şair, “Hesret” şiirinde ana-ağaç metaforu bağlamında bağımsızlık özlemini dile getirmektedir. Annesinden ağaç altında bir toprak parçası isteyen şair, oradan bağımsızlık yolculuğuna çıkacak, hem kendi hem de milleti adına değişim/dönüşümü gerçekleştirecektir. Ağaç, söz konusu değişim/dönüşümün başlangıç yeridir. Samed Vurgun, bağımsız yurt özlemini güvenli bir sığınak olarak gördüğü ağacın gölgesinden geleceğe umutla bakmaktadır. Doğacak seher, aynı zamanda özgürlüğün habercisidir.

“Dağ ve oba kültü, Türk mitolojisinde ritüellerin yapıldığı iduk (kutsa)l mekânlar olarak bilinirler. ... Dağların, iduk, ula vs. terimlerle anılması da onların kutsallık ve atalık işlevinden haber vermektedir. Dağa baba denilmesi”²⁷⁴ dağın önemini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Dağ sembolünü, ağaçla birleştirebiliriz. Dağ baba, ağaç ise anayı sembolize eder. Yani iki kavram birleşerek vatan kavramını oluşturan iki öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Samed Vurgun, Azerbaycan'ın güzelliklerini, kültürünü, değerlerini yüceltmek istediği şiirlerinde çoğunlukla “dağ” a yer verir. Dağın tıpkı ağaçta olduğu gibi koruyucu ve sığınak özelliği Samed Vurgun'un şiirlerinde görülür. Şair, “Dağlar” şiirinde dağ-ağaç metaforu bağlamında duygularını dile getirir:

“Zirvendeki söyüd göylere çatır,
Kölgesinde yorgun yolcular yatır;
Maralın, ceyranın min işve satır,
Su gönder bu yerde yanana, dağlar!”²⁷⁵

Burada ağaç ve dağ birlikte vatani sembolize etmektedir. Vatandaşlarını koruyan, savunan dağlar “su” ile de birleşince özgürlük alanı genişletilir. “Su” özgürlüğü, bağımsızlığı getirecek olan bir araç konumundadır.

“Türk mitolojik sisteminde onlarca değişik varyantta mevcut olan ateş veya ocak kültürünün başlıca fonksiyonu insanları, onların ailelerin beladan, hastalıktan korumak,

²⁷³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 170.

²⁷⁴ Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi**, C: 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 222, 227.

²⁷⁵ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 33.

hayvanların artışı ve evin bereketini sağlamaktır.”²⁷⁶ Ateş, ayrıca yaşamı, yaşanmışlığı, devamlılığı çağırır.

“Her gün dolaştığım ucsuz-bucaksız,
Odsuz, ocaksız,

Tikanlı çöllerin bir yolcusuyam”²⁷⁷

Çöl; yalıtılmışlığı, yaşanmışlıktan uzak olmayı sembolize eder. Samed Vurgun, "odsuz ocaksız tikanlı çöl" tamlamasıyla od ve ocağın hayatı, canlılığı, insanın yaşamasına uygun bir ortam için gerekliliğini vurgulamaktadır. Çöl, "od ve ocak"tan yoksun olma özelliğiyle insanı koruma, güvenliğini sağlama gibi vasıfları da içermektedir.

Turancılık, Samed Vurgun'da örtülü bir şekilde yer alır. Sovyet yönetiminin “Sovyet yaşayışı ve anlayışı” dışındaki görüşlere tahammülsüz tavrı, Samed Vurgun’un milli içerikli ülkelere dair düşüncelerini açıkça ifade etmesini engellemiştir. Şair, “Samur Çayı” şiirinde “Kızıl alma” ve “otag” sembolüyle “Turan” ülküsüne olan inancını ve umudunu ifade eder:

“Kızıl alma sallanacak yaşıl donlu budakdan,
Yasemenin ağ benizi, göz kırpacak uzakdan.
Bu gözellik dünyasının şairane seyrine,
Her insanın öz üreği çıhacaktır otagdan.”²⁷⁸

Türkler için hedefi, amacı, ilerlemeyi, birlikteliği, bütünleşmeyi sembolize eden “kızıl elma”, şairin şiirinde ilk bakışta manzaranın bir parçası, tabiatı oluşturan unsurlardan biri olarak yer almış, arka planda ise şairin zihnindeki, farklılık gözetmeksizin, geniş bir coğrafyada Türk dünyası oluşturma fikrine işaret etmiştir. Şiirde geçen “sallanacak”, “çıhacaktır” ifadeleri şairin söz konusu ülküye dair umudunu ve bu ülkünün şair için devamlılığını göstermesi açısından açar ifadelerdir. Samed Vurgun, “*Her insanın öz üreği çıhacaktır otagdan*” diyerek “otag” sembolüyle “kızıl elma”yı birleştirir. Otag, Türklerde devletin ve hükümdarlığın sembolüdür. Şair, her bireyin otagdan çıkmasıyla bağımsızlığa, Sovyet egemenliğinden, millet egemenliğine geçişe olan inancını yansıtır.

Samed Vurgun, şiirlerinde kullandığı geleneksel semboller vasıtasıyla kültürel belleğe, Azerbaycan'ın ve Türk dünyasının tarihine, geleneğine, değerlerine, imgelerine

²⁷⁶ Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi**, C: 2, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s. 116.

²⁷⁷ Vurgun, **a.g.e.**, C. 1, s. 73.

²⁷⁸ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 33.

ve sembollerine sığınarak öze/köke dönüşü gerçekleştirir. “Ortak kimlik ya da biz kimliği dediğimiz zaman bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği imgeyi anlarız”²⁷⁹ Şair, mutluluğu, huzuru, düşüncelerini, ülküsünü toplumsal kimliğiyle yansıtır. “Toplumsal kimlik olarak adlandırdığımız sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sisteminin kullanımı ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanır.”²⁸⁰ Mircea Eliade “İmgeler, ilk, örnekler, simgeler çeşitli şekillerde yaşanmış ve değerlendirilmişlerdir.”²⁸¹ Samed Vurgun, söz konusu yaşanmışlığı, Türk dünyasının kültürel simge sistemini, ortak bilgi ve belleği şiiirlerinin beslendiği en önemli kaynak haline getirir.

4.2.4.3. Radikal İmgeler

Daha çok fikrî ve siyasî söylem bağlamında kullanılan radikal imgeler keskin zıtlıklara dayanan eğretilmelerden kaynaklandıkları için yoğun zihinsel çatışmaların dile getirilmesi açısından işlev görmektedir. “Fazla heyecan unsuru taşımadığı için imge değeri düşük olan fakat metaforik güçlülüğü nedeniyle nesir diline ait konuları ifade etmeye pek elverişli bulunan radikal imgeler”²⁸² fikrî ve siyasî söylemin yoğun olarak yer aldığı Samed Vurgun’un şiiirlerinde yaygın olarak kullanılır.

“Ölüm bir iblistir, heyat bir melek!
Varlığı izleyir heçlik kölgelik tek...
Işık karanlıkla pençeleşerek
Yaşatmak isteyir cahanda bizi,
Güneş salamlayır irademizi!”²⁸³

Şiiirin tamamına zıtlıkların birliği hâkimdir. “İblis-melek”, “varlık-heçlik” ve “ışık-karanlık” kelimeleri Samed Vurgun’un hayat felsefesini yansıtmaları açısından önemlidir. Şiiirlerinde sürekli olarak ölümü olumsuzlayan, hayatı ise olumlu bir değer olarak yansıtan şair, ölümü “iblis, heçlik, karanlık”, yaşamı ise “melek, varlık, ışık” ifadeleriyle açıklar.

²⁷⁹ Jan Assmann, **Kültürel Bellek**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001, s. 132.

²⁸⁰ Assmann, **a.g.e.**, s. 139.

²⁸¹ Mircea Eliade, **İmgeler Simgeler**, Gece Yayınları, Ankara 1992, s. 208.

²⁸² Henry W. Wells, **Poetik Imaginery**, New York 1961, s. 121. (Korkmaz, **İkarosun Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı** kitabından alıntılanmıştır.)

²⁸³ Vurgun, **a.g.e.**, C. 2, s. 80.

Şiirlerinde yaşama sevgisine sıklıkla yer veren Samed Vurgun, “gece, karanlık, zülmet” ile “gündüz, parlak, od” kavramları arasındaki tezattan faydalanarak şiirdeki yaşama sevgisini pekiştirir.

“Zavallı! Bir dön de etrafıma bax!
Bir bax ki, geceler ne qeder parlaq!
Qaranlıq qelbinde sen dexi od yax,
Güneşli gündüzler doğar zülmetden.”²⁸⁴

“Gece, karanlık, zülmet” ölümü, umutsuzluğu; “gündüz, parlak, od” ise yaşamı ve umudu sembolize eder. Şair hayatın içinde olan her şeyi olumlu bir değer olarak algılar. Öyle ki güneşli günlerin zulmetten doğduğunu ifade eder.

4.2.4.4. Batık İmge

Dış dünyanın birey tarafından farklı şekillerde algılanmasına açık bir imge türüdür batık imge. “Benzeyen ve benzetilen unsurlar arasındaki ilişki, doğrudan kişileştirme ve tablolaştırma yerine, çekinik bırakılan görüntü mozaiğinin sezdirmeleri/imaları (intimate) üzerine kurulur. Bulanıklaştırılmış görüntülerin sezdirmeleri/imaları; daha çok zihinsel imgeleri harekete geçirdiklerinden, batık imge, felsefi söylem için de oldukça uygun bir zemin hazırlar”²⁸⁵ “Batık imgelerde bitki-insan arasındaki doğal ritim üzerine dikkatler çekilir.”²⁸⁶ “Batık imgeler doğanın ritmi ile insan varlığı arasındaki ortak tükeniş ve çözülüşün örtük diline gönderme yapar.”²⁸⁷

“Emerdim hüsnünden min ince duygu,
Sardı mı çöhreni hezan soyuğu?
Elvida, elvida daldığım uygu
İnanmam ölüm mü, röya mı yoksa?”²⁸⁸

Samed Vurgun, çiçekle kendi arasında diyalektik bir bağ kurmaktadır. Sonbaharın gelmesiyle çiçeğin solduğunu ve ölmek üzere olduğunu gören şair, kendisinin de yaşamının sonbaharında olduğunu ve öleceğini düşünür. Çiçek ve şair arasında doğal bir ritim yakalanmıştır. İkisi arasında bir paralellik söz konusudur.

“Benövşe” şiirinde yine bitki-insan etkileşimi mevcuttur:

²⁸⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 57.

²⁸⁵ Korkmaz, İkarosun Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, s. 289.

²⁸⁶ Korkmaz, İkarosun Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, s. 290.

²⁸⁷ Gürkan Doğan, a.g.m., s. 126.

²⁸⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 28.

“Üzünde gördüyüm ne intizardır!
Kelbinde Vakıf'ın sirrimi vardır?
Gel ondan söz açma, indi bahardır.
Bağrımı dönderme kana, benövşe!”²⁸⁹

Samed Vurgun'un en sevdiği çiçek olan “benövşe”, şiirde kişileştirilmek suretiyle konuşur. Benövşenin hüznü olması, Vakıf'tan bahsetmesi şairi de derinden etkiler. “Bağrımı dönderme kana, benövşe” diyen şair ve benövşe arasında yine doğal bir ritim ve paralellik yakalanmıştır. Samed Vurgun için “benövşe” ayna metaforu bağlamında değerlendirilebilir. Şair “benövşe”de kendini görür. Kendi ruh dünyasını “benövşe”ye yüklemiş, bitkiyle kendi arasında ruhsal bir akış sağlamıştır. Burada Vakıf'ın Samed Vurgun için öneminden de bahsetmemiz gerekmektedir. 1717’de Kazak ilinin Yukarı Salahlı köyünde doğan Molla Penah Vakıf, şiirlerinde Azerbaycan halkının gelenek, görenek ve milli değerlerini, bireyin iç dünyasını yansıtarak Azerbaycan Türk şiirine yeni bir soluk getirmiş ve kendisinden sonra birçok şairi etkilemiştir. Hem aynı toprağın insanı olmaları olmaları hem halkı temel alan eserler kaleme alması Samed Vurgun için Molla Penah Vakıf'ın önemini artırmıştır. Şairin, Molla Penah Vakıf'a olan sevgisi onun şahsını aşarak varlık âleminin farklı düzeylerinde der kendini gösterir.

4.2.4.5. Süsleyici ve Bayat İmgeler

*“Estetik açıdan fazla bir değeri olmayan süsleyici imgeler, benzeyen ile benzetilen arasında birebir nicelik benzeşmesi kurar. Genellikle benzeyen ve benzetilen unsurların her ikisi de aykırılığı içinde barındıran iki ayrı somut değerdir.”*²⁹⁰

“Deseler ki, göyde güneş kömür kimi karalır”²⁹¹

Burada güneşin batışıyla, kömür arasında somut görünümlü bir benzerlik kurulmuştur.

“Bayatlamış imgeler, aslında imge özelliğini kaybetmiş ve önceden belirlenmiş bir anlam düzeneğine sembol bağlamında yapılan yüzeysel göndermelerden oluşur. Genellikle gül-bülbül veya bahçe-bahar mazmunlarından yararlanır.”

“Ey arifler, nezer salın tebietin kurgusuna,
Şeyda bülbül keser mi heç gül yanından ayağını”²⁹²

²⁸⁹ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 244.

²⁹⁰ Korkmaz, İkarosun Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı, s. 298.

²⁹¹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 14.

“O yerler min heyal eyler, tebiet şere layikdir,
Öper bülbül seher tezden gülün yakut dodağından.”²⁹³

“Açılıb gülsün, ezizim, her çemen, her lalezar,
Solmasın, yavrum, a Leyla, novbaharın gülleri.

Şerimin kelbi keder koy saf olub gülsün heyat,
Ohşasın her ruhu, kelbi gülşenim bülbülleri.”²⁹⁴

Gül-bülbül-gülşen mazmunu, şairin beyit nazım birimiyle kaleme aldığı yukarıdaki üç örnekte de görülmektedir. Bu şiirlerde Samed Vurgun, hem içerik hem de şekil yönüyle Klasik edebiyattan etkilenmiştir. Özellikle gençlik dönemindeki şiirlerde gördüğümüz gül-bülbül-gülşen metaforu şairde o yıllarda yoğun olarak gözlenen Molla Penah Vakıf'ın etkisini göstermektedir.

4.2.5. Yinelemeler

Metnin bütününde bir değere sahip olan, farkındalık yaratan bazı kelimelerin tekrarlanması olarak tanımlayabileceğimiz yinelemeler “*yazın yapıtlarına bir estetik güzellik getirmek, çağrışımlar yaratmak, anlamları ve kavramları pekiştirmek için kullanılmaktadır.*”²⁹⁵ Yinelemeler, vurgulanmak istenen kişi, kavram, duygu vb. unsurların metinde öncelenmesini sağlar.

4.2.5.1. Sesbirimsel Yinelemeler

Sesbirimsel yinelemeler, kuramsal bazda metne bakılacak olursa metni çözümlenmede önemli anahtar ifadelerden biridir. Eserde yoğun bir şekilde kullanılan seslerin metnin bütünde bir işlevi, anlamı olduğu gerçeği yadsınamaz. Aliterasyon, asonans, redif ve uyak çeşitleri sesbirimsel yinelemelerin kapsamına girmektedir.

Samed Vurgun biçim olarak geleneksel şiirden yoğun olarak beslenmiştir. Redif ve kafiye geleneksel şiirimizin vazgeçilmezleridir. Samed Vurgun'un neredeyse bütün şiirlerinde ahengi sağlayan temel unsur redif ve kafiye-dir.

²⁹² Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 245.

²⁹³ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 234.

²⁹⁴ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 64.

²⁹⁵ Ünsal Özünü, *Edebiyatta Dil Kullanımları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001, s.115.

“O bayrak ki, ufuksuz denizlerden geçerek,
Tutuldu güller kızıl kanlar içerek.
Şarapaeller ötürken sağından ve solundan,
Bir çok döyüşden çıktı, kayıtmadı yolundan.”²⁹⁶

İlk iki dizede “-erek” sesi redif, “-ç” sesi yarım uyak; son iki dizede ise “-undan” sesi redif, “-ol” sesi tam uyak oluşturmak suretiyle eserin ahengi ve müzikalitesi sağlanmıştır.

Samed Vurgun redif ve uyağa öylesine sıkı sıkıya bağlıdır ki serbest nazımla yazdığı şiirlerde bile redif ve uyağa yer verir:

“Hereket!
Hereket
Bugün damarlarımı dolaşan
Bu kan
Heç de dünenkine benzemir, inan!
Feket, men yine
Enereke gecenin derinliyiye,
Her gün dolaşdığım ucsuz-bucaksız,
odsuz, ocaksız,
Tikanlı çöllerin bir yolcusuyam.”²⁹⁷

Üçüncü, dördüncü ve beşinci dizede “-an” sesinin, altıncı ve yedinci dizede “-ne” sesinin, sekizinci ve dokuzuncu dizede ise “-ak” sesinin yinelenmesiyle tam uyak, sekizinci ve dokuzuncu dizedeki “-sız” sesinin yinelenmesiyle de redif oluşturulmuştur.

Metin kendi içerisinde tutarlı, kendisine yeten, mevcut malzeme dâhilinde tahlil edilebilecek bir bütündür. Durum böyle olunca metindeki her öge metnin bütünde bir anlama ve işleve sahiptir. Metindeki hiçbir yapı raslantısal değildir. Bazı kelimelerdeki bazı seslerin belli anlamlar çağrıştırdığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda Samed Vurgun'un dillere destan olan “Azerbaycan” şiirinin en bilinen ve vurucu beşliğine, ünlü seslerin yinelenmesiyle oluşan asonans ve ünsüzlerin yinelenmesiyle meydana gelen aliterasyon açısından bakalım:

“El bilir ki, sen menimsen,
Yurdum, yuvam, meskenimsen,

²⁹⁶ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.129.

²⁹⁷ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.73.

Anam, doğma vetenimsen!
Ayrılar mı gönül candan?
Azerbaycan Azerbaycan!”²⁹⁸

Şiire dikkatli bir gözle baktığımız zaman “-m” ve “-n” sesinin çokça yinelendiğini görürüz. Billhassa birinci tekil iyelik eki olarak kullanılan “-m” sesi şairin Azerbaycan'ı benimsediğinin, onu içselleştirdiğinin göstergesidir. “-n” ses yinelemesi ise 2. tekil şahıs eki bağamında şiirde yer almıştır. Şair “-n” ses yinelemesi ile Azerbaycan'ı şiirinin muhatabı olarak alır ve ona seslenir.

Şiirdeki asonanslara bakacak olursak; metin “-a” ve “-e” ünlüleriyle örülmüştür. Ancak kalın ve baskın ünlü olan “-a”nın şiire hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Şair tok bir ses ve hitabet üslûyla ülkesine olan aşkını, sevdasını dile getirmiş, “-a” sesinin yoğun olarak kullanılmasıyla da bu duygusunu pekiştirmiştir. Azerbaycan toprağının bireyde çağrıştırdığı ifadeler, Azerbaycan sevgisi paralelinde gelişen duygu dünyası, bazı ünlü ve ünsüz seslerin yoğun bir şekilde yinelenmesi vasıtasıyla dile getirilmiştir.

4.2.5.2. Biçimbirimsel Yinelemeler

Biçimbirimsel yineleme en sık görülen yineleme türüdür. Şairin şiirlerinde görülen biçimbirimsel yinelemeler şöyle inceleyebiliriz:

4.2.5.2.1. Önyineleme

*“Bu yineleme, birbiri peşisıra gelen tümcelerın baş tarafındaki sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesiyle yapılır.”*²⁹⁹ Samed Vurgun'un şiirleri önyineleme açısından zengindir.

“Deseler ki, göyde güneş kömür kimi karalır,
Deseler ki, brilyant da hicran çekir, saralır,
Deseler ki, ay güneşden elli defe yekedir,
Deseler ki, pendir veren, kaymak veren tekedir,
Bütün bunlar bir yel kimi gelip geçer yanından.”³⁰⁰

²⁹⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.179.

²⁹⁹ Özünlü, a.g.e., s. 118.

³⁰⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 12.

Samed Vurgun dünyayı, yaşamı umursamayan kişileri tenkit eder ve “deseler ki” ifadesini dört dizenin de başında yineler. Böylelikle bu kişileri çoğunluğun karşısında yalnızlaştırır.

“Bu kuvvet yaşadır, şüphesiz bizi,
Bu kuvvet yaradır her şerimizi.”³⁰¹

Ritim ve vurgu önyinelemenin esasıdır. Samed Vurgun yukarıdaki önyinelemede hem şiirin ritimini sağlamakta hem de kendilerini yaşatan, şiirlerine kaynak olan güce vurgu yapmaktadır.

4.2.5.2.2. Ardyineleme

“*Bu yineleme, birbiri peşisıra gelen tümcelerın sonundaki sözcüklerin ya da sözcük gruplarının yinelenmesiyle yapılır.*”³⁰² Bir kadını tasvir ettiği “İnce Hanım” şiirinde Samed Vurgun ardyinelemeye başvurur:

“O bir bahar havasıdır, tez deyişen halları var;
Yanağında koşa koşa, küçük küçük halları var.
Dodakları çok incedir, dişleri var mercan kimi,
O sallanır, sığallanar canlar alan bir can kimi...”³⁰³

Şair kadında gözediği özellikleri vurgulamak için “halları var” ifadesini, benzetmelere dikkati çekmek için de “kimi” benzetme edatını yinelemiştir.

4.2.5.2.3. Bağlaç Yinelemesi

“*Bu yineleme, sözcükler arasında, bilinçli olarak, gerek aynı türden, gerek başka türden birçok kez bağlaç kullanmak biçiminde yapılmaktadır.*”³⁰⁴ Bağlaç yinelemeleri bağlanan kelimeleri dize içinde vurgulamak, önemini artırmak için kullanılmıştır.

“Ne zindan var, ne yumruq var, ne de din
Könlüm kuşu! Bir de dillen, bir de din,
Nizaminin, Fuzûlî 'nin, Vakıf'ın

³⁰¹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 10.

³⁰² Özünlü, a.g.e., s. 118.

³⁰³ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 16.

³⁰⁴ Özünlü, a.g.e., s. 117.

Gözel gözel yadigarı mendedir.”³⁰⁵

Samed Vurgun “Azerbaycan” şiirinde “ne ... ne” ve “de” bağlaçlarını yinelemeli olarak kullanmıştır. Birinci dizede “din” in hissedilmediği “ne” bağlacının yanı sıra “de” bağlacının da eklenmesiyle yapılmıştır. İkinci dizede ise “de” bağlacı fiillere vurguyu sağlamak için yer almıştır.

4.2.5.2.4. Zıt Koşut Yineleme

*“Bu yineleme, tümce ya da bölük başlarındaki sözcük ya da sözcük gruplarının, bölük ya da tümce sonlarında yinelenmesiyle yapılır.”*³⁰⁶

“Al meni yene al koynuna bugün,
Dola kollarımı boynuna bu gün.”³⁰⁷
“Yaşamak eşkiyle çırpınır ürek!
Alkış, bu mükeddes dileğe alkış!”³⁰⁸

Şair, “Heyal” şiirinde “al” fiilini, “Teze İl” şiirinde ise “alkış” kelimesini zıt koşut yinelemeli olarak kullanmış ve bu yolla söz konusu fiil ve ismi dize içerisinde öncelemiştir.

4.2.5.2.5. İkizleme

*“Tümce içinde aynı sözcüğün bağlaçla ya da bağlaçsız olarak yinelenmesiyle yapılır.”*³⁰⁹ Samed Vurgun “Bizim Gençliye” şiirinde ikizlemeye başvurmuştur:

“Sen ey insan küdretinin ilk beşiği büyük ana!
Pervaneler dolanmışdır etrafına yana-yana.
...
İnsanoğlu öz elmile semaları seyredecek,
Göyde yanan ulduzları çiçek kimi dere-dere.”³¹⁰

Burada zarf işlevi gören “yana-yana” ve “dere-dere” yinelemeleri buldukları dizede öncelenmiştir.

³⁰⁵ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 20.

³⁰⁶ Özünlü, a.g.e., s. 119.

³⁰⁷ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 25.

³⁰⁸ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 45.

³⁰⁹ Özünlü, a.g.e., s. 121.

³¹⁰ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 23.

4.2.5.2.6. Ek Yinelemesi

“Aynı yapım ya da çekim ekinin başka başka sözcüklerle kullanılmasıyla yapılır.”³¹¹ Samed Vurgun “Heyal” şiirinde “-dı/-di” bilinen geçmiş zaman ekini yinelemeli olarak kullanmıştır.

“O, göyler mülkünü salama geldi,
Getdikçe inceldi... Yene inceldi.
Sonra nökte kimi bulud daraldı,
Gözümden yok oldu, hava karaldı.”³¹²

Dörtlükteki “geldi”, “inceldi”, “daraldı”, “oldu”, “karaldı” kelimelerindeki bu yineleme şiire geçmiş zaman vurgusu katmıştır.

4.2.5.2.7. Çok Ekli Yineleme

“Bu yineleme, aynı kökten türemiş sözcüklerle yapılır.”³¹³ “Zerdüştün Hülyaları” şiirinde çok ekli yinemeye yer verilmiştir:

“Karanlık geceler dönüp gündüze,
Elveda deyecek karanlıklara...
...
Her günün, gecenin bir kanunu var.”³¹⁴

“Karanlık-karanlıklara” ve “geceler-gecenin” kelimeleri çok ekli yineleme oluşturarak şiirde ahenk ve ritime katkı sağlamıştır.

4.2.5.2.8. Koşut (Paralel) Yineleme

“Bir bölümde belli dize sonlarındaki sözcüklerin başka bir bölümde aynı yerlerde yinelenmesiyle yapılır.”³¹⁵ Samed Vurgun “Ala Gözler” şiirinde koşut yinelemeye başvurur:

“Deyir ki: -Dastandır heyat ezelden,
Ohunur alemde o varak-varak,
Daimi deyimlik ne siz ne de men.

³¹¹ Özünlü, a.g.e., s. 122.

³¹² Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 25.

³¹³ Özünlü, a.g.e., s. 121.

³¹⁴ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 182.

³¹⁵ Özünlü, a.g.e., s. 121.

Bizden bu dünyada hüner kalacak,
Ohunur alemde o varak-varak.”³¹⁶

Samed Vurgun “Ohunur alemde o varak-varak” hayatın geçiciliğinin, bu dünyada kalanın hüner olduğunun, hayatı benzettiği destandan okunacağını vurgulamaktadır.

4.2.5.3. Anlambilimsel Yinelemeler

“Birbirinin peşisıra gelen iki tümcede, ya da aynı bölükte ard arda gelen iki tümcede bir sözcüğün iki ayrı anlamda kullanılması”³¹⁷ olarak tanımlanan anlambilimsel yinelemeler Samed Vurgun'un şiirlerinde görülen yineleme türlerinden biridir.

“Sinem oldu bir yihılmaz söz dağı
Bir de eller görmeyecek göz dağı”³¹⁸

Samed Vurgun “dağı” kelimesine yeryüzü şekli olan dağa gönderme yapacak şekilde ve korkutma anlamındaki “göz dağı” tamlamasıyla kullanmak üzere iki farklı anlamda yer vermiştir.

4.2.6. Sapmalar

“Sözcüklerin seçiminde ve tümce içindeki düzenlenişlerinde kuralları çiğnemek mümkündür.”³¹⁹ İşte bu tür kullanımları sapma olarak adlandırabiliriz. Samed Vurgun'un şiirlerinde görülen sapmaları belirleyelim:

4.2.6.1. Yazımsal Sapmalar

“Şiirin yazı dilinde olan değişiklikler bu tür sapmaları içermektedir.” Samed Vurgun'un şiirleri yazımsal sapmalar bakımından zengindir.

“Gördüm
damarlarımı dolaşan
o köhne kanın
ve onu yaradan
köhne romantikanın
en heste kurdunu...

³¹⁶ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 46.

³¹⁷ Özünlü, a.g.e., s. 124.

³¹⁸ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 20.

³¹⁹ Zeynel Kiran - Ayşe Kiran, *Dilbilime Giriş, (Dilbilim ve Biçembilim)*, Seçkin Yayınları, Ankara 2006, s. 335.

Öldürdüm onu!

Öl-

dür-

düm!”³²⁰

“Raport” şiirinde yazımsal sapmaya örnek birçok kullanım mevcuttur. Şair ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı dizeye küçük harfle başlamış, “öldürdüm” kelimesini ise hecelerine ayırmak suretiyle üç dizede yazmıştır. Dizelerin sıralanışı da dikkat çekicidir. Dizeler alt alta gelecek şekilde yazılmamıştır. Samed Vurgun vurguyu artırmak, özellikle şiirde bu kısımlara dikkat çekmek için bu tarz kullanımlara yer vermiştir.

4.2.6.2. Anlamsal Sapmalar

Büyük şairlerde orijinal, akıl dışı bağdaştırmaların, öğelerin bulunduğu bir gerçektir. Genellikle bir dizimde; alışılmamış söz dizimi, alışılmamış sözcük seçimi ve bu eğilimlerin ikisinin de zorlanıp birden kullanılması durumunda sapmalar meydana gelir.

“Titreyirdi çemen, titreyirdi gül,
Ohurdu neğmeler sabaha bülbül,
Bükmüşdü boynunu saralmış bülbül,
Kohladım o yeri lalezar gördüm.”³²¹

Samed Vurgun yukarıdaki dörtlükte cansız varlıklara insana özgü özellikler yükleyerek anlamsal sapma gerçekleştirmiştir. Gülün ve çemenin titremesi, bülbülün sabaha nağmeler okuması, sararmış bülbülün boynunu bükmesi alışılmamış bağdaştırma örneğidir. Bu bağdaştırmalar Samed Vurgun'un zengin, geniş şiir evrenine işaret etmektedir.

4.2.6.3. Tarihsel Dönem Sapmaları

“Şairlerin çoğunda, salt, yaşadıkları tarih döneminde kullanılan dile bağlı kalmayıp şiirlerinde zaman zaman eski dönemlerdeki sözcükleri kullanmak (archaism), zaman zaman da yeni sözcükler yaratarak geleceğe girişimlerde bulunmak (neologism) gibi yönelimler görülür.”³²² Bu tarz kullanımlar tarihsel dönem sapmaları olarak

³²⁰ Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 109.

³²¹ Vurgun, a.g.e., C. 1, 29.

³²² Özünlü, a.g.e., s. 153.

adlandırılır. Samed Vurgun'un “Fuzûlî 'nin Derdi” şiiri tarihsel dönem sapmalarına örnek oluşturmaktadır.

“Ne odlar görmüsen bilsen,
Ezelden aşiq oldun sen,
Böyük ruhunla bir Türksen,
Muradın şemi yanmaz mı?”³²³

Fuzûlî 'ye ithafen yazdığı bu şiirin son dizesinde Samed Vurgun, “Muradın şemi yanmaz mı?” diyerek eski dönemlerde kullanılan “şem” kelimesine şiirinde yer vermiştir.

4.2.7. Atasözü ve Deyim Kullanımı

Halk deyiş ve ifadelerinden sıklıkla faydalanan Samed Vurgun'un şiirlerinde, atasözü ve deyimler de halkın günlük yaşamında yoğun bir şekilde kullanılan ifadeler olduğundan önemli yer tutar. Şair, okuyucuya vermek istediği mesajı, anlatmak istediği kişi ya da kavramı vurgulamak, pekiştirmek için atasözü ve deyimlerden faydalanmıştır.

“El içinde, doğrudan da, gözelce bir mesel var:
Kurbağalar fil olmaqçın şişer, şişer, patlayar...”³²⁴

Samed Vurgun yukarıdaki dizede geçen atasözüyle imgesel bağlamda bazı insanları eleştirmektedir. Burada filler ülkü değer, kurbağalar ise karşıt değer olarak metinde yer alır. Filler olmak istenilen, arzulanan insan tipini, kurbağalar ise bu yolda çaba gösteren ama başaramayanları imler.

Bazı şiirlerde aynı anlama gelebilecek atasözleri bir arada kullanılır:

“Ne tûfengin çaxmağdır, ne sünbenin toxmağı”
“Ne ölüye pay gösterer, ne diriye hay verer”³²⁵

“Hayra-Şere Yaramaz” şiirinde hiçbir işe yaramayan insanlar yukarıdaki iki atasözü vasıtasıyla eleştirilir. İki atasözü arasındaki “ne ... ne” bağlacının ortaklığı, söz konusu atasözlerinin hem anlamca hem de biçimce uyum içerisinde şiirde kullanıldığını göstermektedir.

Samed Vurgun vazife başındaki riyakar, fitneci yöneticileri tenkit ettiği “Sen Utan!” şiirinde bu tarz kişileri tenkit etmek ve “igid” olarak nitelediği halkın doğru yoldaki kararlılığını vurgulamak için atasözüne başvurur:

³²³ Vurgun, a.g.e., C. 1, 185.

³²⁴ Vurgun, a.g.e., C. 2, s.8.

³²⁵ Vurgun, a.g.e., 14, 15.

“Min su yeritsen de saman altından,
İgid baş verer ki, düşmez atından!”³²⁶

Şair yiğitliğin, kahramanlığın cinisyetten bağımsızlığını ifade etmek için “*Aslanın erkeği dişisi olmaz*”³²⁷ sözüne şiirinde yer verir. İnsan ilişkilerindeki etkileşimi ifade etmek için de “*İnek göz etmese, buğa sıçramaz*”³²⁸ sözünü kullanır.

Samed Vurgun'un şiirlerinde atasözü ve deyimler öylesine önemli yer tutar ki şair yalnız atasözlerinden oluşan iki dörtlük yazmıştır:

“Üreksiz ekilen yerler saralar,
Şitiller boy atıb bağça-bağ olmaz,
Her evi, qapını boran, qar alar,
İşıklı, istili bir ocaq olmaz.

Ovçunun könülsüz atdığı gülle
Ya torpaq sovurar, ya gözden iter.
Her kimi dindirsen soyuq bir dille
Baxıb yadlar kimi yanından öter...”³²⁹

Verdiğimiz örneklere baktığımızda şiirlerde ortak bir yön dikkat çekmektedir. Atasözü ve deyimler şiirlerde çoğunlukla kişi ya da kurumlara yöneltilen tenkidi pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır.

4.2.8. Metinlerarasılık

Metinlerarasılık kavramı ilk defa Bulgar asıllı göstergebilimci Julia Kristeva tarafından ortaya atılmıştır. “*Bir metnin doğrudan ya da dolaylı olarak, açıkça veya örtülü biçimde başka metin ya da metinlerle bağlantılı olması halinde metinlerarası ilişki doğar.*”³³⁰ Julia Kristeva'ya göre ise metinlerarasılık “*her metnin alıntılarlarından oluşma bir mozaiktir. Her metin bir başka metinden oluşma onun transformasyona uğramasıdır.*”³³¹

³²⁶ Vurgun, a.g.e., C. 2, 32.

³²⁷ Vurgun, a.g.e., C. 2, 50.

³²⁸ Vurgun, a.g.e., C. 1, s.148.

³²⁹ Vurgun, a.g.e., C. 2, s. 117.

³³⁰ Gonca Gökalp-Alpaslan, *Metinlerarasılıklar ve Gılgamış Destanının Çağdaş Yorumları*, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007, s.9.

³³¹ Tefrik Ekiz, “*Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı?*”, *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.: 47, 2007, s.124.

Samed Vurgun “Fuzûlî nin Derdi” şiirinde Fuzûlî 'nin meşhur “Usanmaz mı” redifli gazeline metinlerarasılık yoluyla göndermede bulunur:

“Ne odlar görmüsen bilsen,
Ezelden aşık oldun sen,
Böyük ruhunla bir Türksen,
Muradın şemi yanmaz mı?”³³²

Şair son dizede yazdığı “ Muradın şemi yanmaz mı?” ifadesiyle Fuzûlî 'nin “Usanmaz mı” redifli gazelinin ilk beyti ilişkilidir:

“Beni cândan usandırdı cefâdan yâr usanmaz mı
Felekler yandı âhumdan murâdum şem'i yanmaz mı”³³³

Fuzûlî bu beytinde sevgiliye beslediği aşkın karşılıksız kalması sonucu, çektiği cefadan bahseder. Bu karşılıksız aşk, aşığın ah çekmesine ve gökyüzünün bu ahın etkisiyle yanmasına sebep olur. Fakat dilek mumu bir türlü yanmaz.

Samed Vurgun Fuzûlî'nin beytindeki yanmak ve yanma olayının sebebi olan aşk kavramlarına yazdığı dörtlükte değiniyor ve “od” ve “aşk” arasında tıpkı Fuzûlî'nin beytinde olduğu gibi bir bağlantı kuruyor. En son dizede ise “Muradın şemi yanmaz mı?” diyerek yansılama aracılığıyla metinlerarasılığı gerçekleştiriyor.

Burada dikkat çeken nokta üçüncü dizede geçen “ Böyük ruhunla bir Türksen” ifadesidir. Kubilay Aktulum “*Metinlerarasının metne ortak ve adsız bir belleğin derinliğini kattığını*”³³⁴ belirtir. Samed Vurgun Fuzûlî'ye ithafen yazdığı bu şiirde milli bilinci yansıtır ve Fuzûlî gibi bir değeri ortak tarihsel ve kültürel belleğin bir parçası haline getirir, içselleştirir. Onu kolektif ruhun bir parçası yapar.

Samed Vurgun'un metinlerarasılık yaptığı bir diğer isim Tevfik Fikret'tir. Samed Vurgun'un özellikle gençlik döneminde Tevfik Fikret'in şiirlerini okuduğu ve ondan etkilendiği bilinmektedir. “*Tevfik Fikret de Samed Vurgun'un manzumelerinde müspet bakış açısıyla anılır. Vurgun, Fikret'i takip edilecek yolundan gidilecek bir şair olarak görür.*”³³⁵ Samed Vurgun “Ona” şiirinde gerek Fikret'in adını şiirinde anarak, gerekse şiirin içeriğinde Fikret'in şiirlerine yapılan atıf/göndermelerle metinlerarası bir bağ kurar. “*Gönderme bir eserin ya da yazarın adını anmakla yetinmek, böylece okuru o esere yönlendirmektir. Gönderme yapılan metnin anlamından yaralanarak, onu olumsuzlayarak,*

³³² Vurgun, a.g.e., C. 1, s. 185.

³³³ Sibel Üst, “Fuzûlî'nin 'Usanmaz mı' Redifli Gazelinin Yapısalılık Açısından İncelenmesi”, **Turkish Studies**, Volume 2/3 Summer 2007, s. 559.

³³⁴ Kubilay Aktulum, **Metinlerarası İlişkiler**, Öteki Yayınevi, İstanbul 2007, s. 265.

³³⁵ Ahmet Bozdağan, “Samed Vurgun'un Bakış Açısıyla On Bir Türk Şairi”, **Bilig**, Yaz/2005, S: 34, s.106.

*gönderme yapılan metnin içeriği ve simgelerinin tamamen karşıtı yaratılarak ya da o metnin anlamı tekrarlanarak göndermede bulunabilir.”*³³⁶ Gönderme alıntıdan farklı olarak bir satır veya bölüme değil, metnin bütününe yapılır.

“Yene hicran, yene derd galdı bize...
İşte, bundan meni sarsıtdı heyat,
İsteyer... İsteve varmaz bu ganad.
Lakin ümmid, o büyük dest-i kerem
Ohuyur gelbime bir başka senem:
Ki şebabin üzü bir gün gülecek,
Ağlayan gözleri ohşar, silecek,
Yeni bir sehneyi-ülfet doğacag.
Karalar zehrimi birden soğacag.
O zaman Fikret'i tegib ederek
Bu yahın dağları dümdüz gederek,
Ohuyup keçmişe lanet, yaşaram,
Tohunup göylere bir gün çoşaram
Meni mehv etse de fikrim elemim”³³⁷

Şair, “Ona” şiirinde “O zaman Fikret'i tegib ederek” dizesiyle Fikret'in adını doğrudan ifade eder ve Fikret gibi kendi yolunda devam edeceğini belirterek şairin “İzler” şiirine bir göndermede bulunur:

“Mübeşşer adımlarla ettim mürûr
Demin muztarib geçtiğim sâhadan;
Yolum aynı şey: Hep çakıl, hep diken;
Yürürdüm fakat ben mübeşşer, vakûr.

Geçerdim basıp bir takım izlere;
Eğildim, biraz dikkat ettim yere:
O izler benim, hep benim izlerimdi.”³³⁸

“O izler benim, hep benim izlerimdi” diyen Fikret'in izinden gidilmiştir. Ayrıca yürünen yolda çeşitli zorluklarla karşılaşılmasına rağmen, yılmadan, pes etmeden yola devam edilmesi metaforu da iki şiirde de benzer şekilde ifade edilmiştir.

³³⁶ Alpaslan, a.g.e., s. 17.

³³⁷ Vurgun, a.g.e., C.: 1, s.43.

³³⁸ Tefik Fikret, **Rûbab-ı Şikeste**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010, s. 274.

Söz konusu şiirdeki bir diğer metinlerarasılık Tefik Fikret'in “Tarih-i Kadim” şiirine yapılan gönderme vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

“Beşerin köhne sergüzeşinden
Bize efsaneler terennüm eden;
Bizi, âbâ-i bî-vücûdumuzun
Cevf-i mâzîde bir siyah ve uzun
Gece teşkil eden hayatından

...

Ve cebininde altı bin yıllık
Buruşukluklarla şüphelerle karışık

...

Hep felaket, elem yığınları!”³³⁹

Fikret, “Tarih-i Kadim”de geçmişini, geleneğini, kültür ve değerlerini inkâr eder, yok sayar, olumsuzlamak suretiyle eleştirir. Samed Vurgun'un “Ohuyup geçmişe lanet, yaşaram” dizesi “Tarih-i Kadim” şiirine gönderme yapmaktadır.

³³⁹ Tefik Fikret, **a.g.e.**, s. 431-432.

5. Şiirlerinin Yapı Bakımından İncelenmesi

5.1. Nazım Birimi

5.1.1. Dörtlük

Samed Vurgun şiirlerinin önemli bir kısmını dörtlük nazım birimiyle yazmıştır. İncelediğimiz 365 şiirin 165'i dörtlüklerden oluşmaktadır. Şiirlerdeki dörtlük sayısı birden başlayıp otuz sekize kadar çıkmaktadır. Dörtlükler en çok koşma nazım biçimi dâhilinde kullanılmıştır. “S. Vurgun yaratıcılığa goşma ile başlamıştır. Şair goşma şeklinden yaratıcılığı boyu istifade etmiştir.”³⁴⁰ Aşağıdaki tablolarda Samed Vurgun'un dörtlük nazım birimiyle yazdığı şiirlerin, aynı zamanda koşmaların kıta sayıları gösterilmiştir³⁴¹:

	1 Dörtlük	2 Dörtlük	3 Dörtlük	4 Dörtlük	5 Dörtlük
Şiir Sayısı	8	8	21	33	28

	6 Dörtlük	7 Dörtlük	8 Dörtlük	9 Dörtlük	10 Dörtlük
Şiir Sayısı	12	5	6	6	10

	11 Dörtlük	12 Dörtlük	13 Dörtlük	14 Dörtlük	15 Dörtlük
Şiir Sayısı	3	3	1	5	2

	16 Dörtlük	18 Dörtlük	22 Dörtlük	23 Dörtlük	24 Dörtlük
Şiir Sayısı	4	2	2	2	1

	25	38	Karışık
--	----	----	---------

³⁴⁰ Paşa Efendiyev, **Samed Vurgun ve Halk Yaratıcılığı**, Yazıcı Neşriyat, Bakı 1992, s. 24.

³⁴¹ Samed Vurgun, **Eserleri**, 5 Ciltte, Elm Neşriyat, Bakı 1985 " kitabında yer alan şiirlerden hareketle hazırlanmıştır.

	Dörtlük	Dörtlük	
Şiir Sayısı	1	1	6

Dörtlük nazım biriminin kullanıldığı şiirler hece ölçüsüyle yazılmıştır. Halk edebiyatını bilen, tanıyan ve etkilenen Samed Vurgun halk edebiyatında en çok kullanılan durak olan 11'li (6+5) hece ölçüsüyle şiirlerini kaleme almıştır.

5.1.2. Beyit

Samed Vurgun nadiren de olsa klasik edebiyatımızda çok sık kullanılan beyit nazım birimini kullanmıştır. Şair beyit nazım birimiyle 10 şiir yazmıştır. Beyit nazım biriminin kullanıldığı şiirler gazel nazım biçimi ve aruz ölçüsüyle kaleme alınmıştır.

	3 Beyit	4 Beyit	5 Beyit	6 Beyit	7 Beyit	10 Beyit	12 Beyit
Şiir Sayısı	1	1	2	1	3	1	1

5.1.3. Beşli, Altılı, ve Yedili (v.d.) Mısra Terkibinden Kurulu Şiirler

Samed Vurgun'un şiirlerinde en çok kullanılan ikinci nazım birimi beş, altı, yedi, sekiz ve daha fazla dizeden oluşan bentlerdir. Bu şiirlerde de ölçü olarak hece ölçüsü kullanılmıştır.

	Beşlik	Altılık	Yedilik	Yedi dizeden fazla olan şiirler
Şiir Sayısı	33	11	3	73

5.1.4. Serbest Nazım

Toplumcu gerçekçi şairlerin sıkça kullandığı serbest nazım Samed Vurgun'un da yoğun olarak başvurduğu bir türdür. Şair 59 şiirini serbest nazımla yazmıştır. Serbest nazıma genellikle şairin poemalarında rastlanmaktadır.

5.1.5. Poema

Kullanılan dil dolayısıyla şiir; olay örgüsü, kişiler kadrosu, zaman ve mekân unsurları dolayısıyla da roman-öyküden izler taşıyan, ne bütünüyle şiir ne de bütünüyle bir anlatı olan poema, şiirsel bir dilin kullanıldığı, sosyal ve siyasi şartların bireyin iç dünyasındaki etkisinin de yorumlandığı, modern çağın mesnevisi olarak adlandırılabilir.

Samed Vurgun Azerbaycan edebiyatında poema türünün öncülerindedir diyebiliriz. “Komsomol Poeması” (1931), “Macera” (1932), “Acı Hatireler” (1935), “Kız Kayası” (1935), “Aslan Kayası” (1935), “Bulak Efsanesi” (1935), “Talistan” (1935), “Besti” (1937), “Yazla Kışın Değişmesi” (1937), “Aydın Efsanesi” (1941), “Hürmüz ve Ehrimen” (1944), “Bakının Dastanı” (1944), “Zencinin Arzuları” (1948), “Muğan” (1948-1949), “Aygün” (1950-1951) poemaları Samed Vurgun'u Azerbaycan'da poema türünün bayraktarı yapmıştır. Şairin poemaların çoğu serbest nazımla yazılmıştır diyebiliriz. Sanatçının bazı poemalarının kafiye şeması mesnevi kafiye şemasıyla aynı olabilmektedir: aa/bb/cc/.

5.2. Şiirde Uyum ve Ahenk Unsurları

5.2.1. Ölçü ve Duraklar

“Şiirde ritimik bütünlüğün sağlanması, genellikle şiirde kullanılan vezin türünün yerine getirdiği bir görevdir.”³⁴² Samed Vurgun şiirlerinde söz konusu ritimik bütünlüğü sağlayan vezin hece ölçüsüdür. Şair en çok 11'li hece ölçüsünü kullanmıştır. (6+5) en yaygın kullanılan duraktır.

“Gel, ana yurdumun kızı, gelini, (6+5=11)

İndi hüner vahtı, geyret demidir. (6+5=11)

Sen de esirgeme kömek elini, (6+5=11)

Her sözün, söhbetin can melhemidir. (6+5=11)

Adın şerefli dir senin, ey kadın! (6+5=11)

Dâhiler anası çağrılır adın.”³⁴³ (6+5=11)

Duraklardaki bütünlük, şiirde ahengi ve ritimik düzeni sağlayan önemli bir unsurdur. Halk edebiyatını bilen, tanıyan ve icra eden Samed Vurgun'un şiirlerinde hece ölçüsü kusursuz bir şekilde uygulanır.

³⁴² Korkmaz, *İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı*, s.256.

³⁴³ Vurgun, *a.g.e.*, C.: 2, s. 49.

Beyit nazım biriminin kullanıldığı şiirler çoğunlukla aruzun “Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün” kalıbı ile yazılmıştır.

5.2.2. Kafiye ve Redif

Kafiye ve redif Samed Vurgun'un şiirlerinde ahengi ve ritimi sağlayan unsurların başında gelir. Şair neredeyse bütün şiirlerinde kafiye ve redife başvurur. Şairin şiirlerinin kafiye şeması genellikle şöyledir:

1. abab/cdcd/efef

2. aaba/ccdc/eefe

3.aaab/cccb/dddb

1. dörtlük

_____	beri	a
_____	men	b
_____	şeheri	a
_____	nezerlerimden	b

1. ve 3. dizeler arasında (-eri) ses benzerliğinden dolayı zengin kafiye, 2. ve 4. dizeler arasında ise (-en) ses benzerliğinden ötürü tam kafiye vardır.

2. dörtlük

_____	üzünle	c
_____	karşımda	d
_____	gündüzünle	c
_____	yaşımda	d

1. ve 3. dizeler arasında (-ünle) ses benzerliği redif, (-üz) ses benzerliği ise tam kafiye oluşturmaktadır. 2. ve 4. dizelerde (-şımnda) ses benzerliğinden ötürü zengin kafiye bulunmaktadır.

Beyit nazım birimiyle yazılan 10 şiirin kafiye şeması ise şöyledir:

1. aa/ba/ca/da (6 şiir)

2. ab/cb/db/eb (2 şiir)

3. aa/bb/cc/dd

4. ab/ab/ab

Samed Vurgun beyitle yazdığı şiirlerin 6 sını gazel, birini ise mesnevi nazım biçiminin kafiye örgüsü doğrultusunda yazmıştır.

Sonuç

Samed Vurgun, 20. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, “Sovyet Dönemi Azerbaycan Edebiyatı” olarak adlandırılan edebi döneme dâhil edilen bir şairdir. Her dönem kendi sanatını, eserini yaratır fikrinden hareketle Samed Vurgun'u yaşadığı dönemden bağımsız düşünmek olanaksızdır. Memleketi iki dünya savaşı, bir büyük ekonomik kriz ve Sovyetler Birliği işgali yaşamış olan şair konjonktürel şartları şiirlerinde yansıtmıştır.

Şairin şiir anlayışı, şiirlerinin izleksel kurgusu Sovyet yönetiminin tavır ve uygulamalarına göre değişiklik gösterir. Sovyet yönetimi 1924'e kadar sanatı, edebiyatı özgür bırakmışken 1924'te Stalin'in iktidara gelmesiyle sanat, edebiyat devlet güdümünde, devletin politikasını yarma amacıyla toplumu değiştiren/dönüştüren bir araç haline gelmeye başlamıştır. Bir yaşam biçimi olan komünizm, güdümlü bir edebiyat çevresi yaratma amacındaki, aykırı seslere tahammülsüz bir yönetimle birleşince arka plana yönetimin fikirlerinin ve komünist yaşam biçiminin hâkim olduğu şiirler ortaya çıkmaktadır.

Azerbaycan'ın ilk halk şairi unvanını almaya hak kazanan Samed Vurgun, Aşık tarzı şiir geleneğinin hâkim olduğu bir çevrede yetişmiştir. Saz çalan, koşma söyleyen, kış gecelerinde masallar dinleyen Samed Vurgun'un çocukluk döneminde oluşan bu edebî alt yapısı ilk gençlik yıllarında okuduğu Nizamî, Fuzûlî, Molla Penah Vaktif, Sabir, Mehmet Emin Resulzade, Tevfik Fikret, Abdülhak Hamid Tarhan ve Rıza Tevfik'in eserleriyle şekillenmiştir.

İlk şiirlerinde bireysel tema doğrultusunda değerlendirebileceğimiz aşk, ıstırap, bedbinlik, umutsuzluk, yabancılaşma, kaçış, sığınma gibi temaları işleyen Samed Vurgun'un gençlik dönemi şiirlerindeki bedbin ruh halinde altı yaşında annesinin vefat etmesinin, büyük bir aşkla bağlandığı, ilk aşkı olan Dürre'den karşılık görmeyişinin ve doğup büyüdüğü, tabiatla iç içe olan, içtenlik mekânı haline getirdiği köyünü bırakıp büyük şehire yerleşmesinin etkisi büyüktür. C. G. Jung'un anne arketipi doğrultusunda tespit ettiği annenin büyüten, besleyen, koruyan, kollayan misyonundan uzak kalan Samed Vurgun annesinden göremediği, eksikliğini hissettiği duyguları vatana sığınarak, vatani “anne” yerine koyarak gidermeye çalışmıştır. Samed Vurgun'un köyünden büyük şehire gelişi ise şairde “yurtsuzluk”a, “aidiyet hissi yoksunluğu” yaşamasına sebebiyet vermiştir. Samed Vurgun kente göçtüğü ilk yıllarda “gölgeler” olarak nitelendirdiği kalabalık içinde yalnızlık çekmiş, içe kapanmış, bedbin bir ruh haline sürüklenmiştir. Şair bu dönemde maneviyattan da uzaklaşmış, aidiyet karmaşası içerisinde yolunu bulmaya

çalışmıştır. Şairin şiirlerinde açıkça gördüğümüz bu ruh hali şairin ötelere çağırısına kulak vermesi ve “O Belde”lere gitmeyi arzulanmasıyla sonuçlanır.

Gençlik dönemini hariç tutarsak Samed Vurgun'un yaşama sevinciyle dolu, nikbin, kendine ve milletin hayrına işler yapmayı, bir eser bırakmayı yaşam felsefesi haline getirmiş bir şair olduğunu söyleyebiliriz. Sanatçının şiirlerindeki ölüm izleğini bu bağlamda değerlendirmemiz yerinde olacaktır. Ölümü yaşamın zıttı, iyiliğin ve güzelliğin düşmanı olarak şiirlerinde işleyen Samed Vurgun, ölümün kaçınılmaz olduğunun farkındadır. Bu yüzden ölüm karşısında çaresizdir. Ancak ölüme karşı isyankâr bir tavır takınır. Şair “Hayatı qoymayaq ölüm elinde” der ve ölümü kabullenmekle birlikte yaşadığı sürece hayatı ölüme teslim etmemenin, hayattan elden geldiğince zevk almanın gerekliliğini vurgular. Şair ölümün karşısına yaşamı ve güzelliği koyar. Samed Vurgun'un şiirlerinde ölüm metafizik endişe olarak gözlenmez.

Samed Vurgun güzelliğe aşık bir şairdir. Aşk ve güzellik kavramlarını “kadın” imajı tamamlar. Şairin şiirlerinde bu imaj şüphesiz ki eşi Haver Hanım'dır. Samed Vurgun için aşk, güzellik ve kadın hayatı anlamlandıran en önemli değerlerdendir.

Üniversite eğitimi için Moskova'ya giden, böylece Rus kültürünü, edebiyatını, yaşam biçimini yakından tanıma fırsatı bulan Samed Vurgun Sovyet yönetiminin baskısını iyice kendini göstermeye başladığı 1928 yılından itibaren toplumsal meselelere yönelmiş, Marksist anlayışın edebiyattaki yansıması olarak görebileceğimiz “Toplumcu Gerçekçilik” akımının imkânları doğrultusunda şiirler kaleme almıştır.

Vatanseverlik Samed Vurgun'un şiirlerinde en yoğun işlenen izlektir. Samed Vurgun'un şiirlerinde vatanseverliği kalbî ve fikrî vatanseverlik başlıkları altında incelemeyi uygun bulduk. Samed Vurgun'un şiirlerinde kalbî vatanseverlik Azerbaycan coğrafyasını, kültürünü, değerlerini, geleneğini, ve kolektif bilinci içerir. Şair modernist dünya görüşüyle kendinin, özünün, milletin değerlerinin farkına varma, kendilik bilinci oluşturma gayretiyle kültürel belleği esas alarak şiirler kaleme alır. Samed Vurgun'un vatanseverliği yalnızca insan odaklı değildir. Şair Azerbaycan'ın tabiatında, yetiştirdiği şairlerde geleneksel çalgılarında vb. Azerbaycan'ın kolektif ruhunu yakalar.

Fikrî vatanseverlik Samed Vurgun'un dönemin şartları gereği Sovyet yönetiminin güdümü doğrultusunda fikren bağlanmak durumunda kaldığı ancak vicdanen farklı boyutta olduğu dünya görüşünü karşılamaktadır. Komünist Parti'ye üye olan, Sovyet yönetiminin düzenlediği kurultaylara aktif olarak katılan Samed Vurgun komünist yaşam biçiminin, politikasının sadece Azerbaycan halkına değil tüm Sovyet halklarına

benimsetilmesi doğrultusunda hizmet etmek durumunda bırakılmıştır. Samed Vurgun özellikle İkinci Dünya Savaşı 'nda askerin moralini düzeltmek, halkın Sovyet yönetimine ve savaşın kazanılacağına olan inancını artırma misyonunu üstlenmiştir.

Baskıcı Sovyet yönetiminin yaşam tarzını değiştirme, kendi fikirlerini empoze etmeye çalışması Azerbaycan halkını geleneksel yaşam tarzları ve Sovyet tarzı bağlamında ikiliğe sürüklemiş ve ortaya uyum-uyumsuzluk paradoksu çıkmıştır. Samed Vurgun bu ikilemi ve çatışmayı şiirlerinde işlemiş ve bu paradoks onu toplumun aksayan yönlerini tenkite götürmüştür.

Tabiat Samed Vurgun'un şiirlerine çok yönlü olarak kullanılmıştır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını tabiatla iç içe geçiren, tabiatla kendi arasında organik bir bağ kuran Samed Vurgun hayatının ilk yıllarında yoğun bir şekilde hissettiği bu içten bağı yazdığı neredeyse tüm şiirlerinde belli eder. Samed Vurgun şiirlerinde tabiatı duyulan, hissedilen, üzerinde düşünülen bir varlık olarak ele alır. Nitekim tabiat unsurlarından hareketle şair vatanseverliğini, yaşama sevincini, hayat felsefesini ortaya koyar. Samed Vurgun'un tabiat temalı olmayan şiirlerinde de tabiat yoğun olarak işlenir. Bu tasvir aracılığıyla gerçekleştirilir. Samed Vurgun şiirinin arka planını tasvir oluşturur. Söz konusu şiirlerde tabiat adeta fon görevi görür.

Samed Vurgun'u Samed Vurgun yapan hususiyetlerin başında şairin şiirlerinde kullandığı dil gelmektedir. Şaire göre edebi eserin dili, günlük dilden farklıdır. Ancak günlük dil edebi dilin kaynaklarından biridir. Samed Vurgun'un şiirlerinde kullanılan dilin en önemli özelliği günlük dilden seçilen kelimelerin şairin sanatına özgü çeşitli bağdaştırmalar, imgeler ve söz sanatları vasıtasıyla edebi bir görünüm kazanmasıdır. Buna ek olarak şiir dilinin sade, açık, halkîliği esas alması, ahenge ve musikiye uygun olması da Samed Vurgun'un şiirlerindeki dil hususiyetlerinden biridir. Samed Vurgun şiirlerindeki lirizmin kaynağı kullanılan dildir. Şairin şiirlerinde dil üç kaynaktan beslenir: Halkın günlük dili ve halk edebiyatı, Klasik edebiyat, yabancı dillerden gelen halkın geniş ölçüde kullandığı, işlenmiş kelimeler. Samed Vurgun dilde Azerbaycan Türkçesinin değerlerinin, zenginliğinin farkına varılmasını, eserlerde başarılı bir şekilde kullanılmasını ve yabancı dillerden gerekmedikçe sözcük alınmaması düşüncesi temelinde şiir dilini oluşturmuştur. İşlenmiş yabancı kökenli kelimelerin ise dili bozmaktansa zenginleştirdiğini düşünen Samed Vurgun halkın benimsediği, günlük hayatta kullandığı yabancı kökenli kelimelere şiirlerinde yer vermiştir.

Şiirde sanatta üslûbu önemseyen, sanatçıların kendilerine özgü, orijinal üslûplarının olması gerektiğini ve sanatçıyı sanatçı yapan şeyin eserindeki orijinallik olduğuna inanan Samed Vurgun'a göre şahsi üslûp için birinci husus sanatçının anadiline tüm yönleriyle vakıf olması, ikinci husus sanatçıların eserlerini yazarken yeni yollar, kendilerine özgü yeni ifade tarzları aramaları, bunun için gayret göstermeleri, üçüncü husus sanatçının kendisinden önce yazılmış, milli, edebi, klasik eserleri okuması, onların üslûp özelliklerini derinlemesine inceleyip kendi üslûplarını yaratmak için onlardan istifade etmeleri ve dördüncü husus sanatçıların yaptıkları işi sevmelerinin gerekliliğidir. Samed Vurgun belirlediği bu hususlar doğrultusunda şiirlerini kaleme almış yalın, samimi ve orijinal üslûbuyla sanatını icra etmiştir.

Yinelemeler (sesbirimsel, biçimbirimsel, anlambilimsel), sapmalar (yazımsal, anlamsal, tarihsel dönem) ve metinlerarası ilişkiler Samed Vurgun'un üslûbunun orijinallliğini sağlayan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Yinelemeler vasıtasıyla şiirlerinde ahengi ve vurguyu sağlayan Samed Vurgun; sapmalarla da alışılmışın dışında şiir yazma gayretini ortaya koyar. Samed Vurgun'un şiirlerinde metinlerarası ilişkiler bize şairin eserlerinin arka planını, okuduğu etkilendiği, beğendiği sanatçıların izlerini gösterir.

Samed Vurgun bazı şiirlerinde sembollerle konuşan bir şairdir. Bunu dönemin baskıcı Sovyet yönetimine bağlayabiliriz. Şair bazı şiirlerinde yönetimi semboller vasıtasıyla kapalı olarak eleştirmiştir. Samed Vurgun'un şiirlerinde kişileştirme içeren atasözü ve deyimlere bolca yer vermiştir. Geleneksel sembolizm bağlamında değerlendirebileceğimiz bu tarz kullanımlarla şair şiire hem yaşadığı toplumun geleneğini yansıtmış hem de şiirde orijinallığı yakalamıştır. Sembol olarak hayvanları yoğun olarak kullanan şairin şiirlerinde Türkler için kültürel bellek bağlamında değer ifade eden dağ, güneş, su, ateş, bayrak, otağ yoğun olarak işlenir. Bayat ve batık imge şairin şiirlerinde çoklukla kullanılmıştır. Duyular arası aktarım, dış dünya ile ritmik bağ ve kişileştirme Samed Vurgun'un imge dünyasının anahtar ifadeleridir.

Nazım birimi olarak dörtlük, nazım biçimi olarak koşmanın yoğun olarak kullanıldığı Samed Vurgun'un şiirlerinde, ölçü olarak ise hece ölçüsü hâkimdir. Serbest nazım, poema, beşlik, altılık ve yediliklerden oluşan bentler de yoğun olarak kullanılır. Klasik şiir nazım birimi beyit ve aruz ölçüsü de Samed Vurgun'un şiirlerinde az da olsa görülür.

Kafiye ve redif Samed Vurgun'un şiirlerinde ahengi ve ritimi sağlayan en önemli unsurdur. Samed Vurgun'un şiirlerinde en sık kullanılan kafiye şemaları şöyledir: abab/cdcd/efef, aaba/ccdc/eefe, aaab/cccb/dddb.

Samed Vurgun, çalışmamızda ayrıntılı olarak incelediğimiz tüm bu özellikleriyle Azerbaycan coğrafyasını aşmış, özellikle dağılan Sovyetler Birliği ülkeleri ve Türk dünyası coğrafyasında tanınan önemli bir şahsiyettir. Çalışmamızın, Samed Vurgun üzerine yapılan ilk kapsamlı çalışma olmasından dolayı şairin hayatı ve şiir dünyası ile ilgili merak edilen hususlara ışık tutacağı ve şairin ülkemizde daha geniş çevrelerce tanınmasını sağlayacağı düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

A. İNCELEMeye ESAS ALINANLAR

VURGUN, Samed, **Eserleri**, 7 Cilt, Bakü 1985

VURGUN, Samed, **Seçilmiş Eserleri**, 5 Cilt, Şerk-Gerb, Bakı 2005

VURGUN, Samed, “*Samed Vurgun Nutku*”, **Stenografik Hesabat Kitabı**
Azerbaycan SSR Baş Sovetinin İkinci Sessiyası 7-14 İyun, 1939, Bakı

VURGUN, Samed, “*Azerbaycan Edebiyatının Kelecek Vezifeleri*”, **Edebiyat Gezeti**, 27 İyun 1945.

VURGUN, Samed, “*Balalarımız Üçün Közel Eserler Yaradaq*”, **Azerbaycan Mektebi Jurnalı**, No: 2, 1945.

VURGUN, Samed, “*Bedii Tenkit Bayrağını Yükselkeler Kaldırak*”, **Edebiyat Gazeti**, 5 Yanvar 1941.

VURGUN, Samed, “*Böyük Senet Eserleri Uğruna*”, **Edebiyat Gezeti**, 31 May 1946.

VURGUN, Samed, “*Dahi Senetkar*”, **İnkılap ve Medeniyet Jurnalı**, No: 4, 1948, s.138.

VURGUN, Samed, “*Nizami Gencevi*”, **Komünist Gazeti**, 15 Dekabr 1953.

VURGUN, Samed, “*Oktyabr ve Azerbaycan Edebiyatı*”, **İnkılap ve Medeniyet Jurnalı**, No: 11-12, 1934, s.3.

VURGUN, Samed, “*Prava Poeta*”, **Literaturnag Gazeta**, 12 May 1953.

VURGUN, Samed, “*Sovet Poeziyası Hakkında*”, **Edebiyat ve Medeniyet Gazetesi**, 8 Yanvar 1955.

VURGUN, Samed, “*Şairin Eşki*”, **Komünist Gazeti**, 12 İyun 1943.

VURGUN, Samed, “*Tercüme Yaradıcılığı*”, **Edebiyat ve İncesenet**, 8 Mart 1958.

VURGUN, Samed, “*Tiyatrolarımız İçin Yeni Repertuar Yaradaq*”, **Komünist gazetesi**, 25 İyun, 1948

VURGUN, Samed, “*Oktrbra*”, **Boprosi Bolışogo İstküsva**, , 1953, s. 142.

VURGUN, Samed, **Sözün Şöhreti**, Eserleri, 2. Cilt, Bakı 1960

VURGUN, Samed, **Böyük Senet Uğruna**, Bakı 1970

B. KİTAPLAR

ABDULLAYEV, Celal, **Samed Vurgun Poetikası**, Gençlik Neşriyat, Bakı 1976

AĞIR, Ahmet, **Türk Şiirinde Yabancılaşma Teorik Bir Yaklaşım**, Grafiker Yayınları, Ankara 2012

- AKAR, Metin, Sebahat DENİZ - Fahrünisa BİLECİK, **Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı**, Yesevi Yayınları, İstanbul 1994
- AKDOĞAN, Yaşar, **Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük**, Beşir Yayınevi, İstanbul
- AKPINAR, Yavuz, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1994
- AKTAŞ, Şerif, **Şiir Tahlili**, Akçağ Yayınları, Ankara 2009
- AKTULUM, Kubilay, **Metinlerarası İlişkiler**, Öteki Yayınevi, Ankara 2007
- ARİF, M., **Böyük İdealler Şairi, Edebi-Tenkidi Makaleler**, Bakı 1958
- ARZUMANOV, Vakıf, **Samed Vurgun ve Sovyet Halkları Edebiyatı**, Bakı 1976
- ASSMANN, Jan, **Kültürel Bellek**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001
- BACHELARD, Gaston, **Uzamn Poetikası**, İthaki Yayınları, İstanbul 2008
- BARRETT, William, **İrrasyonel İnsan: Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme**, Hece Yayınları, Ankara 2003
- BAYAT, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)**, C: 1, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011
- BAYRAMOV, Adilhan **Samed Vurgun: Milli ve Ümumbeşeri**, Bakı: Seda Neşriyat, Bakı 2006
- BOTTON, de Alain, **Statü Endişesi**, Sel Yayıncılık, İstanbul 2010
- CAFEROĞLU, Ahmet - Yavuz AKPINAR, **Türk Dünyası El Kitabı**, C.: 3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992
- DEMİRER, Temel, Sibel ÖZBUDUN - George MARKUS, **Yabancılaşma ve...**, Ütopya Yayınevi, Ankara 2008
- DURMUŞ, Mitat, **Melih Cevdet Anday'ın Şiir (Ç)evreni**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2011
- EFENDİYEV, Paşa **Samed Vurgun ve Halk Yaradıcılığı**, Bakı 1992
- ELÇİN, Şükrü, **Türk Edebiyatında Tabiat**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1993
- ELİADE, Mircea, **İmgeler Simgeler**, Gece Yayınları, Ankara 1992
- EMİLOV, Allahverdi, **Samed Vurgun Poetikası**, Bakı 1999
- FERER, M. **Halk Şairi Samed Vurgun**, Bakı 1989

- FRANKLE, Viktor E. **İnsanın Anlam Arayışı**, Okuyanlar Yayınları, İstanbul 2012
- FROMM, Erich, **Sevme Sanatı**, Payel Yayınevi, İstanbul 1995
- GASSET, Ortega, **İnsan ve Herkes**, Metis Yayınları, İstanbul 2011
- GÖKALP-ALPASLAN, Gonca, **Metinlerarasılışkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorumları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007
- GULİYEV, Cahid, **Semed Vurğun Yaradıcılığında Vetenperverlik ve Beynelmillecilik**, Bakı 1959
- GULİYEV, Cahid, **Semed Vurgun Yaradıcılığında Estetika Meseleler**, Bakı 1966
- GURBANOV, Afat, **Semed Vurğun Bedii Eserlerinin Dili ve Üslûbu Hakkında**, Bakı 1961
- HABERMAS, Jürgen, **“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010
- HAYIYEVA, Maarife, **XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı**, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun 1994
- JUNG, Carl Gustav, **Dört Arketip**, Metis Yayınları, İstanbul 2012
- JUNG, Carl Gustav, **Keşfedilmemiş Benlik**, Barış İlhan Yayınevi, İstanbul 2013
- KARAYEV, Yaşar, **Başlı Dönemleri ve Zirve Şahsiyetleriyle Azerbaycan Edebiyatı**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1999
- KILIÇ, Sadık, **Yabancılaşma**, Rahmet Yayıncılık, İstanbul 1984
- KIRAN, Zeynel - Ayşe KIRAN, **Dilbilime Giriş, (Dilbilim ve Biçembilim)**, Seçkin Yayınları, Ankara 2006
- KIERKEGAARD, Soren, **Ölümcül Hastalık Umutsuzluk**, (Çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Aytıntı Yayınları, İstanbul 1997
- Komisyon, **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, Grafiker Yayınları, İstanbul 2004
- KORKMAZ, Ramazan, **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2002
- KORKMAZ, Ramazan, **Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri**, Grafiker Yayınları, Ankara 2008
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **Edebiyat Araştırmaları 2**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2004
- LAING, Roland David, **Bölünmüş Benlik**, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2012
- LEVİNAS, Emmanuel, **Tanrı, Ölüm ve Zaman**, (Çev: Işık Ergüden), Dost Kitabevi, Ankara 2011

- MORAN, Berna, **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul 2008
- OKTAY, Ahmet, **Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları**, İthaki Yayınları, İstanbul 2008
- ÖZÜNLÜ, Ünsal, **Edebiyatta Dil Kullanımları**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2001
- PAZ, Ovtavia, **Yay ve Lir Şiir Nedir?**, Era Yayıncılık, İstanbul 1995
- SARTRE, Jean-Paul, **Varoluşçuluk**, Say Yayınları, İstanbul 2013
- SOLL, Ivan, **Ölüm ve Felsefe**, İthaki Yayınları, İstanbul 2006
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla - Ahmet KARTAL, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2007
- Tevfik Fikret, **Rübab-ı Şikeste**, Çağrı Yayınları, İstanbul 2010
- VAHAPZADE, Bahityar, **Samed Vurgun**, Gençlik Neşriyat, Bakı 1984
- WELLS, Henry W., **Poetik Imageneri**, New York 1961.
- YALÇIN, Mehmet, **Şiirin Ortak Paydası I Şiirbilime Giriş**, İkaros Yayınları, İstanbul 2010
- YAVUZ, Kemal - Erol ÜLGEN, **Örneklerle XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008
- YILDIRIM, Dursun, **Türk Bitiği**, Akçağ Yayınları, Ankara 1998
- ZEYNALLI, Atıf, **Samed Vurgun Seneti**, Elm Neşriyat, Bakı 1989

C. MAKALELER

- BAYRAMOV, Alemdar, "*Samet Vurgun'un Şiirlerinde Millî Hafıza*", **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt: 6, S. 21, Bahar 2009, s.137-142.
- BOZDAĞAN, Ahmet, "*Samed Vurgun'un Bakış Açısıyla On Bir Türk Şairi*", **Bilig**, Yaz/2005, S.: 34, s.91-115.
- DOĞAN, Gürkan, "*Şiir Dili, Bağıntı ve Zayıf Sezdirimler*", **Bilig**, Kış 2013, S. 64, s. 123-150.
- DURMUŞ, Mitat, "*Bolşevik İhtilâlinde Sonraki Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında Şiir ve Poema Türü*", **Türkoloji**, C.XV, S.1, Ankara, 2002, s.261-267
- DURMUŞ, Mitat, "*Azerbaycan Sahası Türk Edebiyatında İlk Süreli Yayın Faaliyetleri ve Molla Nesreddin Dergisi*", **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/7 Fall 2008, s.353-363

DURMUŞ, Mitat “*İmge-Sembol Kavramlarını Yorumlama Projesi ve Melih Cevdet Anday Şiirinde İmge*”, **Turkish Studies**, 6/3 Summer 2011, s.745-762

DURMUŞ, Mitat, "*Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Şiirlerinde Işık ve Renk Unsuru*", **Türkoloji**, C. XIV, S. 1, Ankara 2001, s. 239

EĞRİLMEZ, Ayhan, "*Yabancılaşmanın Kökleri*", **Psikeart**, S.: 17, Eylül-Ekim, 2011, s. 24-27.

EKİZ, Tefvik, "*Alımlama Estetği mi Metinlerarasılık mı?*", **Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.: 47, 2007, s. 119-127.

FROMM, Erich, "*Yabancılaşmanın Kökleri*", **Psikeart**, Yabancılaşma Sayısından alıntılanmıştır, S. 17, Eylül-Ekim, 2011, s. 24-27.

KOÇ, Emel, "*Bir Umut Metafiziği Olarak Gabriel Marcel Felsefesi*", **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2008, S. 18, s. 171-194

KORKMAZ, Ramazan, "*Romanda Mekânın Poetiği*", **Edebiyat ve Dil Yazıları Mustafa İsen'e Armağan**, Ankara 2007, s. 399-415.

RÜSTEMOVA, Azade, "*Azerî (Doğu Oğuz) Sahası XI-XVIII. Yüzyıllar*", **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C: 6, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, s. 405-492.

ÜST, Sibel, "*Fuzûlî'nin 'Usanmaz mı' Redifli Gazelinin Yapısalcılık Açısından İncelenmesi*", **Turkish Studies**, Volume 2/3 Summer 2007, s. 556-572.

YAKUPOĞLU, M. Mukadder, "*Batı Düşüncesinin Temel İkilime Olarak Aşk ve Cinsellik*", **Doğu Batı (Aşk ve Batı)**, S. 27, 2004, s.13-26.

ÖZGEÇMİŞ

20.11.1989 tarihinde Ankara'da doğdu. İlköğrenimini Antalya Ergenekon İlköğretim Okulu'nda (2003), liseyi Antalya Çağlayan Lisesi'nde (2006) tamamladı. 2007 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi ve aynı bölümden 2011 yılında mezun oldu. Aynı yıl yüksek lisans öğrenimi için Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'na (2011) kayıt yaptırdı. Yüksek lisans ders dönemini burada tamamladı. 2012 yılında Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başlamasıyla yüksek lisansını yatay geçişle Ardahan Üniversitesi'ne taşıdı. Halen Ardahan Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.